NIEUWE
PRIJSVERHANDELING,
BEKROOND
DOOR HET
GENOOTSCHAP:
TER BEVORDERING
DER
HEELKUNDE,
TE
AMSTERDAM.

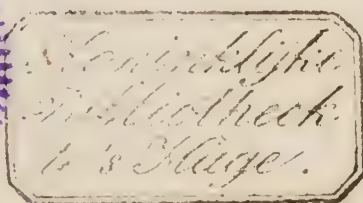

VIJFDE DEEL, TWEEDE STUK.

TE *AMSTERDAM*, BIJ
R. J. BERNTROP,
1821.

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

VERHANDELING

OVER DE

OORZAKEN

WAAROM DE UITBARSTING DER TOEVALLEN BIJ SOMMIGE

HOOFDWONDEN,

ZOOLANG VERTRAAGD WORDT, BENEVENS DE BEHANDELING WELKE ZOOWEL TOT VOORKOMING, ALS TER BESTRIJDING DEZER TOEVALLEN GEVORDERT WORDT:

IN BEANTWOORDING DER

PRIJS-VRAGE

VOOR DEN JARE 1815,

VOORGESTELD EN IN 1817 HERHAALT DOOR HET GENOOTSCHAP TER BEVORDERING DER HEELKUNDE, TE AMSTERDAM.

DOOR DEN HEER

H. J. SCHOUTEN,

Med. Doctor, en Lid van het Genootschap ter bevordering der Heelkunde, te Amsterdam.

Aan welke de Gouden Eerprijs is toegewezen.

INLEIDING.

§ 1.

Onder de menigvuldige en onderſcheidene uitwendige beleedigingen, welke de verſchillende deelen van het menſchelijke ligchaam kunnen treffen, verdienen voorzeker diegene, welke het hoofd hebben aangedaan, om *drie* verſchillende redenen, eene bijzondere aandacht van den Genees- en Heelkundigen: 1°. uithoofde van de edele deelen, welke het bekkeneel bevat; 2°. wijl deze beleedigingen, na weken en jaren, doodelijke toevallen kunnen te weeg brengen, offchoon de uitwendige beleediging oogenſchijnlijk genezen ſcheen, en zelfs in het geheel van weinig belang was geweest; 3°. omdat, gedurende en na de genezing dezer wonden, in de verſtandelijke vermogens en hoedanigheden van de lijders bijzondere veranderingen hebben plaats gegrepen, onafhankelijk van andere zware toevallen, als blind- en doofheid, verlamming, enz., zoodat eenige lijders waan-, krank- en dolzinnig zijn geworden; terwijl integendeel andere eene bijzondere toeneming, of ontwikkeling

van derzelver geestvermogens hebben aan den dag gelegd.

Zoo verhaalt dokter GALL (*), dat *Pater* MABILLON in zijne jeugd slechts zeer beperkte vermogens openbaarde, en te midden zijner middelmatigheid eene zware wonde aan het hoofd ontving, waarop hij, van dat oogenblik af, de verhevenste talenten ten toon spreidde.

Nog spreekt deze Schrijver van twee jonge lieden, waarvan een tot zijn dertiende jaar in niets had kunnen slagen; doch toen viel hij van eenen trap, bragt zich verscheiden gaten in het hoofd toe, en vervolgde, na zijne genezing, zijne *studiën* met de uitstekendste onderscheiding. De andere, veertien of vijftien jaren oud, gaf insgelijks weinig hoop met betrekking tot zijne geestvermogens; doch hij viel gelijkerwijze, te *Koppenhage*, van den trap eener vierde verdieping, en ontwikkelde, na dezen val, de verhevenste talenten. Dit was echter de eenigste verandering niet, welke men te zijnen opzigte waarnam: men had hem te voren geene slechte hoedanigheden toegekend; doch hij openbaarde, na dezen val, insgelijks een zeer slecht be-

(*) *Des dispositions innées de l'âme et de l'esprit.* 1811. p. 53, 54.

bestaan, zoodat hij, om die reden, van een hoog ambt ontzet werd. — Nog haalt deze Schrijver het voorbeeld aan van een negenjarig meisje, hetwelk een' slag op de regter zijde van het hoofd had bekomen, en daarna steeds van onderscheiden, vrij zware toevallen bleef aangedaan; doch van den anderen kant hadden hare verstandelijke vermogens eenen weinig gewonen graad van kracht bekomen, en alhoewel zij slechts elf jaren telde, zou men haar, naar de trekken van haar aangezigt en hare bijzonder bedaarde houding, voor eene volwassene vrouw hebben aangezien.

Dokter DE RONGÉ (1) maakt gewag van een' matroos, welke in een zeegevecht bij *St. Domingo* eene beleediging aan het hoofd ontving, en die, na zijne herstelling, — hetgene, zegt deze Schrijver, vreemd bij eenen matroos is — zacht in zijne spraak, en tevens in alle opzigten veel bedaarder in zijn gedrag werd, dan vóór zijne verwonding.

HALLER verhaalt (2) ook een geval van een' stompzinnigen, die, eene wonde aan het hoofd bekomen hebbende, verstandig was, zoo lang

(1) *Journal de Médicine, Chirurgie et Pharmacie; par* LEROUX. *Tom.* XXXI. *Novembre.* p. 285.

(2) *Physiol. Tom.* IV. p. 293.

lang dezelve duurde, en echter, na zijne genezing, weder in zijne vorige ſtompzinnigheid verviel.

VALERIUS MAXIMUS verteltt, dat een burger van *Athene*, een in de ſchoone kunſten ten hoogſte ervaren man, bij gelegenheid van een volksoproer, eene beleediging aan het hoofd kreeg, welke ten gevolge had, dat deze man zijne bekomene kennis in de ſchoone kunſten geheel en al verloor, en echter zich al zijne andere omſtandigheden volkomen herinnerde.

FRANCISCUS PETRARCUS zegt, dat ook Paus ADRIAAN VI. zijn uitſtekend geheugen ten gevolge eener bekomene hoofdwonde verkregen heeft.

Wij zouden nog verſcheiden dergelijke voorbeelden kunnen aanhalen; doch wij achten deze weinige waarnemingen genoegzaam, om het belang te doen gevoelen, hetwelk ook de hoofdwonden te dezen opzigte verdienen; en alhoewel men dit als eenigzins vreemd aan ons onderwerp zou kunnen beſchouwen, hebben wij echter vermeend, hieromtrent iets te moeten zeggen. Wij keeren dan nu tot ons onderwerp terug, en zullen eenige voorbeelden mededeelen, welke wij bij onderſcheiden Schrijvers gevonden hebben, en die ons onloochenbaar aantoonen,

wel-

welke gevaarlijke, ja doodelijke, toevallen, zelfs ligte hoofdwonden, na vele jaren, kunnen te weeg brengen.

§ 2.

Reeds van de vroegste tijden af, hebben de meest beroemde Genees- en Heelkundigen opgemerkt, dat, offchoon de hoofdwonden, over het algemeen, eene bijzondere neiging tot eene spoedige genezing hebben, dezelve echter eensklaps, onder de schoonste vooruitzigten op eene spoedige genezing, door zulke hevige toevallen worden opgevolgd, dat zij, uithoofde van derzelver hevigheid, maar al te dikwijls boven de hulpmiddelen der kunst verheven zijn, en de lijders, in weinige dagen, ten grave slepen, zoodat men reeds, te allen tijde en op alle plaatsen, de moeijelijkheid, om met eenige zekerheid eene waarschijnlijke voorzegging der hoofdwonden daar te stellen, ondervonden heeft. In vele gevallen heeft men, over het algemeen, waargenomen, dat de toevallen, welke dadelijk bij het bekomen van hoofdwonden plaatsgrijpen, minder te vreezen zijn, dan die, welke daarna op het onverwachtst invallen. Hippokrates (*) heeft

(*) *Lib.* II. *Cap.* 15. *S.* 8. p. 818. *edit. Chart.*

heeft reeds te zijnen tijd aangemerkt, dat, wanneer de koorts van den vierden tot den twaalfden dag inviel, zij, in deze gevallen, dikwijls eenen doodelijken uitgang te weeg bragt. Men vindt ook bij verscheiden Schrijvers eene menigte van hoofdwonden beschreven, welke, korter of langer, naar derzelver ontvangst, door doodelijke toevallen werden opgevolgd.

§ 3.

MORGAGNI (1) verhaalt, in zijn onschatbaar Werk, eene menigte voorbeelden van lijders, die dagen en weken gelukkig doorbragten, en daarna op het onverwachtst aan beroerten, hevige koortsen, stuipen, en meer dergelijke zware toevallen overleden.

BONNET (2) spreekt van een' soldaat, die eene wonde aan het hoofd bekomen had, zonder, in de eerste zeven dagen, het minste gevaarlijke toeval te ontwaren; doch weinig tijds daarna in eenen staat van beroerte stierf. PINEL (3) van eene vrouw, die een' val op het hoofd gedaan had, en twee maanden daarna, vrij onverwacht, aan de gevolgen overleed.

ABER-

(1) *De sed. et causs. morborum.*

(2) *Sepulc. anatom.* p. 100.

(3) *Nosographie Philosophique. Tom.* II. p. 383.

ABERCROMBIE (1) van een' man, die zich door eenen val eene beleediging aan het hoofd toebragt, en die bijna twee maanden daarna, zonder te voren eenige belangrijke toevallen ondervonden te hebben, zijn leven eindigde.

Talrijke Schrijvers leveren nog vele dergelijke waarnemingen op, zoo als WEPFER (2), COELEN (3), LIEUTAUD (4), MURSINNA (5), PLATNER (6), POTT (7), DESSAULT (8), in de *Mémoires de l'Académie de Chirurgie*, en nog onderſcheiden andere.

Nog deelt ons de beroemde SCHMUKKER (9) de waarneming mede van eene geſchotene hoofdwonde. De lijder bragt vier maanden daarna gelukkig door, doch ſtierf eindelijk, in ſtuipen en aan andere zware toevallen.

Bij

(1) *On chronic inflammation of the brain and its membranes, etc.*

(2) *Obſervat. de affect. capitis.*

(3) *De distinct. laeſion. quoad. lethalit. etc.*

(4) *Hist. anatom. medic. etc.*

(5) *Neue med. chirurg. Beobacht.*

(6) *Inſtit. chirurg. etc.*

(7) *Heelkundige Werken.*

(8) *Traité de plaies de tête, etc.*

(9) *Heelkundige Mengelſchr.* D. I. p. 223, *Waarn.* 25.

Bij MORAND (1) vindt men een geval van een' ſoldaat, welke negen en eene halve maand na het bekomen eener hoofdwonde aan de gevolgen overleden is.

Dokter ANDERSON (2) verhaalt een geval van een' man, die een' hevigen ſlag op het achterhoofd ontving, en een' geruimen tijd daarna redelijk wèl was, doch achttien maanden daarna aan verſcheiden zware toevallen ſtierf.

F. A. KUHN (3) maakt melding van eene hoofdwonde, welke, twee jaren na dezelve bekomen was, ſchielijk doodelijke gevolgen had. PINEL (4) van eene vrouw, die, vier jaren na eenen val op het hoofd gedaan te hebben, aan de gevolgen van dien omkwam.

JOHN HOWSHIP (5) maakt gewag van een' ſcholier, welke met een liniäal een' ligten ſlag op het hoofd bekomen had, zes jaren daarna blind werd, en aan de vallende ziekte omkwam.

SCHMUK-

(1) *Opuscules de Chirurgie.* p. 259.

(2) *Transactions of the Roijal Society of Edimb. Vol.* II.

(3) *Diſſ. med. chirurg. de vuln. capit. etc.*

(4) Aangehaald Werk.

(5) *Practic. Obſervat. in ſurgery and morbid Anatomy, illustrated by Caſes. with disſections and engravings, etc.*

SCHMUKKER (1) ſpreekt nog van een' ſoldaat, die met de kolf van een geweer eenen ſlag op het hoofd had gekregen, en zeven jaren daarna aan de gevolgen overleed.

DIEMERBROEK (2) en BALMES (3) halen ieder eene waarneming aan van eene hoofdwonde, die na tien jaren doodelijk werd. Dokter WEIDINGER VAN GRASSAU (4) eene hoofdwonde, welke na verſcheiden jaren doodelijke gevolgen had.

SCHMUKKER deelt ons nog eene waarneming mede (5), die zeventien jaren daarna den lijder ten grave rukte.

Eindelijk ſpreekt JOHN HOWSHIP (6) nog van eene *dame*, die, toen zij vijftien jaren oud was, eenen ſlag op het hoofd had bekomen, en vijf en dertig jaren daarna aan de gevolgen overleed.

Soortgelijke gevallen zijn door de meeste *praktiſche* Heel- en Geneeskundigen, in eenen minderen of meerderen graad, niet zeldzaam waar-

(1) *Heelkundige Waarnemingen.* D. I. *bl.* 225.
(2) *Opera omnia anat. et medic. etc.* p. 61.
(3) *Journal de Médecine.* 1774. p. 528. *Tom.* XLI.
(4) *Médicinisch-chirurg-Zeitung.* *ſ.* 16. *Oct.* 1818.
(5) Aangehaalde *Mengelſchriften.* D. I. *bl.* 192. *W.* 19.
(6) Aangehaald Werk, hierboven.

waargenomen, en dit heeft dus grootelijks derzelver aandacht op dit punt gaande gemaakt; te meer, daar de hevige toevallen dikwijls zoo plotſelijk invielen bij hoofdwonden, die alle hoop op eene ſpoedige en gelukkige genezing opleverden, en daardoor deze, na allen oogenſchijn wèl gevestigde hoop, eensklaps te leur ſtelden, zoodat de lijders het met den dood moesten bekoopen.

Het was om die reden, dat de edele Beſtuurders van het loffelijke *Genootſchap ter bevordering der Heelkunde*, te *Amſterdam*, welke geene gelegenheid laten voorbijgaan, om alles aan te wenden, wat den bloei der heelkunde kan bevorderen en der lijdende menschheid verzachting toebrengen, hebben goedgevonden, de navolgende prijsvraag ter beäntwoording voorteſtellen:

§ 4.

„ Offchoon over het algemeen de hoofdwon-
„ den, in deze gewesten, niet alleen gelukkig,
„ maar meestal ook ſpoedig genezen, gebeurt
„ het echter niet zoo geheel zelden, dat ligte
„ wonden aan het hoofd, of zulke, welke na
„ hevige kweſſingen de beste hoop tot genezing
„ opleveren, na afloop van veertien dagen of
„ meerdere weken, plotſelijk eene geweldige
„ ver-

„ verandering en verſlimmering ondergaan, zoo„ dat zelfs de beste hulpmiddelen, welke aan„ gewend worden, meestal te vergeefs zijn, en „ de lijders het met den dood bekoopen.

„ Bij de lijkopeningen vindt men in die ge„ vallen, onder andere, het harde herſenvlies „ gewoonlijk over deszelfs geheele uitgeſtrekt„ heid met eene graauw-geelachtige ſtoffe be„ dekt, welke veel overeenkomst heeft met die, „ welke men op *gangreneuſe* verzweringen vindt. „ Van de panboring tot ontlasting dezer ſtof„ fen kunnen wij weinig of geen nut verwach„ ten; de voornaamſte hulp ſchijnt van de ge„ neeskunde af te hangen. Men vraagt nu:

„ 1°. Welke is de oorzaak, dat het uitbar„ ſten dier toevallen zoo lang vertraagd wordt, „ daar men uit de verſchijnſelen, die er na den „ dood gevonden worden, zeer ligt beſluiten „ kan, dat dezelve al eenigen tijd aanwezig wa„ ren, eer men die aan den lijder gewaar „ werd?

„ 2°. Zijn er eenige kenteekenen, waaruit „ men het aanzijn dier toevallen, vóór dat zij „ zich openbaren, met eenige waarſchijnlijkheid „ zou kunnen voorſpellen?

„ 3°. Zoo dit mogelijk ware, welke ge„ neesmiddelen zouden dan, als voorbehoedſelen,

„ zoo

„ zoo in- als uitwendig kunnen gegeven wor-
„ den?

„ 4°. De ziekte in hare hevigheid daar zijn-
„ de, welke is de beste, op ondervinding ge-
„ gronde geneeswijze, om met eenige vrucht
„ voor den lijder werkzaam te kunnen zijn, in
„ deze altoos zeer moeijelijke gevallen?

„ 5°. Welke middelen zijn bij voorkeur nut-
„ tig bevonden, en zouden derhalve eene bij-
„ zondere oplettenheid verdienen?"

Het edele doel en het belangrijke dezer vraag hebben mij aangefpoord, mijne krachten te beproeven, ten einde dezelve, ware het mogelijk, naar verwachting te beäntwoorden. Deze mijne pogingen, hoedanig hiervan de uitflag dan ook zij, zijn aangewend met het oogmerk, om iets toetebrengen, ten einde het edele verlangen van het Genootfchap te helpen bevorderen, en iets bij te dragen ter verzachting der kwalen, tot behoud van de dagen onzer natuurgenooten.

§ 5.

Alvorens wij tot de beäntwoording van de eerfte vraag overgaan, zullen wij onderzoeken, naar aanleiding van de tweede § van het *Programma*, welke fporen de onderfcheiden hoofdwonden, in onze gevallen, na den dood hebben achtergelaten, ten einde daaruit te kunnen

af-

afleiden, van welken aard en van welken onmiddelijken oorſprong de toevallen zijn, welke in deze prijsvraag bedoeld worden.

MORGAGNI (1) en SCHMUKKER (2) hebben onderſcheiden malen de beenderen van het bekkeneel van een geſpleten en verdeeld gevonden. KUHN (3), dat de zelfſtandigheid van het voorhoofds- en wandbeen, ter groote van eene hand, door beenbederf was aangedaan, en met drie of vier gaten doorboord.

HUFELAND (4) vond een gat in het bekkeneel, ter groote van den top eens vingers. HEVIN (5) bij eenen lijder, die, achttien maanden na eene hoofdwonde bekomen te hebben, overleed, de beenderen van het bekkeneel met verſcheiden gaatjes doorboord, en op het harde herſenvlies eene verzameling van etterſtoffen.

Vol-

(1) *De ſed. et cauſſ. morbor. Epist.* LI, *art.* 19 *et* 25.

(2) Aangehaalde *Mengelſchriften.* D. I. *bl.* 192. *W.* 19.

(3) *Disſert. cit.*

(4) HUFELAND's *Journal.* 1809. *T.* II. *ſ.* 89.

(5) *Cours de Pathologie et Thérapeutique. Tom.* II. p. 174.

Volgens het *Programma* vindt men, onder andere, *het harde herſenvlies met eene graauwgeelachtige ſtoffe bedekt, welke veel overeenkomst heeft met die, welke men op gangreneuſe verzweringen vindt.*

Coelen (1) ſpreekt van een voorval, waar de tafel van het regter opperhoofdsbeen, een' duim lang en een' halven duim breed, afgeſchilverd en door beenbederf aangedaan was.

Lieutaud (2) vond beenbederf met eene uitſtorting van bedorvene ſtoffen op den bodem van het bekkeneel. Pott (3) de verkleuring der herſenpan, het harde herſenvlies in eene groote uitgeſtrektheid van het been losgemaakt, met eene aanmerkelijke hoeveelheid etterachtige ſtoffe over deszelfs geheele uitgeſtrektheid; dit vlies zelf was insgelijks miskleurig en in verettering. Tusſchen de vliezen was een eetlepel vol met ſtof. Schmucker (4) bij een' lijder het harde herſenvlies ontſtoken en alle bloedvaten van hetzelve met bloed opgevuld. Nog, in een ander geval (5), het harde herſenvlies zeer vast veree-

(1) *Op. cit.*

(2) *Histor. anat. medic. etc.*

(3) *Heelkundige Werken.*

(4) *Heelkundige Mengelſchriften.* D. III. *Waarn.* 40.

(5) *Idem*, *bl.* 215. *Waarn.* 24.

eenigd met de herſenpan, en tevens het geheele halfrond met het ſpinnewebs- en dunne herſenvlies vast zamengegroeid. Bij een' anderen lijder het harde herſenvlies verſtorven en zwart, en twee oncen etter op het linker gedeelte van den bodem van het bekkeneel, en een weinig op de kleine herſenen (1). Vervolgens, bij eenen anderen lijder (2), eenige *polypi* in de *ſinus longitudinales*, onder het ſpinnewebsvlies vier oncen van een dun, waterig vocht, en een zeer vast gezwel van een' halven duim groot onder de regter kwab.

PORTAL (3) vond beenbederf, met verzwering der herſenen, op de plaats van dit ongemak. SCHMUKKER (4) het harde herſenvlies onder de wond, ter groote van eene hand, bedorven. ABERCROMBIE (5) bij eene acht en veertig jarige vrouw, die een jaar na het bekomen eener hoofdwonde aan de gevolgen overleed, de beenderen van het bekkeneel zeer week; de

(1) *Idem*, *bl.* 298. *Waarn.* 43.
(2) *Heelkundige Waarnemingen*, D. I. *Waarn.* 10.
(3) *Anatomie médicale. Tom.* IV. p. 98.
(4) *Heelkundige Waarnemingen*, D. I. bl. 56.
(5) *On cronic inflammation of the brain*, etc.

de gladde oppervlakte van de inwendige tafel ontbrak geheel en al; hieronder bevond zich een bij geval ontſtaan vlies; dit vlies was aan het harde herſenvlies vastgegroeid, en op andere plaatſen aan het been. Men vond bij deze vrouw nog een uitgebreid *abces*, in het benedenst-achterſte gedeelte van het regter halfrond, enz. enz.

SCHMUKKER (1) vond nog het geheele ſpinnewebsvlies met dunnen etter overtogen en bijna geheel in een ſlijmachtig vlies veranderd. Het vaatrijke herſenvlies kon men, als perkement, aan ſtukken ſnijden. De ſchorts-achtige zelfſtandigheid was hier en daar beſchadigd, op den bodem van het bekkeneel en op het harde herſenvlies aldaar eene *dragma* bedorvene wei.

STOLL (2) vond eene aanmerkelijke hoeveelheid weiachtig vocht tusſchen de herſenvliezen. Nog, in een ander geval, de vaten der herſenvliezen met een zwart bloed opgevuld, en de kleine vaten zeer rood opgeſpoten.

BONNET (3), MORGAGNI (4) en LIEUTAUD

(1) *Heelkundige Waarnemingen*, *bl.* 67. *Waarn.* 12.

(2) *Mémoires ſur la cauſe et la ſiège de la phrénésie, etc.*

(3) *Op. cit.*

(4) *Idem.*

TAUD (1) hebben menigvuldige verkleuringen en ontaardingen van de herſenvliezen in deze gevallen waargenomen.

MORGAGNE heeft ook een ſchijnvlies (*pſeudo-membrana*) gevonden, hetwelk naar diegene geleek, welken men ſomtijds, na longontſtekingen, op het borstvlies vindt.

PINEL (2) vond bij eene vrouw, die aan de gevolgen van eenen val op het regter gedeelte van het voorhoofdsbeen overleden was, onder het vaatrijke herſenvlies, een roodachtig vocht en eene ontaarding van de ſchortsachtige zelfſtandigheid, die roodachtig geworden was, ter diepte van 5 of 6 lijnen, enz.

Deze zelfde Schrijver vond nog bij eene vrouw, die eveneens, een' geruimen tijd na eenen val op het hoofd, overleden was, een ſpekgezwel, ter grootte van een hoenderei, in de herſenen.

Men vond (3) bij een' ſoldaat, welke drie malen achtervolgens op het hoofd gevallen was, en ruim eene maand daarna overleed, na zware toevallen ondervonden te hebben, een *abces*, ter

(1) *Op. cit.*
(2) Aangehaald Werk, *Tom.* II. p. 382.
(3) *Receuil des Ephérémides Germaniques*, *Tom.* VI. *Dec.* XI.

ter grootte van een ganzenei; nog een ander, ter grootte van een duivenei, hetwelk met eenen groenen, zeer ſtinkenden etter opgevuld was, in de herſenen. Er wordt nog in dat zelfde Werk gewag gemaakt van eenen man, die bekende, eertijds een' val van het paard gedaan te hebben, en verſcheiden jaren daarna aan de gevolgen van dien zelfden val overleed. Bij de lijkopening vond men eene indrukking van het bekkeneel, en onder deze beleediging een *abces*, ter grootte en van de gedaante van een hoenderei, hetwelk eene dikke, lijvige, etterachtige en zeer bijtende ſtoffe bevatte, waardoor de beenderen van de herſenpan waren aangedaan geworden.

Schmukker (*) nam bij eén' lijder eene bijzondere ontaarding van de graauwe zelfſtandigheid der herſenen waar, welke er als *gelei* uitzag; het mergachtige gedeelte was tot aan de voorſte linker holligheid hard, met vele groote bloedvaten doorweven, en zag er uit, als of men een ſpekgezwel had doorgeſneden. Men kon tevens duidelijk zien, dat de ſabelhouw tot in deze zelfſtandigheid was doorgedrongen, enz. Het linker halfrond, benevens eenige lijnen merg-

(*) *Heelkundige Mengelſchriften*, D. I. *Waarn.* 19.

mergachtige zelfſtandigheid, vond hij in etter veranderd (1).

Dezelfde Schrijver trof bij een' huzaar, die nog vier maanden daarna geleefd heeft, een' kogel aan in het midden van de mergachtige zelfſtandigheid van het linker halfrond (2).

Dokter WEIDINGER VON GRASSAU (3) vond de herſenen in verettering, en drie beenſplinters, van een' halven duim groot, welke zeer miskleurig waren, op den *Turkſchen* zadel, en in de herſenkamers twee oncen vloeibare etterachtige ſtof, bij een' boerenknecht, welke verſcheiden jaren na het bekomen eener wonde was overleden.

Eene menigte voorbeelden van vreemde ligchamen, welke korter of langer in de herſenen gebleven zijn, worden nog door verſchillende Schrijvers aangehaald, zoo als in de *Mémoires de l'Académie de Chirurgie.* BONNET (4) ſpreekt zelfs van wormen in de herſenen, welke hij daar ter plaatſe zou gevonden hebben. Doch wij houden het voor waarſchijnlijk, dat dezelve zich na den dood ontwikkeld hebben; offchoon wij het beſtaan van levende wormen in andere dee-

(1) *Ibid. Waarn.* 24. *bl.* 215.
(2) *Ibid Waarn.* 25. *bl.* 223.
(3) *Medicinisch-chirurg. Zeitung, S.* 16. *Oct.* 1818.
(4) *Sepulc. anat. Sect.* I. *Obſ.* 116, 117, 118.

deelen des ligchaams, door onze eigene waarneming, hebben bevestigd gevonden, wijl het ons voorkomt, dat door de bewegingen, welke deze wormen noodwendig moeten maken, de herfenen — namelijk de mergachtige zelfſtandigheid — dermate moesten geprikkeld worden, dat doodelijke ſtuipen hier een ſpoedig gevolg van zouden worden.

Wij zouden nog onderſcheiden voorbeelden kunnen aanhalen van hoofdwonden, welke na den dood nog verſchillende wanorden hebben achtergelaten; doch daar wij alle deelen achtervolgens hebben aangehaald, even als de veranderingen, welke zij ondergaan hebben, zoo komt ons eene breedere aanhaling overtollig voor. Wij zullen nog eens kortelijk de veranderingen overzien, welke de onderſcheiden deelen hebben aangeboden, om, gemakshalve, een dadelijk begrip van den aard en de oorzaak der toevallen, welke deze wanorden hebben nagelaten, te kunnen daarſtellen.

§ 6.

Wij hebben de verwijdering, verdeeling, indrukking en het beenbederf van het bekkeneel onderſcheiden malen opgemerkt; de ontſteking, het koudvuur, de verſterving, verkleuring van

het

het harde herſenvlies, uitſtortingen van etterachtige ſtoffen over en onder hetzelve, de vaten en de boezems van hetzelve opgeſpoten en met geſtold bloed opgevuld gezien.

Wij hebben insgelijks het ſpinnewebsvlies ontſtoken, in verſterving, verkleurd, en in een ſlijmachtig vlies veranderd gezien.

Hetzelfde hebben wij van het vaatrijke herſenvlies waargenomen, en het zóódanig ontaard gezien, dat men hetzelve als perkement kon aan ſtukken ſnijden. Wij hebben, onder dit vlies, een roodachtig vocht, eene ontaarding van de ſchorsachtige zelfſtandigheid, de verharding van dezelve, derzelver overgang in etter, meer dan eens opgemerkt, en *abcesſen* van onderſcheiden grootten, als die van een ganzenei, waargenomen, even als de vaten der herſenen met een zeer zwart en de kleine met een zeer rood bloed opgevuld. Wij hebben een ſpekgezwel in deze deelen waargenomen, en onderſcheiden malen uitſtortingen van weiachtige en etterachtige vochten en ſtoffen in de onderſcheiden holligheden der herſenen en op den bodem van het bekkeneel bevonden. Wij hebben vreemde ligchamen, eenmaal gedurende vier maanden, andermaal verſcheiden jaren, in de herſenen zien blijven, eer zij doodelijke toevallen hebben voortgebragt.

§ 7.

Uit deze na den dood achtergelatene veranderingen van de onderſcheiden deelen en voortgebragte ſtoffen kunnen wij met zekerheid beſluiten, even als uit den langzamen loop van de ziekten, welke deze verſchijnſelen hebben voortgebragt, uit den aard der beleedigingen, welke zij ondergaan hebben, en de ſchielijke toeneming van de toevallen, wanneer de ziekte reeds eenigen tijd is ſlepende geweest:

1°. dat eene ontſteking deze verſchillende ontaardingen en ſtofafſcheidingen heeft voortgebragt;

2°. dat de onderſcheiden door ons afgehandelde deelen, in derzelver natuurlijken ſtaat, volkomen gevoelloos moeten zijn, zonder welke eigenſchap die deelen zulke zware beleedigingen niet zouden kunnen ondergaan, of eene hevige ontſteking zou hiervan een dadelijk gevolg zijn;

3°. dat die gevoelloosheid deze deelen voor eene ſlepende ontſteking bijzonder vatbaar maakt, omdat zij, uit dien hoofde, op eenen aangebragten prikkel niet met die terugwerking werken, als alle andere gevoelige deelen;

4°. dat het eensklaps uitbarſten der zware toevallen *of* aan den overgang van deze ſlepende ontſteking in eene hevige, *of* aan de afſcheiding

van

van onderſcheiden ſtoffen, en wel van eene *plastiſche lympha*, waarvoor men weet, dat de herſenvliezen bijzonder geſchikt zijn, moet toegeſchreven worden, en de dood aan den overgang van deze ontſteking in het koudvuur, en aan de, door de uitgeſtorte vochten veroorzaakte, drukking en prikkeling, wanneer zij ſcherp zijn, alsmede aan de daardoor veroorzaakte toevallen van beroerte, of ſtuipen, enz.

§ 8.

De toevallen, welke in deze Prijsvraag bedoeld worden, zijn dan van eenen ontſtekingsaard. Immers die graauw-geelachtige ſtoffe, *waarmede men het geheele harde herſenvlies bedekt vindt, en die veel overeenkomst heeft met die, welke men op* gangreneuſe *verzweringen vindt*, kan niet anders, dan een voortbrengſel der ontſteking zijn, welke in het koudvuur is overgegaan.

De onderſcheiden ſoorten van ſtoffen, of vochten, welke men bij die gelegenheid opmerkt, hangen van de onderſcheiden deelen af, welke bijzonder waren aangedaan geweest.

RICHERAND zegt (*): „ Even gelijk er
„ mis-

(*) *Noſographie chirurgicale*, *Tom.* I. p. 93.

„ misschien in het menschelijke ligchaam geene
„ twee deelen bestaan, die van een volmaakt
„ eigenaardig maaksel zijn, en die in eenen ge-
„ lijken graad, hetzij in den gezonden, hetzij
„ in den ziektenstaat, dezelfde levenseigenschappen
„ bezitten, bestaat er ook geen weefsel, in het-
„ welk de ontsteking naauwkeuriglijk denzelfden
„ loop volgt, en dezelfde voortbrengsels ople-
„ vert."

Eveneens behoeft er niet betoogd te worden, dat de onderlinge aaneengroeijing der vliezen, op zich zelve, of met de schortsachtige zelfstandigheid, hetzij onmiddelijk, of door middel van een schijnvlies (*pseudo-membrana*), hetwelk hier, even als in het hartzakje, of op het borst- of buikvlies gevormd wordt, de uitwerkselen der ontsteking zijn. De uitstortingen van wei, *lymphatische*, of eiwitstoffige vochten moeten eveneens aan deze oorzaak toegeschreven worden. Men vindt immers bij die lijders, welke aan eene ontsteking van het borst- of buikvlies overleden zijn, gelijkerwijze dergelijke vochten uitgestort. Men weet, door de onderzoekingen van de meest beroemde Natuurkundigen, dat deze vliezen met het spinnewebsvlies volkomen eigenaardig zijn. Zoodat wij met volkomene zekerheid zeggen kunnen: het uitwerksel van de beleedigingen van het bekkeneel, van de

her-

herſenvliezen, of herſenen zelve, hoedanig derzelver aard ook zij, is de ontſteking.

§ 9.

In die gevallen, waarin de ontſteking in verſterving overgaat, is de dood hiervan een onmiddelijk gevolg; terwijl men in diegene, in welke de ontſteking in verettering overgaat, of eene uitſtorting, of afſcheiding van eenige vochten voortbrengt, ſteeds vóór den dood eenige toevallen van beroerte waarneemt.

§ 10.

De kneuzingen en beleedigingen van het panvlies en de herſenpan veroorzaken het menigvuldigst eene ontſteking der herſenvliezen; terwijl die beleedigingen, welke bijzonder met eene ſchudding der herſenen vergezeld gaan, het meest de ontſteking dezer deelen na zich ſlepen.

§ 11.

De ontſteking der herſenen bepaalt zich meestal tot die plaats, waar de uitwendige beleediging heeft plaats gehad. Ik zeg: meestal, omdat men ſomtijds bij dergelijke wonden, welke met eene hevige herſenſchudding zijn vergezeld geweest, op andere plaatſen ontſtekingen

waarneemt; die der vliezen ſtrekt zich, integendeel, dikwijls over derzelver geheele uitgeſtrektheid en tot over derzelver verlengſels uit.

§ 12.

De geſchiedenis der Genees- en Heelkunde levert ons verſcheiden voorbeelden op, in welke deze, door ons aangehaalde, uitwerkſelen der hoofdbeleedigingen zich niet dan na weken en jaren ontwikkeld hebben, zoo als wij gelegenheid gehad hebben, hiervan eenige voorbeelden mede te deelen. Daarom zullen wij thans tot het onderzoek overgaan, welke de reden of redenen mogen zijn van deze vertraging van het uitbarſten der toevallen, in de beantwoording der volgende Vraag:

Welke is de oorzaak, dat het uitbarſten dier toevallen zoo lang vertraagd wordt, daar men uit de verſchijnſelen, die er na den dood gevonden worden, zeer ligt beſluiten kan, dat dezelve al eenigen tijd aanwezig waren, eer men die aan den lijder gewaar werd?

EERSTE AFDEELING.

EERSTE HOOFDSTUK.

Onderzoek, in hoe verre men de gevraagde oorzaak in de beleedigingen van het panvlies en de daaruit voortvloeijende ziekelijke aandoeningen van hetzelve vinden kan.

§ 13.

Wanneer de beleedigingen van het panvlies, bekkeneel, de herſenvliezen of herſenen zelve geene dadelijke ontſteking, hetzij der vliezen, hetzij der herſenen veroorzaken, wordt er die ontſtekingachtige bloedophooping geboren, in welke een groot getal bloedvaten, die men gewoonlijk niet ontwaart, wordt opgeſpoten. Uit dezen buitengewonen toevloed of aandrang van bloed en de daaruit voortvloeijende verwijding der vaten wordt *of* die ontſteking geboren, welke door eenige Schrijvers met den naam van verborgene ontſteking (*inflammatio occulta*) (*) en van andere met die van ſlepen-

of

(*) J. J. FISCHER, *De cerebri ejusque membranarum imflammatione occult. et ſuppurat. etc. Goett.* 1781. HAARTMAN, *Disſert. de enceph. occult. diagnos. Abo.* 1802.

de ontfteking (*inflammatio chronica*) (*) is beftempeld geworden, *of* wel, eene vermeerderde uitzweeting, of liever eene affcheiding van weiachtige of andere vochten, door de ziekelijke wijziging der vaten, wijl in den gezonden ftaat er flechts een wafem wordt voortgebragt. Daar nu deze vochten eveneens niet geheel en al door de opflorpende vaten kunnen worden opgenomen, gaan zij, door de warmte der plaats als anderzins, tot bederf over, worden fcherpknagende deelen, en brengen eindelijk de bovengenoemde ontfteking voort; voor welke ontfteking de deelen, welke de herfenen middelijk of onmiddelijk omvatten, ja, zelfs de fchortsachtige zelfftandigheid, uithoofde van derzelver volkome gevoelloosheid in den gezonden ftaat, bijzonder gefchikt zijn; gelijk wij hierna breeder zullen aantoonen, en aan welke gevoelloosheid dezer deelen wij de oorzaak van het late uitbarften der toevallen vermeenen te moeten toefchrijven.

§ 14.

De beleedigingen van de uitwendige bekleedfelen van het hoofd, voor zoo verre zij het panvlies

(*) *On chronic inflammation of the brain and its membranes etc. bij* JOHN ABERCROMBIE. Edinburg 1818.

vlies ongeschonden hebben gelaten, kunnen geene aanleiding tot latere gevolgen geven.

Dit was ook het gevoelen van den grooten RICHTER (*), omdat deze deelen eene te grootte gevoeligheid bezitten en te spoedig derzelver ongesteldheden aan diegene, welke hiermede behebt waren, zouden doen gevoelen. Het is dus eerst in het panvlies, dat wij eene der oorzaken kunnen vinden van het lange vertragen van de uitbarsting der toevallen.

§ 15.

De beleedigingen, welke het panvlies hebben aangedaan, kunnen, door eene ziekelijke aandoening van dit vlies te verwekken, uit hoofde van de naauwe betrekking, welke er tusschen dit vlies en het harde hersenvlies bestaat, aan dit laatste deszelfs ziekelijke aandoeningen, door medelijdendheid, mededeelen, en deszelfs ontsteking veroorzaken. Ten andere kan, door de vernietiging of verscheuring van de vaten van het panvlies, de voeding van de beenderen des bekkeneels gedeeltelijk of geheel gestoord worden, alzoo een ziekelijke staat, of eene versterving van die beenderen veroorzaken, welke,

aan-

(*) *Chirurg. Biblioth. B.* IX. *St.* I. *S.* 282. *Göttingen*, 1788.

aangezien den langzamen loop van de ziekten der beenderen, na eenen korteren of langeren tijd, eene uitſtorting van ſcherpe ſtoffen op het harde herſenvlies kunnen te weeg brengen, welke hetzelve knagen, en daarna deszelfs ontſtekingen veroorzaken; en als wij hier nu nog de volkomene gevoelloosheid van dit vlies in deszelfs gezonden ſtaat bijvoegen, zal het ons niet verwonderen, dat de ziekteoorzaak zoo lang kan beſtaan, eer de toevallen, welke zij veroorzaakt, zich volkomen openbaren.

§ 16.

De dadelijke of onmiddelijke betrekking, welke het panvlies met het harde herſenvlies, en wederkeerig heeft, wordt niet alleen door ziektekundige voorbeelden bewaarheid, maar ook ontleedkundig verklaard, en wel door de menigvuldige verlengſels van dit laatſte vlies door de verſchillende openingen van het bekkeneel, even als door de vezelachtige zamenvoegingen, welke tusſchen deze vliezen plaats hebben. Dit is hetgene den ouden deed zeggen, dat het panvlies van het harde herſenvlies deszelfs oorſprong krijgt. Zonder dit, zegt BERTHOLINUS (*), zou

(*) *Anatomia, ex* CASPARII BARTHOLINI *Parentis inſtitutionibus, etc. Lugd. Batav.*, 1651, waar hij zegt:

zou men niet gemakkelijk die aanmerkelijke medelijdendheid (*conſenſus*), welke er tusſchen deze vliezen beſtaat, kunnen verklaren, en dit is hetgene men alleroogenſchijnlijkst bij kinderen ziet, bij wie de beenderen van het bekkeneel nog niet vereenigd zijn.

Het is uit hoofde van deze dubbele geſteldheid, dat de hedendaagſche Ontleedkundigen, en wel voornamelijk BICHAT, het vermogen verklaren, waardoor deze twee vliezen, die daarenboven volkomen gelijkaardig zijn, in derzelver wederzijdſche ziekelijke aandoeningen zoo gemakkelijk deelen.

§ 17.

zegt: *Pericranium est membrana tenuis et mollis, cranium cingens, orta a dura matre, per cranii ſuturas exeunte. A dura meninge oriri, ſatis probat inſignis cerebri meningumque cum pericranio conſenſus, qui alia ratione commodius non explicatur. Deinde ista productio pericranii a dura meninge in infantibus manifeste videtur; in quibus osſa cranii nondum per ſuturas ſerratas coïerunt. Fibrae, quibus intercedentibus tantum cum meninge dura pericranium connecti putant* HORSTIUS, SPIGELIUS, LAURENBERGIUS, *jugulum non petunt; nam ſenſim osſibus induratis et compresſis, continuitas illa pericranii et durae matris cnm aetate abrupta fuit, ex qua fibrarum ſpecies, quae quibusdam impoſuit, orta, etc.*

§ 17.

Thans zullen wij hieromtrent de gevoelens van eenige Schrijvers aanhalen, en eenige ziektekundige voorbeelden mededeelen, waaruit wij zullen zien, dat de ziekten van het panvlies, 1°. zeer langzaam in derzelver loop zijn, en, zonder eenige aandoening van de beenderen van het bekkeneel, enkel door medelijden, zware inwendige toevallen kunnen voortbrengen; 2°. dat deze ziekten van het bovengenoemde vlies de verſterving of het beenbederf van de beenderen van het bekkeneel kunnen veroorzaken, en daarna, door uitſtorting van etter op het harde herſenvlies, en daardoor te weeg gebragte ziekelijkheid van hetzelve, insgelijks zware toevallen enz. voortbrengen.

§ 18.

Hevin zegt (1): „ Daar het harde herſen„ vlies aangedaan wordt ten gevolge van den „ ſtaat van verhoogde werkkracht (*erethismus*) „ van het panvlies, worden de oogen en het „ aangezigt zeer rood.

„ De zieke kan hierdoor in ijling en ſlaapzucht „ vervallen; behalve deze inwendige toevallen kan „ het

(1) *Pathologie et Thérapeutique. Vol.* II. p. 143.

„ het lange verblijf van het bloed zelfs het been „ bederven, omdat de vaten van het panvlies vernield zijn."

HEINRICH CALLISENS (1) maakt ons insgelijks opmerkzaam, behoedzaam te handelen bij de ontsteking van het panvlies en een daaruit voortkomend bederf van de beenderen des bekkeneels, als kunnende daarna eene ontsteking van het harde hersenvlies veroorzaken.

EVERARD HOME (2) verhaalt verscheiden gevallen, in welke de ziekelijke aandoeningen van het panvlies verscheiden zware toevallen hebben te weeg gebragt, welke steeds met hoofdpijn, onaangename gewaarwordingen op het hoofd, een pijnlijk gevoel der uitwendige bekleedselen, en met eenen bijzonderen puistachtigen uitslag van dezelve waren vergezeld geweest. In verscheiden gevallen hadden er stuipen plaats gehad, die met de vallende ziekte veel overeenkomst hadden. Bij de insnijding vond hij het planvlies door eene ziekelijke gevoeligheid aangedaan, en dikwijls aanmerkelijk verdikt, somtijds verhard, en van een kraakbeenachtig maaksel. In verschei-

(1) *System der neuern Wundartzneikunst. Th.* II. *S* 649.

(2) *Memoirs of a Society for the improvement of medical and surgical Knowledge. Vol.* II.

ſcheiden van deze gevallen waren de beenderen van het bekkeneel geheel ongeſchonden, en in andere gedeeltelijk aangedaan.

Pouteau (*) maakt melding van eene vrouw, die, een' ſlag achter het linker oor bekomen hebbende, van deszelfs onmiddelijke gevolgen ſpoedig herſteld werd. Doch zij had *vier jaren* pijn op die plaats, en werd toen van ſtuipen, verlamming, afgebrokene ſpraak, enz. aangetast; op de plaats, waar zij de pijn gevoelde, was ſlechts eene kleine plek van de hoofdbekleedſelen rood; eene zeer geringe drukking op dezelve verwekte ſtuipen. Deze toevallen werden door eene inſnijding tot op het been en verdere heelkundige behandeling genezen. Men vond bij de inſnijding de beenderen van het bekkeneel *ongeſchonden*.

Dezelfde Schrijver verhaalt nog een geval van een' achtjarigen jongen, welke, door eenen val, eene beleediging aan het hoofd bekwam. Op de plaats der beleediging bleef ſteeds een pijnlijk gevoel beſtaan, en de lijder leed gedurende de *tien achtervolgende jaren* aan hevige hoofdpijn, die daarna zóó hevig werd, dat hij hierdoor dikwijls in eenen ſtaat van algemeene gevoelloosheid verviel. Vier en twintig jaren oud, kreeg hij

(*) *Oeuvres posthumes etc.*

hij aan het bovenste gedeelte van het regter wandbeen eene ligte roode en eenigzins opgezwollene zweer. De geringste drukking op dit gezwel veroorzaakte hevige pijn, en wanneer zich de pijn tot het regter oog uitstrekte, werd het gezigt van den lijder verduisterd. Deze zieke werd insgelijks, door eene insnijding tot aan het been en eene verdere gepaste behandeling, genezen.

Wij zien dus ten klaarste uit deze voorbeelden, dat de ziekelijke aandoeningen van het panvlies, na jaren, doodelijke gevolgen zouden kunnen te weeg brengen, offchoon de beenderen van het bekkeneel bijna geheel ongeschonden blijven, of ten minste, dat de ziekelijke toestand van dezelven niet tot die hoogte gekomen is, dat hieruit alsdan reeds zware toevallen zouden kunnen voortspruiten.

In de volgende gevallen zal men voorbeelden zien, waarin de aandoeningen van het panvlies met ontaarding van de beenderen van het bekkeneel vergezeld gaan.

Gervais (*) maakt melding van eene ziekte van het panvlies, waarbij de pijn *periodiek* terug kwam, en de lijderes dagelijks door vallende ziekte werd aangedaan; eene ligte aanraking

(*) *Mémoires de l'Acad. R. de Chirurgie. Tom.* I. p. 228.

king van het zieke deel verwekte flaauwten. Bij de verdeeling van de bekleedſelen vond men niet alleen het panvlies in eenen ziektenſtaat, maar de beenderen van de herſenpan waren van beenbederf aangetast, hetwelk daarna ſpoedig afſchilferde; terwijl deze lijderes volkomen van al hare toevallen genezen werd.

Aanmerkenswaardig is hieromtrent de ziektegeſchiedenis, welke CRAMPTON (*) medegedeelt, waaruit wij eveneens een treffend voorbeeld leeren kennen van de betrekking van het panvlies met de herſenvliezen en het herſengeſtel. Zij betreft eene twee en dertigjarige vrouw, welke eenen ſlag op het linker gedeelte van het hoofd bekomen had, en zes maanden daarna op die plaats van een gezwel ter grootte van eene halve walnoot werd aangetast. Hetzelve was zacht en *elastiek*, en met eene opening doorboord, waardoor de *ſonde* tot op het been doordrong. Zij had hevige pijn in de linker zijde van het hoofd; de regter arm was vermagerd en verlamd; de onderſte ledematen waren zwak; hare ſpraak was onduidelijk; zij had brakingen en menigvuldige aanvallen van vallende ziekte. Het gezwel werd tot het been verdeeld; men vond het panvlies verdikt, verhard, vezelachtig en in

eene

(*) *Dublin hopital Reports. Vol.* I.

eene ziekelijke gevoeligheid. Deze verdikking maakte het voornaamſte gedeelte van het gezwel uit; het been onder hetzelve was ruw en oppervlakkig door beenbederf aangedaan; een gedeelte daarvan werd door de panboor weggenomen, en het harde herſenvlies ſcheen hieronder zeer vaatrijk en iets verdikt. Zes dagen na de *operatie* had zij koorts, uitgebreiden roos-uitſlag op het hoofd, ijling en ſtuipen. De verettering greep plaats, en alle toevallen verdwenen. In den loop der behandeling was er een gedeelte van het harde herſenvlies afgeſchilferd. Veertien dagen na de *operatie* had zij het gebruik van haren arm terug gekregen, en was van alle ongemakken bevrijd.

Het is buiten twijfel, dat, wanneer deze ziekte langer aan den loop der natuur was overgelaten geworden, zij doodelijke toevallen zou voortgebragt hebben, daar het harde herſenvlies reeds werkelijk was aangetast.

Het komt ons hier niet ongepast voor, de Genees- en Heelkundigen op dezen ſtaat van het hoofd en deszelfs uitwerkſelen opmerkzaam te maken, wijl men in deze gevallen ligt, zonder het hoofd te onderzoeken, zenuwmiddelen zou kunnen toedienen, die, aangezien derzelver aard, namelijk meestal opwekkende, bij dezen ſtaat van ontſteking niet dan nadeelig kun-

nen werken, offchoon al de hier voor medegedeelde toevallen zenuwachtig zijn.

De reeds aangehaalde Schrijver maakt nog melding van een voorval, hetwelk van eenen hevigeren aard was, en fchielijk doodelijke gevolgen voortbragt. Wij halen hetzelve insgelijks aan, om te doen zien, hoe fchielijk zelfs deze aandoeningen, door medelijdendheid (*confenfus*), kunnen worden medegedeeld. Het voorval, dat wij bedoelen, betreft een veertienjarig jong mensch. Het ongemak begon met een klein gezwel aan de regter zijde van den neus; van welke plaats zich, na eenige dagen, eene zwelling over de oogleden en het voorhoofd uitftrekte, met eene aanmerkelijke roosachtige ontfteking en koorts. Kort daarna werd de lijder door flaapzucht en ftuipen aangetast, zoodat hij drie dagen daarna ftierf. Men vond bij de lijkopening van dezen jongeling het panvlies op het voorhoofdsbeen rood, verdikt en van het been losgemaakt, met vele etterachtige ftoffen onder hetzelve; inwendig was het harde herfenvlies eveneens van het been los, en er bevond zich een groenachtig etterig vocht tusfchen hetzelve en de beenderen van het bekkeneel. De onderfte oppervlakte van dit vlies was gelijkerwijze met etter bedekt. Het vaatrijke herfenvlies was rood; de vaten

waren

waren met bloed opgevuld; terwijl alles met etter bedekt was, ter uitgeſtrektheid van twee duim onder de voornaamſte beleediging van het panvlies. In dit geval waren de beenderen van de herſenpan nog in derzelver natuurlijken ſtaat.

Everard home vond in een geval, hetwelk insgelijks met den dood eindigde, het panvlies verdikt en van een beenachtig weefſel, en eene gelijke verdikking en verharding van het harde herſenvlies.

Vasalva ſpreekt van een dergelijk iets, waarin de lijder langen tijd door hoofdpijn was aangetast geweest, en daarna, door ſtuipen, ijling, enz. ten grave werd gerukt. Bij de lijkopening vond men het panvlies verdikt, en in de herſenen eene aanmerkelijke hoeveelheid van een weiachtig vocht. Hier wordt noch van de beenderen van het bekkeneel, noch van de herſenvliezen geſproken.

§ 19.

Deze voorbeelden komen mij voldoende voor, om aan te toonen, dat de beleedigingen, of ziekten van het panvlies, *met* en *zonder* beleediging van het been, de geſchiktheid hebben, na langen tijd, doodelijke toevallen te kunnen voortbrengen, door deszelfs betrekking met

de herſenvliezen en het herſengeſtel in het algemeen; dat eveneens de ziekten van dat vlies zeer langzaam in derzelver loop zijn; dat hetzelve, tot de peesvliezen behoorende, in den gezonden ſtaat geheel gevoelloos is, en niet gevoelig wordt, dan in den ziektenſtaat. Overigens ontkennen wij, dat dit vlies, even als het beenvlies, van eenig deel des menſchelijken ligchaams eigene zenuwen ontvangt, en wij beweren, dat geen Ontleedkundige ons er het beſtaan van kan aanwijzen, tenzij men die zenuwen hiervoor neme, welke dit vlies doorboren, om naar andere deelen haren weg te vervolgen, of in het been dringen.

Thans zullen wij onderzoeken, in hoe verre die beleedigingen van het hoofd, welke, hetzij door de wegneming van het panvlies, hetzij door eene dadelijke kweſing, eene ziekelijke aandoening van de beenderen van het bekkeneel veroorzaken, aanleiding kunnen geven tot het uitbarſten van latere toevallen, na bekomene hoofdwonden.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Onderzoek, in hoe verre men de bedoelde oorzaken aan de beleedigingen van de herſenpan en de daaruit voortſpruitende ziekelijke aandoeningen van dezelve kan toeſchrijven.

§ 20.

Vele heelkundige Schrijvers hebben reeds, door menigvuldige voorbeelden, aangetoond, dat bij wonden of beleedigingen van het hoofd, hetzij door eene gedeeltelijke wegneming, hetzij door eene afſcheiding van het panvlies of harde herſenvlies van de herſenpan, deze beenderen, door berooving van voedſel, in verſterving vallen, of wel, door de beleedigingen van die deelen zelve, eene ontaarding ondergaan, in eene ontſteking geraken, die, uit hoofde van de gevoelloosheid der beenderen in den gezonden ſtaat, zich niet dan na een aanmerkelijk tijdsverloop doet kennen, omdat de levenswerkzaamheden in deze deelen bij uitſtek langzaam in haren loop zijn.

Het is bekend, dat de beenderen, door HALLER, ZINN, ZIMMERMAN, BICHAT en alle meest beroemde Ontleed- en Natuurkundigen, onder de gevoellooze organen geplaatst zijn. Inderdaad verraden zij, in den gezonden ſtaat, geen gevoel, wanneer zij door werktuigelijke of ſcheikundige middelen worden aangedaan; doch in eenen ziektenſtaat openbaren zij ſomtijds ondragelijke pijnen.

§ 21.

Het is ter verklaring van het late uitbarſten der toevallen volſtrekt noodzakelijk, dat men deze twee eigenſchappen, namelijk de gevoelloosheid in den gezonden en de bijzondere gevoeligheid in den ziektenſtaat van deze deelen, in aanmerking neme, wijl deze gevoelloosheid in den gezonden ſtaat aan alle werktuigelijke en ſcheikundige prikkels ons natuurlijkerwijze verklaart, dat deze deelen lang en aanhoudend, hetzij op de eene, hetzij op de andere wijze, moeten worden geprikkeld, namelijk door onmiddelijke of middelijke oorzaken. In het eerſte geval geſchiedt zulks door de onmiddelijke werking van de beleedigingen op de beenderen zelve, en in het tweede geval door de ziekelijke aandoening, of vernietiging van het panvlies enz. en de daardoor opgeſchorte voeding dezer

dee

deelen, of voortgebragte uitſtorting van vochten, die ſcherp worden, de deelen knagen, en daarna derzelver ziektenſtaat voortbrengen, enz. enz.

Het panvlies, de beenderen van het bekkeneel, de herſenvliezen en de ſchorsachtige zelfſtandigheid bezitten juist alle die twee eigenſchappen, waarvan wij geſproken hebben, en zij worden niet gevoelig, dan in den ziektenſtaat.

Het is algemeen bekend, aangenomen, en door de ondervinding van alle tijden bevestigd geworden, dat hoe gevoelloozer een deel is, de loop van deszelfs ziekelijke aandoeningen, over het algemeen, des te langzamer voortgaat.

Neemt men dit niet dagelijks waar, met betrekking tot de ziekten der beenderen, banden enz.? — ABERCROMBIE zegt: „ Het is eene „ aanmerkelijke omſtandigheid in de geſchiedenis „ van de ziekten der beenderen, namelijk, hoe „ langzaam de beenderen ziek worden en de „ lengte van tijd, gedurende denwelken een klein „ ongemak van dezelve kan beſtaan, zonder veel „ vordering te maken."

„ De ontſteking," lezen wij in de *Dictionnaire des Sciences Medicales* (*), „ levert vele „ onderſcheidingen op betrekkelijk haren loop, „ hare hevigheid, enz. enz. Zij heeft minder"

„ of

(*) *Tom.* XXIV. p. 526.

„ of meerder' tijd noodig, om hare tijdperken
„ te doorloopen, naar de ontwikkeling van de
„ levenseigenfchappen van die deelen, welke
„ door dezelve aangetast zijn, volgens de kracht
„ of oorzaak, die haar heeft voortgebragt."

Verder: „ Men vindt een treffend voorbeeld
„ van het verfchil in haren loop in de ontfte-
„ king van de beenderen, vergeleken met die
„ van het celswijze weeffel. In de beenderen
„ is haar loop zóó langzaam, dat zij niet dan
„ na verfcheiden maanden eindigt. In het celswij-
„ ze weeffel volgen hare verfchijnfelen elkander
„ met eene verwonderlijke fnelheid op."

Van deze waarheid vinden wij een treffend voorbeeld bij SCHMUCKER (*), ten opzigte van eenen man, die met zijn hoofd eenen val op een' fteen gedaan had, en twintig jaren daarna op die plaats door een gezwel, ter grootte van een hoenderei, werd aangetast, hetwelk door eene hevige pijn in den omtrek van het middelfte en bovenfte gedeelte van het wandbeen was voorafgegaan. Het been onder het gezwel was door bederf aangedaan. De lijder was acht dagen na de affchilfering genezen. Hij had tijdens zijnen val flechts eenige pijn gehad, met zwelling. Wanneer dit beenbederf zoowel, einde-

(*) *Heelkundige Mengelfchriften.* D. I. *Waarn.* 27, *bl.* 238.

delijk, de binnenſte tafel had aangedaan, en dan, gevolgelijk, eene uitſtorting van eenen ſcherpen etter op het harde herſenvlies had te weeg gebragt; en wanneer men dan daarenboven de gevoelloosheid van dit laatſte vlies in aanmerking neemt, zal men er niet aan twijfelen, of deze beleediging had na vele jaren, doodelijke gevolgen kunnen gehad hebben, aangezien de ziekteſtaat van het been zich, in dit geval, eerst na twintig jaren volkomen openbaarde.

Dat de beleedigingen der beenderen van het bekkeneel en de daardoor veroorzaakte ziekelijkheid van dezelve uitſtortingen van ſcherpe ſtoffen op het harde herſenvlies kunnen veroorzaken, is algemeen bekend, en door vele Heelkundigen waargenomen,

HEVIN (*) zegt, dat de kneuzingen van het bekkeneel, welke met eene verſcheuring der vaten van het tafelſcheidſel verzeld gaan, waardoor eene uitſtorting van bloed in deszelfs ſponsachtige openingen wordt veroorzaakt, hetwelk, door bederf, de binnenſte tafel kan doorvreten, en met den tijd de herſenvliezen en herſenen kan aandoen, om die oorzaak, zeer gevaarlijk zijn.

„ Het gebeurt ſomtijds," zegt JOAN PALFYN

(*) *Pathologie etc.*

FYN (1), „ dat, door eenen val, of ſlag op „ het hoofd, de bloedvaatjes in het tafelſcheid- „ ſel breken, en het bloeduitſtorten, hetwelk „ in het vervolg bederft, zonder dat hiervan „ uitwendig eenig teeken zigtbaar is; hetwelk „ dan, gedurig meer en meer bedervende en „ ſcherp wordende, de tweede tafel doorknaagt, „ en de vliezen en herſenen bederft."

De groote RICHTER (2) was ook van gevoelen, dat de oorzaak van het lange vertragen van het uitbarſten der toevallen in deze oorzaak moest gezocht worden. Hij drukt zich hieromtrent aldus uit: „ *Mir deücht die ſpäten Folgen der* „ *Kopfverletzungen unter dem Hirnſchädel ſind* „ *nicht ſowohl Folgen einer Verletzung in den äus-* „ *ſern Bedeckungen, denn warum ſollten ſich die* „ *Zufälle dieſer äusſern Verletzung ſo ſpät zei-* „ *gen? ſondern vielmehr in der Diploë des* „ *Hirnſchädels, deren Folgen, wie jeder leicht* „ *einſehen kann, natürlicherweiſe ſpät er-* „ *ſcheinen. Die Verderbniss in Knochen, wel-* „ *che man bey Eröffnung einer äusſern Ge-* „ *ſchwulst bemerkt, ist Urſach* (3), *nicht* *Fol-*

(1) *Ware en zeer naauwkeurige beſchrijving der beenderen*, *enz.* Leyden, 1727.

(2) *Chirurg. Biblioth. Gött.* 1788. B. I. St. I. S. 288.

(3) Door menigvuldige waarnemingen zouden wij het tegendeel kunnen bewijzen, voornamelijk na bekomene hoofd-

„ *Folge der Abſonderung der Beinhaut, und*
„ *der Ergiesſung einer ſcharfen wässrigen Feuch-*
„ *tigkeit unter derſelben; die Entzündung der*
„ *Hirnhäute ist eben ſowohl Folge des Schadens*
„ *in der Diploë.*"

Thans zullen wij nog eenige voorbeelden aanhalen, waaruit wij den langzamen loop van de ziekten der beenderen in het algemeen, en die van de herſenpan in het bijzonder ten klaarſte leeren kennen.

SAVIARD ſpreekt van eene vrouw, die in het *Hotel-Dieu* opgenomen werd, ter oorzake eener hoofdwonde, welke zij door eenen val bekomen had, en waarbij de herſenpan bijzonder ſcheen geleden te hebben, wijl dezelve door beenbederf werd aangedaan, en gedurende *twee jaren* met zulke aanmerkelijke afſchilferingen vergezeld ging, dat deze ſchilfers te zamen genomen het ganſche bovenſte gedeelte van de herſenpan uitmaakten. Deze lijderes werd nogtans genezen.

MA-

hoofdwonden. Doch bij beenbederf, uit inwendige oorzaken voortkomende, gelooven wij, dat deze beroemde Heelkundige gelijk heeft. Daarenboven, welk Heelkundige weet niet, dat door de wegneming, of verſterving van het beenvlies beenbederf kan geboren worden?

MARECHAL maakt gewag van eene *Dame*, die, na eenen ligten ſlag op het hoofd bekomen te hebben, aanhoudend op die plaats pijn gevoelde, welke dikwijls door hevigere aanvallen verergerd werd. De krachtigſte behandeling bragt in deze geene verligting aan. Na een groot lijden van *verſcheiden jaren*, werd er eene inſnijding gedaan: een klein gedeelte van het been was door bederf aangedaan; dit gedeelte werd door de panboor weggenomen, en de zieke genas.

MORGAGNE verhaalt een voorval van uitgeſtrekt beenbederf van het achterhoofdsbeen, hetwelk door eenen ſlag op dat deel was veroorzaakt geworden, en *zes jaren* daarna doodelijk werd. Men vond bij dezen lijder eene aanmerkelijke verdikking van het harde herſenvlies.

NORRIS (*) deelt ons de waarneming mede van eene vrouw, die na eenen val, welke op dat tijdſtip geen enkel ontrustend toeval had voortgebragt, door hoofdpijn werd aangetast, welke bijzonder hevig was in het voorhoofdsbeen, waar de beleediging had plaats gehad. Hier ontſtond eindelijk een gezwel, hetwelk door verſchillende gezwellen op andere deelen van het hoofd werd opgevolgd; het been was bedorven, en gedurende *negen maanden* had-

(*) *Memoirs of the Medical Society of London. Vol.* I.

hadden er afschilveringen plaats; eindelijk werd het harde hersenvlies aangedaan, en de zieke stierf. De Schrijver zegt, dat in dit geval geene verdenking op syphilis kon bestaan.

In dit voorval schijnen, door den val, de vaten van het tafelscheidsel algemeen verscheurt te zijn geworden; waardoor de voeding van die deelen geheel en al gestoord werd, hetwelk zulk een algemeen beenbederf heeft te weeg gebragt, even als eindelijk de aandoening van de hersenvliezen en den doodelijken uitgang.

Wathen (*) maakt melding van een' achten twintig jarigen man, welke op het wandbeen door eene zwelling, ter grootte van een duivenei, werd aangetast; welke hem echter geene pijn verwekte, en bijna *anderhalf jaar* in den zelfden toestand bleef voortduren, toen een dergelijk gezwel zich op het voorhoofdsbeen vertoonde. Deze lijder had achtervolgens aanmerkelijke beenafschilveringen; vele scherpe etterachtige stoffen werden door de verzweringen ontlast; hij was door pijn en koorts aangedaan, doch ging echter nog uit, kon verscheidene mijlen wandelen, en stierf *twee en een half jaar* na het begin van zijn ongemak aan deszelfs gevolgen.

Hil-

(*) *Medical Observations and Inquiries. Vol. V.*

HILDANUS, ZACCHIAS, PORTAL, DESSAULT en eene menigte andere Schrijvers maken van dergelijke voorbeelden gewag.

Wij achten het genoegzaam, door deze voorbeelden, volkomen aan te toonen: 1°. dat de loop der ziekten van de beenderen zeer langzaam is; 2° dat door de ſtorting van etter of andere ſcherpe ſtoffen, welke hier worden voortgebragt, de ontſteking van het harde herſenvlies, en ook die der andere vliezen kan worden voortgebragt.

§ 22.

De ziekten van de deelen, waarover wij thans gehandeld hebben, namelijk van het panvlies en de herſenpan, kunnen maar zelden door hare eigene aandoeningen den dood veroorzaken, tenzij in die gevallen, waarin derzelver ongemakken zeer uitgebreid zijn, aanmerkelijke verétteringen veroorzaken, daardoor den lijder uitputten, en uit die oorzaak ten grave ſlepen.

Doch in de meeste gevallen, waarin zij doodelijk worden, moet hiervan de oorzaak gezocht worden: 1°. in de medelijdende werking, welke het panvlies op het harde herſenvlies uitoefent; 2°. in de uitſtortingen van bedorvene vochten, door de verettering van het been voortgebragt, en daardoor veroorzaakte knaging van het boven-

vengenoemde herſenvlies, enz. enz. Het is dus ook uit dien hoofde, dat die wonden, welke ſlechts alleen deze opgenoemde deelen betreffen, bijzonder geſchikt zijn, om langen tijd na derzelver oorſprong doodelijke gevolgen te kunnen voortbrengen. Te meer, daar wij nu reeds gezien hebben, hoe langzaam de loop van de ziekten dezer deelen meestal is, en dat zij dan nog eerst die deelen moeten hebben aangedaan, wier ziekten, door zich zelve, doodelijke toevallen kunnen te weeg brengen.

Wij zullen echter hierna doen zien, dat de oorzaak van het late wegblijven van doodelijke toevallen niet alleen in deze afgehandelde deelen moet gezocht worden, zoo als vele Schrijvers ſchijnen te denken, wijl de geſchiedenis der heelkunde ons voorbeelden oplevert, waarin niet alleen deze deelen, maar ook de herſenvliezen en de herſens zelve waren aangedaan, en die echter vele jaren daarna eerst doodelijke gevolgen hebben gehad. Ten bewijze hiervan verſtrekke het geval van den pijper van SCHMUCKER, dat na *zeventien jaren* eerst doodelijk werd; alhoewel de ſabelhouw tot in de zelfſtandigheid van de herſenen was doorgedrongen; en dat van dien zelfden Schrijver, waar een kogel *vier maanden* in de herſenen bleef, alvorens den dood te veroorzaken; even als dat geval, hetwelk wij van

Dokter WEIDINGER VON GRASSAU hebben medegedeeld, waar beenſplinters *verſcheiden jaren* in de herſenen waren gebleven, eer zij den dood hebben veroorzaakt.

Hier moet dan in eene andere oorzaak de reden gevonden worden, waarom de uitbarſting van de toevallen bij de beleediging dezer deelen zoo lang vertraagd wordt. En dit is, volgens ons gevoelen gelegen, in de gevoelloosheid van die deelen, waarover wij nog zullen ſpreken, en uit hoofde van welke eigenſchap zij dan ook bijzonder voor ſlepende ziekten geſchikt zijn, gelijk wij hierna breeder zullen doen zien. Wij gaan dan nu over tot het onderzoek, in hoe verre en om welke reden de oorzaak van het laat uitbarſten der toevallen aan het harde herſenvlies kan toegeſchreven worden.

DERDE HOOFDSTUK.

Onderzoek naar de oorzaken, waarom de uitbarſting der latere toevallen, na bekomene hoofdwonden, bij de beleedigingen, of daaruit voortvloeijende ziekelijke aandoeningen van het harde herſenvlies, zoo lang vertraagd wordt.

§ 23.

Het harde herſenvlies, hetwelk tevens het inwendige beenvlies van het bekkeneel en het uitwendige bekleedſel der herſenen daarſtelt, behoort tot de peesvliezen. Ieder kent de belangrijke proefnemingen, welke door SWAMMERDAM, HALLER, KAAUW BOERHAAVE, ZINN, ZIMMERMAN, RIDLEY, PETIT en vele andere Ontleed- en Natuurkundigen op dit vlies in het bijzonder, en op alle herſenvliezen in het algemeen, genomen zijn. Uit deze proefnemingen is derzelver gevoelloosheid in den gezonden ſtaat aan alle werktuigelijke en ſcheikundige prikkels volkomen gebleken, zoodat deze beroemde Schrijvers dezelve onder de gevoel-

looze deelen hebben geplaatst. In derzelver ziektenstaat verkrijgen zij echter eene aanmerkelijke gevoeligheid, en dit neemt men vooral waar bij de ontsteking van het beenvlies, (bij welke gelegenheid het geheele lid zeer pijnlijk wordt), en in het voeteuvel, wanneer de banden, welke de beentjes van de voor- en navoet vereenigen, ontstoken zijn.

Het is uit hoofde van het niet onderscheiden van den gezonden van den ziekenstaat, dat eenige Ontleed- en Natuurkundigen, zoo als LE-CAT, LOCRES, BENEFELD en andere, aan deze vliezen eene bijzondere gevoeligheid hebben toegeschreven.

Zeer juist is daarom de onderscheiding, welke BICHAT omtrent de gevoeligheid heeft daargesteld, namelijk de werktuigelijke en dierlijke. Ieder deel van de dierlijke huishouding bezit natuurlijkerwijze de werktuigelijke gevoeligheid, zonder welke men deszelfs voeding en terugwerking op de vochten, die in hetzelve komen, of de afscheidingen, die zij voortbrengen, niet zou kunnen verklaren, en waarvan het dier geen bewustzijn heeft. Immers, het hart trekt zich te zamen op het bloed, dat in hetzelve komt; de gal wordt afgescheiden, even als de *urine*, en de mensch gevoelt, in den gewonen staat, noch deze zamentrekking, noch deze afschei-

dingen. In den ziektenstaat verheft zich deze gevoeligheid zóódanig, dat zij in de dierlijke gevoeligheid overgaat. Zoodat uit de verhooging of toeneming der werktuigelijke gevoeligheid de dierlijke geboren wordt; en in dit geval worden die deelen gevoelig, welke, door HALLER en andere genoemde Ontleed- en Natuurkundigen, onder de gevoellooze organen geplaatst zijn.

Andere deelen bezitten integendeel, behalve de werktuigelijke gevoeligheid, die, zoo als wij gezegd hebben, tot derzelver bestaan noodzakelijk is, nog, in eenen minderen of meerderen graad, de dierlijke gevoeligheid. De deelen, die dezelve in den hoogsten graad bezitten, zijn natuurlijk de zenuwen, als werktuigen van al het gevoel, en gevolgelijk die deelen, welke de meeste zenuwen in derzelver bewerktuiging ontvangen, zoo als de toppen der vingeren, de tong, de teeldeelen, de maag en darmen, de huid in het algemeen, enz. De spieren, de lever, mild, het hart enz. bezitten dezelve in eenen minderen graad.

„De werktuigelijke gevoeligheid," zegt BICHAT, „is het grondbeginsel van de mededeelende of dierlijke gevoeligheid; zij is „er, om zoo te spreken, de eerste graad van,

„ zoodat, wanneer dezelve in eenig deel veel
„ toeneemt, de hoedanigheid der mededeelende
„ of dierlijke gevoeligheid geboren wordt."
Verder: „ In de vezelvliezen bestaat de gevoe-
„ ligheid slechts in den eersten graad. De ver-
„ schillende opwekkende middelen maken op
„ dezelve, in hunnen natuurlijken staat, eene
„ gelijke uitwerking, als de vochten, die tot
„ voeding in dezelve komen. Zij gevoelen den
„ prikkel, doch deelen dit gevoel niet mede,
„ of voor het minst, slechts zeer duister."

Deze Ontleedkundige vergelijkt nog de gevoeligheid van deze vliezen met die eener streek, welke lam geworden is.

Wij kunnen dus hieruit afleiden, hoe lang en aanhoudend deze deelen moeten geprikkeld worden, om in eenen staat van ontsteking te geraken, terwijl zij zelfs reeds eene zekere ontaarding moeten ondergaan hebben, eer zij tot dien staat geraken. Dit verklaart ons dan ook eenigzins, *waarom men uit de verschijnselen, welke na den dood gevonden worden, ligt besluiten kan, dat dezelve al eenigen tijd aanwezig waren, eer men die aan den lijder gewaar werd.*

Wat de levenskracht aanbetreft: vinden wij in de *Dictionnaire de Sciences médicales* (*).

„ Het

(*) *Tom.* X. p. 289.

„ Het harde herſenvlies heeft ſlechts die duistere „ innige levenskracht, welke hetzelve tot des„ zelfs eigen beſtaan noodig heeft; doch het „ biedt ons niet die ſchijnbare zamentrekking „ aan, welke de kracht van den wil in de „ ſpieren te weeg brengt, noch zelfs diegene, „ welke onwederſtaanbaar eenen onmiddelijken „ prikkel aanbrengt." Verder: „ Het is thans „ bewezen, dat dit vlies in de eerſte plaats „ nooit eenige prikkelbaarheid bezit; dat het„ zelve in den gezonden ſtaat, gelijkerwijs al„ le opwekkende middelen, ongevoelig is; dat „ het niet gevoelig wordt, dan in den ziekten„ ſtaat; dat het thans eveneens erkend is, dat „ dit vlies geene zenuwen ontvangt," enz.

Verſchillende gevoelens beſtaan er onder de natuur- en ontleedkundigen, ten opzigte van de zenuwen, welke dit vlies *al* of *niet* zou ontvangen.

Vieussens (*) beweerde, dat het harde herſenvlies vele takken ontving van die zenuwen, welke uit het ruggemerg voortkomen.

Vasalva zegt, dat dit vlies twee takken van het zevende paar ontvangt.

Duverney wil, dat de zenuwen van dit vlies

(*) *Nevrographia Univerſalis, Lugd.* 1685.

vlies in een gering getal zijn, en dat het de ſtam van het vijfde paar is, welke aan hetzelve eenige draden mededeelt, wanneer dezelve dit vlies doorboort, enz. enz.

Winslow (*) zegt, eenige draden, welke van den tak van het vijfde paar afkomen, ontdekt te hebben bij den *ſinus cavernoſus*, even als eenige, die van de gemeenen ſtam van het achtſte paar en van de ruggemerg-zenuw afkomen, en zich in dit vlies begeven, bij derzelver doorgang door de beenderen van het bekkeneel.

Lieutaud ſchreef aan dit vlies nog een grooter getal zenuwen toe, en zegt, dat het waarſchijnlijk is, dat het harde herſenvlies van alle zenuwen, welke uit het bekkeneel gaan, draden ontvangt. Hij ſpreekt dus van draden van het vijfde, zevende, achtſte en tiende paar, welke zich in dit vlies zouden verſpreiden.

Opmerkenswaardig is het, dat deze anderzins zoo beroemde Ontleedkundigen hebben kunnen voorgeven, dat zij deze zenuwen in dit vlies werkelijk ontdekt hebben, dewijl het thans zeker is, dat zij volkomen gedwaald hebben, wijl men geene zenuwen, hoe ook genaamd, in hetzelve kan ontdekken, namelijk, dat zij zich in dit

(*) *Ontleding des menſchelijke ligchaams.* Rott. 1733.

dit vlies verſpreiden, maar hetzelve ſlechts alleen doorboren, om naar derzelver beſtemming te gaan.

De naauwkeurigſte naſporingen, welke ik hier omtrent, met het grootſte geduld, gedaan heb, en de proefnemingen van onderſcheidene Natuurkundigen, als LEGALLOIS, MONTEGRE, MAGENDIE en anderen, welke ik, tijdens mijn verblijf te *Parijs*, heb bijgewoond, hebben insgelijks geene zenuwen in dit vlies doen ontdekken.

Immers de onderzoekingen van den beroemſten Ontleed- en Natuurkundigen, die misſchien immer geleeft heeft, HALLER namelijk, hebben nimmer eenige zenuwen in dit vlies aangetoond, evenmin als die van CALDANI, ASCHE, LOBSTEIN, PORTAL en van vele hedendaagſche Ontleed- en Natuurkundigen.

Men vindt daarenboven een groot bewijs, dat hetzelve geene zenuwen ontvangt, of voor het minst, in eene onmerkbare hoeveelheid, hierin, dat, wanneer men eenig deel des menſchelijken ligchaams, in hetwelk de naauwkeurigſte ontleedkundige onderzoekingen ſlechts een zeer gering getal zenuwen, in derzelver bewerktuiging, kunnen ontdekken, op deze wijze, door werktuigelijke en ſcheikundige middelen, prikkelde, als men het harde herſenvlies en de vliezen van

die

die ſoort doen kan, hetzelve oogenblikkelijk eene onverdragelijke pijn zou veroorzaken.

Het nu bewezen achtende, dat dit vlies geene eigene zenuwen ontvangt, vloeit hieruit voort: dat hetzelve langen tijd kan ziek zijn en ontaarden, uit hoofde dat hetzelve, om zoo te ſpreken, een beſtaan op zichzelve heeft, wijl men weet, dat de betrekkingen en het medelijden der deelen, door middel van de zenuwen, plaats heeft, ten minſte, dat zulks meest plaats vindt. Dit vlies dan geene zenuwen ontvangende, lijdt op zichzelve, en deelt eerst het beſtaan van deszelfs ziekelijke aandoeningen mede, wanneer dezelve tot eene zekere hoogte gekomen zijn. Hetgene ons dan ook weder eene reden geeft, *waarom men uit de verſchijnſelen, welke er na den dood gevonden worden, genoegzaam kan beſluiten, dat dezelve al eenigen tijd beſtonden, eer men zulks aan den lijder gewaar werd*, en het leert ons tevens eene oorzaak kennen, *waarom het uitbarſten der toevallen zoolang vertraagd wordt.*

§ 24.

Hetgene de gevoelloosheid en weinige opwekbaarheid van dit vlies nog, daarenboven, in een helder daglicht ſtelt, is de langzame ontwikkeling

ling van deszelfs ziekten, na het bekomen van uitwendige beleedigingen.

Zoo verhaalt ROBIN (1) een geval van eenen man, welke door eenen val eene kneuzing aan het hoofd bekomen had, die, dertig jaren daarna, door eenen zwamachtigen uitwas van het harde herſenvlies gevolgd werd.

KAUFMANN (2), BERTRANDI (3), POUTEAU (4) halen insgelijks voorbeelden aan van dergelijke uitwasſen van dit vlies, welke insgelijks langen tijd tot derzelver ontwikkeling noodig hadden; gelijk men hiervan ook aanmerkelijke voorbeelden aantreft in het *klasſieke* Werk van de heeren JOSEPH en KAREL WENZEL (5).

Andere ziekten van dit vlies zijn niet minder langzaam in derzelver loop. Zoo maakt PAWIUS (6) gewag van eenen man, die zeer *langen tijd* aan hoofdpijn ter prooi was geweest, en in ſtuipen omkwam. Bij de lijkopening vond men,

(1) *Mémoires de l'Académie de Chirurgie.*

(2) *Disſert. de tumore capitis fungoſo, etc.*

(3) *Mémoires*, als hier boven.

(4) *Oeuvres posthumes, Tom.* II. *p.* 32 *et ſeq.*

(5) *Ueber die Schwammigen Auswüchſe auf der äusſern Hirnhaut, etc.*

(6) *De renunciat. vulner, etc.*

men, onder de *futura sagittalis*, het harde herssenvlies doorknaagd.

REMLERUS vond insgelijks dit vlies weggevreten bij eenen jongman, welke langen tijd aan hoofdpijn geleden had, en eindelijk in slaapzucht en stuipen stierf.

Men vindt nog vele dergelijke voorbeelden, in de *Miscellanea curiosa etc.*, en in het Werk *De sed. et caus. Morborum* van den onsterfelijken MORGAGNI.

WILLIS (1) vond dit vlies aan den grondslag der hersenen aanmerkelijk verdikt bij eene jonge vrouw, die gelijkerwijze *zeer lang* van hoofdpijn en andere toevallen was aangedaan geweest. Het volgende voorval zal ons een aanmerkelijk voorbeeld geven van den langzamen gang der ziekten van dit vlies, en ons de bijzondere eigendommelijke toevallen leeren kennen, welke deszelfs gevorderden ziektenstaat voortbrengt. Het wordt door ABERCROMBIE (2) medegedeeld, en betreft eenen zestigjarigen man, welke, ten naaste bij *twee jaren* vóór zijnen dood, met aanvallen van duizeligheid, met verlies van spierkracht, behebt was geweest; bij welke aanvallen hij ter nedergeslagen zou zijn,

(1) *Pathologia cerebri etc.*

(2) *On cronix inflammation, etc. p.* 291 *et seq.*

zijn, indien men hem geene hulp had toegebragt. In deze omſtandigheden verloor hij echter zijne kennis niet, en was in weinige minuten volkomen herſteld. Vóór den aanvang van deze ongemakken was hij van hevige hoofdpijn en duizeligheid aangetast geweest; doch deze toevallen verdweenen gewoonlijk na eene plaats gehad hebbende braking.

Hij was volkomen bij zijne zinnen, doch was veel vermagerd, en gevoelde eene onzekerheid in zijnen gang; verſcheiden maanden vóór zijnen dood werd hij eene vermeerderde verzwakking van zijne onderſte ledematen gewaar. Op den 1ſten Augustus 1816 werd hij van eene verlamming van de linker zijde, met hoofdpijn en duizeligheid vergezeld, aangetast. Zijn pols was natuurlijk; zijne verſtandelijke vermogens waren ongeſchonden. Vier dagen was hij met eenen volkomene half lammigheid behebt, toen hij, in eenen geringen graad, de magt om die deelen te kunnen bewegen, terug bekwam. Den 15den was hij in ſtaat, zijne hand aan het hoofd te brengen, en met behulp een weinig te wandelen; doch hij beklaagde zich ſteeds over duizeligheid en geruis in de ooren, met een weinig hoofdpijn. Den 19den was deze pijn aanmerkelijk toegenomen. Den 20ſten was de lijder in eenen ſtaat van ſlaapzucht, met ijling, ver-

val-

vallen, welke den 21sten volkomen was; hij stierf den 23sten. In de drie laatste dagen was zijn pols van 112 tot op 120 slagen gerezen.

Bij de lijkopening vond men, op het bovenste gedeelte van het regter halfrond der hersenen, een aanmerkelijk gezwel, hetwelk vijf en eenen halven duim lang, twee en eenen halven duim breed, en omtrent een halve duim dik was. Dit gezwel was door de scheiding van de twee lagen (*laminae*) van het harde hersenvlies en eene verzameling van verschen etter tusschen dezelve gevormd. Het harde hersenvlies was rond, om en nabij het gezwel aanmerkelijk verdikt, even als de rokken van den *sinus longitudinalis.*

De oppervlakte der hersenen was ter plaatse, waar het gezwel zich bevond, ingedrukt, zoodanig dat dezelve den indruk van de gedaante van het gezwel bleef behouden, overigens had er eene uitstorting van eene geringe hoeveelheid weiachtig vocht plaats, en verder bestond er geen ander aanmerkelijk ongemak in de hersenen.

Wij meenen thans door de getuigenis, en proefnemingen van vele Ontleed- en Natuurkundigen, de gevoelloosheid van ons onderhavig vlies, in deszelfs natuurlijken staat volkomen te hebben aangetoond, even als door het mededeelen van eenige ziektegeschiedenissen, waarvan

de

de laatste bijzonder opmerkelijk is, deszelfs geschiktheid voor slepende ziekten, en, welk een geruime tijd er noodig is, om hetzelve eerst in dien staat te doen geraken; om het even, of dit vlies door uitstortingen van scherpen etter uit het beenbederf van eenig gedeelte der hersenpan voortkomende, of door de vernieling van eenige van deszelfs vaten, of door medelijdenheid met het panvlies, ziekelijk aangedaan wordt. Eenige Schrijvers wijden in het breede uit, hoe deze ziekwording plaats heeft, om het laat uitbarsten der toevallen te verklaren, hetgeen wij als onnoodig beschouwen, wijl het er hier niet op aan komt, hoe deze ziekwording plaats heeft, maar waarom dezelve zoo langzaam vordert. Het zij dan genoeg, dat de volkomene gevoelloosheid aan alle werktuigelijke en scheikundige prikkels, ons genoegzaam verklaart, waarom dit vlies door ziekteoorzaken aangedaan wordende, van welken aard dezelven dan ook zijn, langen tijd noodig heeft om ziek te worden, en even langzaam deze ziekten derzelver loop vervolgen. Waaruit wij dan de oorzaak verklaren, waarom de uitbarsting der toevallen met betrekking tot dit vlies zoo lang vertraagd wordt.

VIERDE HOOFDSTUK.

Onderzoek naar de oorzaken, waarom de uitbarsting der toevallen ten gevolge der beleedigingen, en ziekelijke aandoeningen van het spinnewebvlies, zoo lang vertraagd wordt.

§ 25.

Het spinnewebvlies is het tweede, en middelste omkleedsel der hersenen, behoort door deszelfs hoedanigheden tot de weivliezen, was aan de oude Ontleedkundigen onbekend, ten minsten werd hetzelve nooit als een eigenaardig vlies aangezien, totdat eerst in den jare 1665, door het Ontleedkundig Genootschap te Amsterdam, het eigen bestaan van hetzelve aangetoond werd, en, door welk Genootschap hetzelve uit hoofde van deszelfs fijn en dun weefsel, met de naam van spinnewebvlies bestempeld is geworden. Hetzelve werd in den jare 1669 door JOANNES VAN HORNE, afzonderlijk aan zij-

zijne leerlingen vertoond en is daarna ſteeds als een eigen vlies beſchouwd geworden.

HALLER en de anderen, door ons reeds opgenoemde Ontleed- en Natuurkundigen hebben dit vlies eveneens onder de gevoelblooze deelen geplaatst, en al wat wij ten opzigte van het voorgaande vlies gezegd hebben, is op dit volkomen toepasſelijk. De proefnemingen, welke op hetzelve genomen zijn, hebben het zelfde reſultaat opgeleverd.

De drukking van een ligchaam, de verſcheurende of ſnijdende werking van het ſcalpel, de oplegging van onderſcheidene bijtende middelen, ſchijnen bij het dier geen pijnlijk gevoel te kunnen voortbrengen, zegt BICHAT (*) „ De „ natuur moet eerst," vervolgt deze Schrijver, „ door de ontſteking, de gevoeligheid verdubbeld, „ ja, verdriedubbeld hebben, eer hetzelve pijn„ lijk wordt."

Men heeft even min, tot nu toe het beſtaan, of verſpreiding van eenige zenuwtakken in dit vlies, kunnen aantoonen, als in het voorgaande; hetzelve laat dezelven ſlechts door. Ook bewijzen de heelkundige operatiën genoegzaam, dat dit

(*) *Traité des membranes*, p. 211.

dit foort van vliezen in den gezonden ftaat gevoelloos is.

Bij de operatie van den Hoogleeraar RICHERAND op den Heelmeester MICHELLEAUX VAN NEMOURS (*), werd door dezen Heelkundigen een groot gedeelte van het borstvlies weggenomen, en op gezonde plaatfen doorklieft, zonder eenig pijnlijk gevoel te verraden. Deze Hoogleeraar overtuigde zich bij die gelegenheid ook van de gevoelloosheid van het hartezakje en hart, terwijl hij deze deelen aanrakende, hier van de lijder geen het minst gevoel had. Men weet dat het hartezakje tot de weivliezen behoort.

Wij kunnen dus in de gevoelloosheid van dit vlies, in deszelfs natuurlijken ftaat, eveneens de oorzaak vinden, waarom het tot voorflepende ziekten bijzonder gefchikt is, en waarom het uitbarften der toevallen zoo lang vertraagd wordt.

(*) *Nouveau Journal de Médecine, Chirurgie et Pharmacie, Tom.* II. p. 3. *Mai* 1818.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Onderzoek naar de bedoelde oorzaken, in de beleedigingen en ziekelijke aandoeningen, van het vaatrijk of dunne herſenvlies.

§. 26.

Het derde en laatſte van de herſenvliezen is het vaatrijk vlies, aldus genaamd uit hoofde van het groot getal bloedvaten, welke hetzelve bevat. Alhoewel hetzelve weinig den naam van vlies ſchijnt te verdienen, als zeer dun en van een celwijsweefſel zijnde, is het zeer ſterk in evenredigheid van deszelfs ſchijnbaar teder maakſel, ontvangt insgelijks geene zenuwen, en heeft bij gelegenheid van de reeds aangehaalde proefnemingen geen bewijs van gevoel opgeleverd.

PORTAL drukt zich hieromtrent aldus uit (*); „ de drie herſenvliezen, noch voorzien van ſpier- „ vezelen, noch van zenuwen zijnde, zijn noch „ prikkelbaar noch gevoelig in derzelver natuur- „ lijken ſtaat, zoo als de onderzoekingen der

„ na-

(*) *Anatomie médicale*, *Tom.* 4. p. 21.

„ natuurkundigen op levendige dieren hebben be-
„ wezen, en die wij zelve bij onze openbare lessen
„ herhaald hebben, even als het resultaat der
„ heelkundige operatiën."

FANTONUS, WILLIS, HALLER, LIEUTAUD en BONNET deelen verscheidene gevallen mede, waarin dit vlies bijzonder scheen aangedaan geweest te zijn, en die allen door mindere of meerdere lange voorloopende toevallen waren vooraf gegaan, zoo als hoofdpijn, duizeligheid, koorts, stuipaandoeningen, slaapzucht, ijling, enz. enz.

LECAT vond bij eenen lijder, die eenigen tijd met *tetanus* behebt was geweest, dit vlies in eene schijnbare verettering, waaraan deze Schrijver als waarschijnlijk de bovengenoemde ziekte toeschrijft. Overigens levert de geschiedenis der Genees- en Heelkunde geene voorbeelden op, in welke men naauwkeuriglijk de eigenaardige toevallen, welke dit vlies in deszelfs ziekten zouden vergezellen, aangeteekend vindt. Want in de meeste gevallen, hetwelk ook ligt te denken is, waren de hersenen, of de andere vliezen, steeds minder of meerder aangedaan. Het is dus voldoende, dat men wete, dat dezelven alle drie voor onmiddelijke prikkels in den gezonden staat ongevoelig, even als voor slepende ziekten zeer geschikt zijn. Daarenboven zijn de

twee

twee laatst verhandelde vliezen niet zoo onmiddelijk aan uitwendige beleedigingen blootgesteld, als even min aan de aandoeningen van het panvlies en aan de uitstortingen van etterstoffen, als gevolg van beenbederf der hersenpan, zoodat ten gevolge van hoofdwonden deze vliezen eerst door de ziekelijke aandoeningen van het harde hersenvlies worden aangedaan.

Terwijl het oogenschijnlijk is, dat bij de ontsteking der hersenvliezen, van inwendige oorzaken voortkomende, deze twee vliezen het eerst schijnen aangedaan te worden. Wat hier dan ook van zij, wij achten het voor bewezen, dat alle drie de hersenvliezen, door derzelver volkomene gevoelloosheid, in den gezonden staat, bijzonder vatbaar zijn, om langen tijd eenen ziektestaat te kunnen verhelen, en langen tijd eene prikkeling kunnen verdragen, aleer zij in ontsteking overgaan, zoodat wij hierin insgelijks eene oorzaak vinden, waarom het uitbarsten der toevallen, na bekomene hoofdwonden, zoo lang vertraagd wordt.

ZESDE HOOFDSTUK.

Onderzoek, waarom het uitbarſten der toevallen zoo lang vertraagd wordt bij die hoofdwonden, waar de ſchorsachtige zelfſtandigheid der herſenen, middelijk of onmiddelijk is beleedigd geworden.

§ 27.

De ſchorsachtige zelfſtandigheid van de herſenen bezit, even min als de voorgaande vliezen, eenige gevoeligheid. De proefnemingen, dienaangaande van SWAMMERDAM, RIDLEY, PETIT, ZINN, ZIMMERMAN, HALLER (1), en voornamelijk van KAAUW BOERHAAVE (2), ſtellen dit in een klaar daglicht. Ook bij hoofdwonden en heelkundige operatiën, heeft men dit menigvuldige malen ondervonden.

SCHMUKKER (3) verhaalt een geval van eene

(1) *Element Phyſiol. Tom.* IV. p. 346.

(2) *Impetum. faciens, etc.*

(3) Heelkundige Waarnemingen, 1ſte Deel, bladz. 175, *Waarn.* 34.

eene hoofdwonde, bij welke de beenderen van het bekkeneel verpletterd, en de herſenvliezen, benevens een gedeelte van de ſchorsachtige zelfſtandigheid weggehakt waren, en desniettegenſtaande was de lijder volkomen bij zijne kennis.

De Hoogleeraar IJPEIJ (1) zegt: dat men bij een levend dier de herſenvliezen op alle mogelijke wijze kan beleedigen, even als de ſchorsachtige zelfſtandigheid van de herſenen wegſnijden, zonder dat daardoor eenig gevoel van pijn, enz. ontſtaat.

Men heeft insgelijks een gedeelte van deze zelfſtandigheid weggenomen, hetwelk door kanker aangedaan was (2); eveneens meermalen opgemerkt, dat bij hoofdwonden eenige deelen van de herſenen weggenomen zijn, zonder toevallen te veroorzaken (3), en dit is nog duidelijker gebleken door de proefnemingen van BOYLE (4) en WILLIS (5), welke aan dieren genomen zijn, bij welke gelegenheid een groot gedeelte dezer zelfſtandigheid weggenomen werd, zonder den dood te verhaasten.

KAAUW

(1) Handleiding tot de Phyſiologie, bladz. 160.

(2) *Memoires de l'Académie de Chirurgie*, *Tom.* I. p. 326.

(3) *Idem*, *Tom.* V. *ſur l'operation du trepan.*

(4) *De utilitate phyſ. experim. etc.*

(5) *De Morb. convuls, etc.*

KAAUW BOERHAAVE (*) heeft bij onderscheidene proefnemingen deze zelfstandigheid geprikkeld, zonder dat de dieren, welke tot deze proefnemingen dienden, eenig pijnlijk gevoel openbaarden. Doch wanneer hij de mergachtige zelfstandigheid aanraakte, waren stuipen, en een minder of meerder spoedige dood, de gevolgen daarvan.

Wanneer wij nu in aanmerking nemen, dat deze zelfstandigheid der hersenen kan weggenomen worden, zonder onmiddelijk een merkbaar ongemak te veroorzaken; met hoeveel zekerheid kunnen wij hier dan niet uit afleiden, dat deszelfs ziekelijke aandoeningen zeer lang kunnen verholen blijven, eer hieruit kennelijke toevallen voortkomen.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Waarnemingen, welke de langzame ontwikkeling van de ziekten der schorsachtige zelfstandigheid aantoonen.

§. 28.

Men vindt bij MORGAGNI, BONNET, LIEUTAUD, HILDANUS, FANTONUS, WEP-

(6) *Impetum faciens, dictum Hippocrati, etc. Lugd. Bat.* 1745.

WEPFER en ABERCROMBIE vele waarnemingen van lijders, welke, na eenen geruimen tijd aan hoofdpijn, duizeligheid, mindere of meerdere zware toevallen gezukkelt te hebben, eindelijk aan de gevolgen overleden. Men vond bij die lijders na den dood deze zelfstandigheid ontstoken, verkleurd, ontaard, in verettering, en dikwijls abcesfen in dezelve. ABERCROMBIE zegt ook: dat deze zelfstandigheid bijzonder voor eene slepende ontaarding of ontsteking vatbaar is, welke ongesteldheden dikwijls, na door eene periodieke hoofdpijn vooraf gegaan te zijn, den lijder noodlottig worden. Over het algemeen schijnen de twee zelfstandigheden der hersenen voor slepende ziekten, ontaardingen en veretteringen vatbaar te zijn, zonder dat door deze ongesteldheden het leven der lijders spoedig verloren gaat, hetwelk in de meeste gevallen eerst na een lang sukkelen plaats heeft, of zij worden somtijds nog door de natuur, of kunst gelukkig genezen.

In het eerste geval bevond zich de Monnik, waar MORAND van spreekt (*), welke met eene etterlozing uit het regter oor behebt was geweest, en daarna door een gezwel achter hetzelve werd aangetast, hetwelk een abces was, dat

(*) *Opuscules de chirurgie.*

dat met eene etterende holte in het bekkeneel in verband ſtond. Bij elk verband werd er een theekop vol etter ontlast. Deze verettering verminderde trapsgewijze en de verzwering was in twee maanden geheeld. De lijder bevond zich *vier jaren* daarna nog volkomen gezond, toen de Schrijver van deze waarneming aan de Franſche Academie verſlag deed.

Dokter ANDERSON (*) deelt een geval mede van eene vrouw, die *verſcheidene jaren* aan eene hevige pijn boven in de kruin van het hoofd ten prooi was geweest, en eindelijk door ſtuiptrekkingen van de linker arm aangedaan werd, welke benevens andere toevallen zoodanig toenamen, dat zij deze lijderes ten grave ſleepten.

Bij de lijkopening vond men op het bovenst gedeelte van het regter halfrond, door verettering, een oppervlakkig verlies vau zelfſtandigheid, hetwelk twee en een halve duim lang, en een halve breed was; op den bodem van deze verzwering vond men eenige dunne lagen harde bruinachtige etter, welke, toen men dezelve tusſchen de vingers wreef, als zand kruimelde.

De Schrijver haalt nog een voorbeeld aan van eenen man, die insgelijks *verſcheidene jaren* hevi-

vi-

(*) *Transactions of the Royal Society of Edinburg*, *Vol.* II.

vige hoofdpijn had gehad, en daarna aan ſtuipen en andere toevallen overleed. Bij de opening van het bekkeneel vond men het bovenst gedeelte van het linker halfrond verhard, en aan het harde herſenvlles vastgegroeid.

Men zal, na hetgeen wij reeds gezegd hebben, niet twijfelen, dat deze aaneengroeijing het uitwerkſel eener ſlepende ontſteking geweest is, welke langen tijd voor den dood beſtaan had, en door de hoofdpijn en andere toevallen was aangekondigd geworden.

„ Wij vrezen niet, om hier te herhalen," zegt PORTAL (*), „ dat de vliezen, die de herſe-
„ nen bekleeden, het harde herſenvlies, het ſpin-
„ neweb en vaatrijk vlies, welke natuurlijk on-
„ derſcheiden, van een geſcheiden en met een
„ helder weiachtig vocht bevochtigd zijn, ſom-
„ tijds aan elkanderen, en zelf aan de zelfſtan-
„ digheid der herſenen, als een gevolg der ont-
„ ſteking, zijn vastgegroeid."

Dokter ANDERSON maakt nog van een geval melding, waarvan wij reeds geſproken hebben; het betreft dien man, welke met eenen ſcheepsboom een ſlag op het achterhoofd ontving, na welk voorval hij gedurende *achttien maanden*, door onderſcheidene toevallen werd aange-

tast,

(*) *Anatomie medicale*, *Tom.* IV. p. 91.

tast, en wel voornamelijk door hevige ſtuiptrekkingen der ledematen, welke een einde aan zijn leven maakten.

Men vond bij de lijkopening het achterst gedeelte van de twee halfronden der herſenen ontſtoken, zeer hard, en deze deelen waren aan het harde herſenvlies vastgegroeid, welk vlies insgelijks verdikt en verhard was.

Baderus maakt gewag van eenen veertigjarigen man, die onverwachts ſtierf, na gedurende *vijf jaren*, door hoofdpijn, vallende ziekte, en met eene bijzondere gevoeligheid aan de oppervlakte van den linkerarm aangetast geweest te zijn. Deze gevoeligheid was zoodanig, dat de minſte togt op dezelve den lijder ſtuipen veroorzaakte.

Bij de opening van het bekkeneel, vond men op de plaats, die ſteeds de zitplaats van de pijn geweest was, eene oppervlakkige verharding van de herſenen en hieronder een *abces* ter grootte van een ei.

Morgagni vond bij eenen man, die *verſcheidene jaren* aan hevige hoofdpijn in het voorhoofd, zoowel, als door aanvallen van vallende ziekten, geleden had, het voorst gedeelte van het regter halfrond verhard, en aan het harde herſenvlies vastgegroeid.

Dok-

Dokter POWEL (1) ſpreekt eveneens van eenen man, welke ſedert langen tijd met ſtuipachtige aandoeningen van de linker zijde des ligchaams behebt was geweest, en *twee maanden* daarna in ſlaapzucht ſtierf. Men vond, bij de opening van het bekkeneel, een oppervlakkig verlies van zelfſtandigheid der herſenen, door verzwering, benevens eenigen etter op die plaats.

JOHN BELL maakt insgelijks melding van een' man, welke aan de gevolgen eener hoofdwonde ſukkelde; tijdens het bekomen dezer wonde, had er eene uitgebreide bloedſtorting boven de oppervlakte der herſenen plaats gehad, welke door herhaalde zettingen van den panboor weggenomen was. De behandeling duurde *drie maanden*, gedurende welken tijd de linkerzijde van zijne herſenen vijf of zes malen in veretteͅring geraakte, enz. enz.

Dokter DOUGLAS (2) maakt gewag van eenen man, welke insgelijks *drie maanden* met hoofdpijn, duizeligheid, ſtuipaandoeningen behebt was geweest; deze lijder ſtierf zeer onverwachts. Men vond bij de lijkopening onder anderen een *abces* in

(1) *Tranſactions of the College of Phyſicians of London.* *Vol.* V.

(2) *Edinburgh medical Esſays and Obſervations,* *Vol.* VI.

in het midden der kleine herſenen, en eene verſcheuring van den linker zijdelingſchen boezem, en eene bovenmatige bloedſtorting in die deelen; hetwelk, zoo als ligt te begrijpen is, de onmiddelijke oorzaak van den onverwachten dood dezes lijders geweest is.

Een man (1), welke *drie jaren* door hoofdpijn en andere toevallen aangetast was geweest, na dat hij eenigen tijd te voren een' val van het paard gedaan had, en in ſtuipen ſtierf, had een *abces* in de linker kwab der herſenen, ter grootte en de gedaante van een hoenderei.

Burserius (2) vond bij eenen man, die een' geruimen tijd met hoofdpijn en andere reeds opgenoemde toevallen behebt was geweest, en aan de gevolgen van hevige koortſen, verlamming, ſtuipen, enz. overleed, de bovenſte oppervlakte der herſenen in eenen ſtaat van verzwering.

Fantonus (3) ſpreekt van eene verzwering van het eeltachtig ligchaam (*corpus callosum*) bij eenen man, die langen tijd aan hevige hoofdpijn en andere zware toevallen ten prooi was geweest, en eindelijk in ſtuipen en ſlaapzucht omkwam.

Par-

(1) *Ephérémides Germaniques*, *Tom.* IV. *Dec.* II.
(2) *Inſtit. Med. Practic. Vol.* III.
(3) *Epist. de obſervat. Med. et Anat. Epist.* V.

PARKINSON (*) maakt melding van eenen veertien jarigen jonge, die gedurende *twee maanden* met hoofdpijn en eene etterloozing uit het regter oor was geplaagd geweest, en daarna vrij onverwachts in ſtuipen ſtierf. Men vond bij dezen lijder een *abces* in de middelſte kwab van het regter halfrond der herſenen, en een dergelijk ongemak in de kleine herſenen, uitgebreid beenbederf van het ſteenbeen, en eene uitſtorting van drie oncen etterſtoffen in de herſenkamers. Ofſchoon men met reden zou kunnen vermoeden, dat dergelijke ſterke veretteringen der herſenen onmiddelijke doodelijke gevolgen zouden moeten hebben, zoo wordt echter door de ondervinding het tegendeel waargenomen, namelijk, wanneer zich de uitgeſtorte etter eenen weg kan banen. MORGAGNI, BONNET en andere Schrijvers, halen hier voorbeelden van aan. Eene waarneming hebben wij hier reeds van medegedeeld, namelijk die van den Monnik van MORAND. MORGAGNI ſpreekt ook van eenen priester, die, na van koorts, ijling, en pijn in het voorhoofd aangetast geweest te zijn, in ſlaapzucht verviel, waarvan hij den een-en-twintigſten dag van zijne ziekte door eene etterlozing uit de neus genezen werd.

MAN-

(*) *London, medical repoſitory for marſch.* 1817.

Mangetus haalt een volkomen gelijkaardig geval aan, van een meisje van 14 jaren.

§ 29.

Vele Schrijvers hebben breed uitgeweid over den aard en hoedanigheid van den etter of de vochten, welke bij deze gelegenheid worden voortgebragt.

Over het algemeen kan men dezelve tot vier ſoorten bepalen, tot de eerſte ſoort behoort eene *plastiſche lympha*, welke van zoodanigen taaijen en kleverigen aard is, dat dezelve, zoo als ik mij hiervan door eigene ondervinding overtuigd heb, even als vele andere Heelkundigen, nimmer door de panboor kan ontlast worden.

Tot het tweede ſoort behoort het weiachtig vocht. Dit wordt, wanneer het afgeſcheiden is, meestal in alle herſenholten gevonden, kan dus evenmin door de panboor ontlast worden.

Tot het derde, etterſtoffen, van verſchillende kleuren en hoedanigheden, naar dat de ſchors- of mergachtige zelfſtandigheid in verettering is.

Tot de vierde, bloedſtortingen, die echter ſteeds in eene zeer geringe hoeveelheid bij deze verzwering plaats grijpen. Deze vochten kunnen even min, in dit geval, door de panboor ontlast worden, tenzij misſchien in zeldzame geval-

vallen, wanneer men toevallig en hoogst gelukkig, juist die plaats bereikte, waar de etter of vochtverzameling plaats heeft. Doch wij vragen aan alle praktifche heelkundigen of het bijna niet aan het onmogelijke grenst, om de plaats van deze etter of vochtverzameling met eenige zekerheid te bepalen.

Om nu verder over de phyfifche of fcheikundige hoedanigheden der voortgebragte ftoffen uit te wijden, achten wij overbodig, wijl deze niet anders, in ons geval, dan voortbrengfels der ontfteking zijn, en dezelven niet dan op tweederlei wijze fchadelijke uitwerkfelen kunnen voortbrengen; namelijk, door drukking, of knaging, wanneer zij fcherp zijn. Hier vloeit dus oogenfchijnlijk uit voort, dat het eenigst middel om het leven van den lijder te behouden, welke met dergelijke verzweringen behebt is, beftaat, om deze affcheidingen voor te komen, door de oplosfing van de ontfteking te bevorderen; wijl eensdeels de hoedanigheid van de *plastifcher lympha* niet toelaat om ontlast te kunnen worden, en anderdeels de andere vochten zoodanig diep in de holten der herfenen doordringen, dat men dezelve nimmer door middel van de panboor zal kunnen bereiken, alhoewel de vermetelheid van fommige Heelkundigen verre gaande is; en dan zou nog de vraag zijn, als men

 zelfs

zelfs hier in slaagde, of de door deze kunst-bewerking aangebragte prikkel, de ontsteking niet zoude verergeren, en gevolgelijk de dood nog verhaasten.

§ 30.

De geschiedenis der heelkunde levert ons insgelijks vele voorbeelden op, in dewelke de mergachtige zelfstandigheid der hersenen onmiddelijk is beleedigd geweest, zonder dat dit eenen onmiddelijken dood ten gevolge heeft gehad, en de lijders deze beleediging nog jaren overleeft hebben, zoo als onder andere de Pijper van SCHMUKKER, welke nog *zeventien jaren* heeft geleeft, na eene dergelijke beleediging ondergaan te hebben, en de husaar van den zelfden Schrijver, welke eveneens nog *vier maanden*, na eenen pistoolkogel in de zelfstandigheid bekomen te hebben, geleeft heeft, alsmede de boerenknecht, waarvan Dokter WEIDINGER VAN GRASSAU ons de waarneming mededeelt, en waarvan wij reeds meermalen gesproken hebben, bij wien men, na *verscheidene jaren* te voren eene beleediging aan het hoofd gekregen te hebben, drie beensplinters, welke aan het *processus falciformis* vastgegroeid waren, op het turkszadel vond liggen. En offchoon men over

het

het algemeen waarneemt, dat die beleedigingen, welke de zelfſtandigheid, waarvan wij ſpreken, hebben getroffen, even als de kleine herſenen eenen ſpoedige dood veroorzaken, zoo bewijzen ons evenwel deze voorbeelden, dat dezelven voor langzame ontaardingen of ſlepende ziekten vatbaar zijn, of anders dat in ſommige gevallen de terugwerking, of reactie van deze zelfſtandigheid of deelen, op bekomene beleedigingen niet ſpoedig plaats heeft.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Zakelijk overzigt van het verhandelde in de voorgaande hoofdſtukkeu.

§. 31.

Op gezag der meest beroemde Ontleed- en Natuurkundigen, meenen wij aangetoond te hebben, 1°. dat de wijze natuur, die deelen, welke men mede als de edelſten der dierlijke bewerktuiging mag aanzien, met een zesvoudig beſchutſel (*) van gevoellooze deelen omgeven heeft;

(*) Het panvlies, de herſenpan, het harde herſenvlies, het ſpinnewebsvlies, het vaatrijk herſenvlies, en de ſchorsachtige zelfſtandigheid der herſenen.

heeft; 2°. dat, blijkens de medegedeelde ziektekundige waarnemingen, die zelfde deelen voor langzame ontaardingen of ſlepende ontſtekingen eene bijzondere eigenſchap hebben; 3°. dat de ziekten van het panvlies en herſenpan door zich zelven geene doodelijke toevallen kunnen veroorzaken, maar dat zij eerst dit reſultaat opleveren, wanneer die van het panvlies zich, of door medelijdenheid aan het harde herſenvlies mededeelen, of dat anders door de vernieling van het eerstgenoemde vlies, een ziektenſtaat van de beenderen van den herſenpan veroorzaakt wordt; 4°. dat de beleedigingen, welke deze laatſte deelen hebben aangedaan, en derzelver ziektenſtaat hebben voortgebragt, even als wanneer dit plaats heeft door vernieling van het panvlies, dan eerst doodelijke toevallen kunnen teweeg brengen, wanneer door uitſtorting van vochten het harde herſenvlies ontſtoken wordt, waar dan uit voortvloeit: dat de inwendige gevolgen in vele gevallen zich eerst na eenen buitengewonen langen tijd moeten openbaren, aangezien derzelver eigene gevoelloosheid en die van het harde herſenvlies, waarvan zij in dit geval de ontſteking moeten veroorzaken; 5°. dat er waarnemingen beſtaan, welke ons oogenſchijnlijk aantoonen, dat de mergachtige zelfſtandigheid der herſenen kan beleedigd worden, zonder

der dat de dood hier een noodzakelijk gevolg van is, even als dat deze zelfstandigheid ziekten voorbeelden aanbiedt, welke buitengewoon langzaam in derzelver loop waren.

TIENDE HOOFDSTUK.

Oorzaken, waarom de uitbarsting der toevallen zoo lang vertraagd wordt, na bekomene hoofdwonden.

§. 32.

Wij zeggen dus, en zoo wij meenen op goede gronden, ter beantwoording van onze voorgestelde vraag, dat de oorzaken, waarom de uitbarsting der toevallen na bekomene hoofdwonden zoo lang vertraagd worden, toegeschreven moeten worden, 1°. aan de volkomene gevoelloosheid voor alle werktuigelijke en scheikundige prikkels (*), welke het panvlies, de hersenpan, her-

(*) Het eerste uitwerksel eener hoofdbeleediging is natuurlijkerwijze eene werktuigelijke prikkel, de afgescheidene vochten, wanneer zij scherp worden, eene schei-

herſenvliezen en de ſchorsachtige zelfſtandigheid der herſenen bezitten, 2°. dat de beleedigingen van het panvlies en herſenpan, door zich zelven niet doodelijk zijn, want dat zij eerst een zoodanige uitkomst geven, als zij derzelver ziekten aan het harde herſenvlies, op de manier als wij hierboven daarvoor opgaven, hebben medegedeeld.

3°. Dat, wat de mergachtige zelfſtandigheid der herſenen aanbetreft, wij de bedoelde oorzaken toeſchrijven aan de mergachtige of weeke hoedanigheid van deze zelfſtandigheid, als ook daaraan, dat dezelve minder rijkelijk met bloedvaten voorzien is, wijl zij uit hoofde van deze twee omſtandigheden minder terug werkt op de bekomene beleedigingen en ook uit dien hoofde voor langzame ontaardingen en ſlepende ontſtekingen, vatbaar ſchijnt te zijn.

Wij moeten hier nu nog bijvoegen, dat het langer of korter wegblijven der bedoelde toeval-

ſcheikundige. Hoe ſcherp zouden deze vochten niet moeten zijn, om met het zwavelzuur en de bijtende kracht van den helſchen ſteen, gelijkgeſteld te kunnen worden? Men weet immers, dat deze deelen voor de bijtende eigenſchap van deze zelfſtandigheden ongevoelig zijn. Hoe minder krachtig moet dan nog niet de werking van de uitgeſtorte vochten op die deelen wezen?

vallen, in het algemeen moet worden toegeschreven aan het verſchil in ouderdom, ſekſe, temperamenten, klimaten, aan de meerdere of mindere prikkelbaarheid van het geſtel, de levenswijze en gewoonten der lijders, den ſtaat van de werktuigen der ſpijsverteering (*), aan den onderſcheidenen aard van de beleedigingen, en van die deelen, welke bijzonder zijn beleedigd geworden. Ook moeten wij hier nog eens herhalen, dat het eene algemeene aangenomene ziektekundige waarheid is, dat naarmate een deel gevoeliger is, hetzelve ligter in ontſteking geraakt, en deszelfs ziekten over het algemeen ſneller van loop en heviger van aard zijn, zoodat hier noodwendig uit moet voortvloeijen, dat de ziekten van die deelen, welke wij beſchreven hebben,

(*) Niets is inderdaad belangrijker, dan om dezen ſtaat niet alleen bij alle hoofdwonden, maar bij alle ziekten van het hoofd, naauwkeuriglijk gade te ſlaan; wijl men hierdoor in vele gevallen de uitbarſting der toevallen zal kunnen voorkomen, zoo als wij, handelende over de voorbehoedende behandeling, nader zullen aantoonen. Echter zal men, volgens ons gevoelen, dezen ſtaat nimmer als oorzaak, waarom de uitbarſting der toevallen zoo lang vertraagd wordt, gelijk hier de vraag is, kunnen beſchouwen, maar wel als eene aanleidende oorzaak, waarom die uitbarſting kan plaats grijpen.

ben, en waarvan wij de gevoelloosheid hebben aangetoond, langzaam in derzelver loop en van eenen veel minder hevigen aard moeten zijn, en, hetgeen, volgens ons inzien, de ſtempel op onze meening drukt, is dat er menigvuldige voorbeelden voorhanden zijn, dat de deelen, waarover wij gehandeld hebben, ten deele, hetzij bij natuurkundige proeven of bij heelkundige operatiën, of hetzij door zware beleedigingen, zonder buitengewone toevallen, ja! pijn te veroorzaken, kunnen weggenomen worden, of weggenomen zijn.

Hiermede hopen wij aan het verlangen van het Genootſchap voldaan te hebben, en wij zullen thans die kenteekenen trachten op te ſporen, welke ons eene nadere uitbarſting der toevallen aankondigen in de beantwoording der volgende vraag.

„ *Zijn er eenige kenteekenen, waaruit men het aanzijn dier toevallen, voor dat zij zich openbaren, met eenige waarſchijnlijkheid zou kunnen voorſpellen?*

TWEE-

TWEEDE AFDEELING.

EERSTE HOOFDSTUK.

Onderzoek naar de kenteekenen, welke de ontsteking in het algemeen, en die van het hersengestel in het bijzonder, voorspellen.

§ 33.

Elders hebben wij reeds gezegd, dat het uit de sporen, welke men na den dood bij die lijders vindt, welke aan de gevolgen van onderscheidene hoofdwonden overleden zijn, volkomen blijkt, dat het uitwerksel van de beleedigingen van het bekkeneel, de hersenvliezen en de hersenen, hoedanig derzelver aard ook zij, de ontsteking is, en dat, wanneer die ontsteking niet onmiddelijk plaats grijpt, er die ontstekingachtige bloedophooping wordt geboren, in dewelke een groot aantal bloedvaten, die men gewoonlijk in den natuurlijken staat niet gewaar

wordt,

wordt, opgefpoten worden. Uit dezen buitengewonen toevloed van bloed, wordt dan die ontfteking geboren, welke door eenige Schrijvers met den naam van verborgene ontfteking (*inflammatio occulta*), en van anderen met die van flepende ontfteking (*inflammatio chronica*) is beftempeld geworden. Wij hebben insgelijks door menigvuldige ziektekundige waarnemingen doen zien, hoe langzaam deze ontfteking deszelfs tijdperken doorloopt, en het is dan, doordien deze flepende ontfteking in eene hevige overgaat, of dat dezelve eindelijk affcheidingen van onderfcheidene vochten veroorzaakt, dat de lijders fomtijds zoo plotfelijk worden weggerukt. Van deze bedenkingen is het, dat wij zullen uitgaan om te onderzoeken, welke de voorloopende kenteekenen der ontfteking in het algemeen, en van die des herfengeftels in het bijzonder zijn.

§. 34.

Het is algemeen bekend, dat de ontfteking eene vermeerdering en verheffing van alle levenskrachten is, in het deel, hetwelk van dezelve de zitplaats is. Zij wordt gemeenlijk door pijn, roodheid, zwelling en vermeerderde hitte aangekondigt, en deze toeftand gaat altijd met

eene bijzondere vermeerderde aandrang van bloed naar het onftoken deel vergezeld. Even eens weet men dat de ontwikkeling van dezen toeftand trapsgewijze plaats grijpt, even als dat de levenswerkzaamheden in eenig deel kunnen vermeerderd zijn, zonder dat deze vermeerderde levenskracht juist daarom eene volkomene ontfteking daarftelt. Deze trapsgewijze ontwikkeling der ontfteking neemt men zoowel bij den hevigen, als bij den flependen of verborgenen waar. Het is echter deze laatfte, welke bijzonder onzen aandacht verdient.

Er vloeit uit, hetgeen wij nu gezegd hebben, voort, dat de pijn, welke fteeds een onaffcheidbaar toeval der ontfteking is, door eenige andere aandoeningen moet worden vooraf gegaan, zoo als door eene vermeerderde prikkelbaarheid, verhoogd gevoel, jeuking, ftekingen, onaangename aandoeningen, enz. De roodheid door eene meerdere opvulling van het haar - vatenftelfel, waarvan men de vaten in den gezonden ftaat naauwelijks kan ontdekken, totdat, door de verheffing van den ontftanen prikkel, hetzelve, benevens de andere vaten, geheel opgevuld wordt, en die gewone roodheid te weeg brengt, welke men in die gevallen waarneemt; de zwelling door eene ftramheid; de vermeerderde of beftaande hitte door een gevoel

van

van warmte, enz. enz. Als wij deze verminderde toevallen der ontfteking op het herfengeftel toepasfen, moeten natuurlijk uit dezelven eenige kenteekenen geboren worden, aangezien deszelfs belangrijke verrigtingen, even als de invloed, welke hetzelve op de voornaamfte verrigtingen van het dierlijk huishouden uitoefent.

§ 35.

De pijn dan, gelijk wij gezegd hebben, is een der voornaamfte toevallen van de ontfteking, dezelve wordt voorafgegaan door eene vermeerderde prikkelbaarheid, jeuking, prikkelingen, enz. enz. Uit dezen ontftanen prikkel wordt eensdeels een toevloed van vochten geboren: *ubi ftimulus, ibi affluxus*, zegt HIPPOCRATES, en anderdeels door medelijdenheid de levenskracht, en *erethismus* in andere deelen opgewekt, zoodat in het eerfte geval, door den vermeerderden aandrang van bloed in de herfenen, de navolgende toevallen ontftaan, als: eene zwaarte des hoofds, duizeligheid, drukkende hoofdpijn, flaperigheid, en fomtijds, wanneer het *erethismus* van het herfengeftel fterk vermeerderd is, flaaploosheid, het klinken en razen der ooren, roodheid van de oogen en van het aangezigt, enz.

Dok-

Dokter CALEB HILLIER PARRY zegt (1), „ Uit de ophooping van bloed in de herſenen ontſtaat hoofdpijn, duizeligheid, ſlaaploosheid, gewone zenuwaandoeningen, de ontſteking der herſenen of van derzelver vliezen, enz. enz.

„ De roodheid van het aangezigt en van de oogen, het geruis en gefluit der ooren, kloppende pijn aan de ſlapen, of inwendig in het bekkeneel, doen een vermeerderden bloedaandrang in de herſenen kennen," zegt Dokter ESQUIROL (2).

In het tweede geval, wanneer door den vermeerderden prikkel van het herſengeſtel, de levenskracht en *erethismus* in andere deelen wordt opgewekt, ontſtaat er een vermeerderd gevoel, of eene roosachtige uitſlag van de bekleedſelen van het hoofd, ſomtijds worden die van het voorhoofd zamengetrokken (3), roodheid van het aangezigt, eene ſterkere opvulling van de vaten van het bind- en hard oogenvlies, waartoe tevens bijdraagt de opvulling van de vaten der her-

(1) *Elements of Pathology, and Therapeutics, etc. London* 1815.

(2) *Dictionnaire de ſciences medicales. Tom.* XXX. p. 466.

(3) HIPPOCRATES zegt: „*Quod ſi praeterea frons contrahatur phreniticum.*" *Coac. praenot. Lib.* II, *Cap.* 5. *Cent.* 4.

herſenen, en de daaruit voortvloeijende terugdrijving van het bloed in de takken der uitwendige vaten des hoofds. Vervolgens eene meerdere gevoeligheid van de oogen aan de lichtſtralen, en van de ooren aan het geluid, beangſtigheid, aandoenlijkheid van het zenuwgeſtel, walgingen, brakingen, een verſnelde en krampachtige pols, enz. enz.

HEVIN zegt: „ wanneer het harde herſenvlies, ten gevolge van den ſtaat van *erethismus* van het panvlies aangedaan wordt, worden de oogen en het aangezigt zeer rood."

Wij hebben reeds elders gezegt, dat deze werking wederkeerig was, dat namelijk de ſtaat van *erethismus* van het hard herſenvlies, insgelijks die van het panvlies, kan veroorzaken.

Thans zullen wij onderzoeken, welke kenteekenen eene aanſtaande of beginnende ontſteking van het panvlies en herſenpan voorſpellen, en zoo vervolgens die van den ontſteking der herſenvliezen en de ſchorsachtige zelfſtandigheid der herſenen, enz.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over de kenteekenen, welke eene aanſtaande ontſteking van het panvlies voorſpellen.

§. 36.

Daar wij nu weten, dat de ontſteking eene vermeerderde levenskracht daarſtelt in het deel, hetwelk door dezelve is aangetast, en dat deze vermeerderde levenskracht trapsgewijze toeneemt, eer de ontſteking volkomen genaamd kan worden, zoo vloeit hieruit voort, en wordt ook dagelijks door de ondervinding waargenomen, dat eene beginnende ontſteking van het panvlies de navolgende toevallen moet aanbieden, als: eene vermeerderde, of verhoogde gevoeligheid van de bekleedſelen des hoofds, welke bij de aanraking pijnlijk zijn, eene knagende uitwendige hoofdpijn, welke zich tusſchenpoozend over het geheele hoofd doet gevoelen, en ſteeds bijzonder in verband ſtaat met de plaats der beleediging. Naarmate dat nu deze vermeerderde levensverrigtingen meer en meer verhoogd

worden, en tot den volkomen ontſtekingſtaat naderen, vertoont er zich zeer dikwijls eenen roosachtigen uitſlag over het hoofd, welke zich over de oogleden, het voor- en achterhoofd uitſtrekt, en wanneer deze ontſteking eene chroniſche hoedanigheid aanneemt, beſtaat er bijna altijd eene aanhoudende, doch niet altijd even ſterke hoofdpijn, welke voor het menigvuldigst met eenen puistachtigen uitſlag over het geheele hoofd vergezeld gaat, en men neemt van tijd tot tijd eenige plaatſen op het hoofd waar, welke bijzonder pijnlijk bij de aanraking zijn.

Dit zijn dan de toevallen en verſchijnſelen, welke ons den ziektenſtaat van het panvlies aankondigen, zoodat men bij tijds die middelen zal kunnen aanwenden, welke ons de Genees- en Heelkunde aan de hand geeft, om voor te komen, dat deze ziekteſtaat van het panvlies niet door medelijdenheid op het harde herſenvlies wordt overgebragt, of dat door dezelve de beenderen van het bekkeneel aangetast worden.

DERDE HOOFDSTUK.

Over de kenteekenen, welke eenen ziekte-ſtaat van den herſenpan aankondigen.

§ 37.

De verſchijnſelen en toevallen, welke ons eenen ziekteſtaat van de herſenpan aankondigen, ten gevolge van bekomene hoofdwonden, is eene geſtadige knagende vaste uitwendige hoofdpijn, zonder dat bij de drukking op de pijnlijke plaats (tenzij er eene wonde beſtaat) de pijn vermeerdert wordt. Over het algemeen bieden de uitwendige bekleedſelen van het hoofd geene verhoogde gevoeligheid aan, tenzij wanneer door de ontſteking het been reeds zoodanig ontaard is, dat het panvlies hierdoor wordt aangedaan, en alsdan neemt men, even als bij alle andere gelegenheden van ziekten der beenderen, waar, dat er zich eene plaats op het hoofd voordoet, welke opzwelt, pijnlijk en met eenige gaatjes doorboord wordt, waaruit eene *ſanieuſe* etter vloeit. Ongelukkig voor den lij-

lijder baant zich deze etter niet altijd eenen weg naar buiten, maar wordt somtijds op het harde hersenvlies uitgestort, waardoor de ontsteking van dit vlies kan veroorzaakt worden. In het volgende hoofdstuk zullen wij die kenteekenen opsporen, welke ons dezen toestand voorspellen.

VIERDE HOOFDSTUK.

Over de kenteekenen, welke eene beginnende ontsteking van het harde hersenvlies voorspellen.

§. 38.

Dat het vlies, waarover wij thans handelen, tot de peesvliezen behoort, zullen wij onze lezers niet behoeven te herinneren, en wij zullen dan, als zoodanig, deszelfs hoedanigheden in aanmerking nemen. BICHAT (*) zegt: „De medelijdende werking van de eerste klas„se, die namelijk, waardoor bij gelegenheid „van de prikkeling van een deel, de gevoelig„heid zich in een ander ontwikkelt, is aanmer„ke-

(*) *Traité des membranes*, p. 156. *et sqq.*

„ kelijk bij de peesvliezen." Deze Schrijver haalt hiervan voorbeelden aan, en vervolgt: „ Men vindt ook in de vezelvliezen de medelijdenheid van de derde klasse, waarbij door „ de prikkeling (*irritation*) van een deel de levenskracht van een ander aanmerkelijke veranderingen ondergaat, hetzij dat dezelve vermeerdert, of hetzij dat dezelve vermindert. 1°. „ Het harde hersenvlies ontstoken zijnde, openbaart zich de ontsteking, welke steeds met een „ overmaat van krachten vergezeld gaat, op het „ panvlies, en dikwijls op het harde oogenvlies, enz.

Wanneer wij nu de medelijdenheid (*sympathie*) van deze vliezen in het algemeen, en van het harde hersenvlies in het bijzonder in aanmerking nemen, zal het ons niet vreemd voorkomen, dat men uitwendig eenige teekenen ontdekke, welke de vermeerderde levensverrigtingen, of eene beginnende ontsteking van ons onderhavig vlies aantoonen, zoo als bij voorbeeld: eene vermeerderde gevoeligheid van de bekleedselen des hoofds door den staat van *erethismus* van het panvlies, even als eene grootere gevoeligheid van de oogen aan het licht, en van de ooren aan het geluid, de roodheid der oogen, en van het aangezigt, enz.

§. 39.

De Ouden waren van gevoelen, dat dit vlies aan alle zenuwen een omkleedſel gaf, en de oorſprong was van alle vliezen der dierlijke bewerktuiging. Doch men weet thans in hoeverre men zich hieraan te houden hebbe, en door meer naauwkeurige ontleedkundige onderzoekingen, dat dit vlies ſlechts aan de zenuwen een bekleedſel geeft, tot door de gaten en ſpleten van het bekkeneel, alwaar hetzelve de zenuwen verlaat en zich met het beenvlies vereenigt, hetwelk uitwendig de beenderen bekleedt, gelijk LUDWIG en andere Ontleedkundigen hebben aangetoond, en wij zelve door onze eigene naſporingen ondervonden hebben. Het verlengſel van dit vlies door den ſpleet van het wiggebeen vermengt zich volkomen met het beenvlies. Het harde oogenvlies ſtaat insgelijks in verband met een verlengſel van het harde herſenvlies, hetwelk hetzelve aan de gezigtszenuwen geeft, en vereenigt zich ook met het beenvlies der oogholte; en wel het voornaamſte van alle verlengſels is het omkleedſel van het verlengde en ruggemerg. De onderlinge medelijdenheid van het panvlies met het harde herſenvlies en omgekeerd hebben wij reeds door onderſcheidene voorbeelden doen zien.

Bij dit alles moeten wij nu nog voegen, dat door het harde herſenvlies alle boezems der herſenen worden daargeſteld, dat gevolglijk deszelfs ziekelijke aandoeningen eene wanorde in den loop en ontvangst van het bloed in dezelven kan veroorzaken, waardoor eensdeels de vrije bloedomloop in de herſenen wordt belemmert, of geſtoord, en anderdeels eene terugdrijving van het bloed naar de uitwendige vaten van het hoofd veroorzaakt, en dus kan bijdragen tot de roodheid der oogen en van het aangezigt, even als door den minder vrijen bloedomloop in de herſenen tot het veroorzaken van hoofdpijn, enz.

Wij vinden verſcheidene voorbeelden, in welke de ziekten van dit vlies derzelver ſchadelijke uitwerkſelen op de boezems hebben uitgeoefend. Zoo verhaalt WILLIS (1), dat hij onderſcheidene malen zoodanig de verdikking en aaneengroeijing van ons onderhavig vlies bij de *ſinus longitudinalis* met de andere vliezen waargenomen heeft, dat het hem toeſchéen, dat hierdoor de ontvangst van het bloed in die boezem belet werd.

PORTAL (2), die bij de lijkopening van de Koningin Gemalin van LODEWIJK de XV te-

(1) *Pathologia cerebri.*

(2) *Anat. medic. Tom.* IV. p. 29.

tegenwoordig was, zag de *ſinus longitudinalis* geheel verſtopt en in deszelfs geheele uitgeſtrektheid verbeend. Deze Koningin was gedurende verſcheidene jaren aan eene wrede hoofdpijn ten prooi geweest.

MORGAGNI (1) heeft insgelijks menigvuldige malen onderſcheidene veranderingen der boezems van ons vlies, door ziekten veroorzaakt zijnde, waargenomen.

Ziektekundige waarnemingen, even als natuurkundige beſpiegelingen, doen ons dan zien, dat de ziekteſtaat van dit vlies onderſcheidene aandoeningen moet veroorzaken, zoo als onder anderen: eene vermeerderde gevoeligheid van het panvlies (2), en gevolglijk van de uitwendige bekleedſelen des hoofds, of eene roosachtige uitſlag op hetzelve, roodheid van de oogen en van het aangezigt, hoofdpijn, eene verſnelde ademhaling, enz.

(1) *De ſed. et cauſſ. morb. Lib.* II.

(2) De Baron BOYER zegt: Men kan van den ſtaat van het panvlies, ten naasten bij, die van het harde herſenvlies afleiden; *Traité des maladies Chirurgicales, et les operations, etc.*

VIJFDE HOOFDSTUK.

Over de kenteekenen, waaruit men eene aanſtaande ontſteking van het ſpinnewebsvlies zal kunnen voorſpellen.

§ 40.

Indien wij dit vlies, hetwelk, gelijk bekend is, tot de weivliezen behoort, uit een natuurkundig oog beſchouwen, zullen wij ſpoedig overtuigd worden, dat de vermeerdering van deszelfs prikkelbaarheid en levenseigenſchappen, welke noodwendig de ontſteking moeten vooraf gaan en vergezellen, toevallen moet te weeg brengen, welke den praktiſchen Genees- en Heelkundigen niet zullen ontſnappen. Bij voorbeeld: dit vlies, een weivlies zijnde, heeft natuurlijkerwijze die verrigtingen te vervullen, welke aan deze vliezen eigen zijn, zoo als de afſcheiding van eenen weiachtigen waasſem, even als het borst- en buikvlies, ten einde de zachtheid dier deelen te onderhouden, de aaneengroeijingen te beletten, en de wrijvingen, welke door de bewegingen der herſenen veroorzaakt worden, niet hinderlijk te doen zijn.

Deze weiachtige waasſem moet wederom door de opſlurpende vaten opgenomen worden, doch

door den ziekteſtaat van ons onderhavig vlies en de ziekelijke wijziging, welke deszelfs vaten ondergaan, is of deze affcheiding vermeerderd (*), of er wordt dadelijk vocht afgeſcheiden, zoodat eensdeels door de verhoogde levensverrigtingen en anderdeels door de drukking, welke deze vermeerderde affcheiding van vocht op de herſenen verwekt, hoofdpijn, duizeligheden, koorts-aandoeningen, enz. moeten ontſtaan: en als wij hier dan nog de groote medelijdenheid van dit vlies bijvoegen, even als deszelfs verlengſelen, bij voorbeeld, dat, hetwelk door hetzelve aan het verlengde- en ruggemerg gegeven wordt, is er geen twijfel aan, dat er onderſcheidene verſchijnſelen en aandoeningen in het dierlijk huishouden worden veroorzaakt, zoo als bij voorbeeld, eene bovenmatige gevoeligheid van de oogen aan het licht, en van de ooren aan het geluid, roodheid van het aangezigt, en het wit der oogen, geraas der ooren, koorts- en zenuwaandoeningen, enz.

Bij

(*) Men weet, dat men aan dezen ſtaat der vaten de oorzaak van den *hydrocephalus* toeſchrijft, even als die van alle waterzuchten in het algemeen, gelijk zulks in de laatſte jaren door alle engelſche Geneeskundigen eenparig aangenomen is, en niet zoo zeer aan de verminderde werking der opſlurpende vaten.

„ Bij de ontſteking der herſenvliezen," zegt
„ BICHAT (*), „ waarbij het ſpinnewebsvlies
„ geprikkeld wordt, nemen wij eene boven-
„ matige gevoeligheid van de oogen en van
„ de ooren waar, enz."

Daar men echter in ons geval dezen gevorderden ziekteſtaat niet moet veronderſtellen, zoo vloeit hier evenwel genoegzaam uit voort, dat eene mindere ziekteſtaat van ons vlies de genoemde verſchijnſelen in zekere mate moet teweeg brengen.

ZESDE HOOFDSTUK.

Over de kenteekenen, welke eene aanſtaande ontſteking van het dunne of vaatrijk herſenvlies voorſpellen.

§ 41.

Dit vlies van een celachtig weefſel zijnde, bevat eene groote menigte vaten, welke het bloed aanvoeren, ter voeding van de herſenzelfſtandigheden en afſcheiding van het zenuwvocht, om

(*) *Op. cit.* pag. 127.

om de levenskracht der opgenoemde deelen te onderhouden. Uit een ontleedkundig oogpunt beſchouwd, zal ons dit buiten alle bedenking voorkomen, bij voorbeeld, de halfronden, de onderſcheidene kwabben, de kleine herſenen, het verlengde merg, enz. worden door dit vlies onderling in verband gebragt. Eerst geeft hetzelve algemeene omkleedſels, vervolgens gedeeltelijke, welke tot de kleinſte en fijnſte deelen der herſenen doordringen en tevens eene menigte vaten aanvoeren, en ook mede de *plexus choroïdeus* daarſtellen. Voorzeker heeft de natuur, door deze geſteldheid en aanvoering van een zoo groot getal bloedvaten, hare wijze oogmerken. Zij dienen zeer waarſchijnlijk, om deze edele deelen te voeden en derzelver levenskracht te onderhouden, door aanvoering en afſcheiding van daartoe geſchikte vochten.

Men kan dus hieruit eveneens afleiden, dat eene ſlepende aandoening of ziekte van dit vlies, in deszelfs verrigtingen, aanmerkelijke wanorde moet veroorzaken, waaruit dus onderſcheidene zenuwaandoeningen, als eene verſnelde en krampachtige pols, hoofdpijn, vermeerderde prikkelbaarheid en aandoenelijkheid van het geheele zenuwgeſtel, enz. moeten ontſtaan.

Het is te begrijpen, dat ik hier ſlechts alleen van de ligtſte toevallen ſpreek, wijl ik maar alleen

leen eene ligte aandoening van dit vlies veron-derſtel, om hieruit eene beginnende ongeſteldheid van hetzelve te voorſpellen. Wij moeten hier nog bijvoegen, dat het vaatrijk oogenvlies door de meeste ontleedkundigen, voor een vervolg van ons onderhavig vlies wordt gehouden, zoodat uit deszelfs ziekten, door medelijdenheid, natuurlijkerwijze eene vermeerderde prikkelbaarheid van het bovengenoemd oogvlies te weeg moet gebragt worden, waardoor dan ook eene vermeerderde gevoeligheid van de oogen aan het licht geboren wordt, even als ſcheel en dubbeld zien, enz.

Eveneens kan ook door het omkleedſel, het-welk de zenuwen van dit vlies ontvangen, en welk omkleedſel door medelijdenheid het vaatrijk vlies geprikkeld wordt, deze toeſtand eenigzins aan de zenuwen medegedeeld worden, waaruit onderſcheidene zenuwtoevallen kunnen voortvloeijen.

Boerhaave zegt (*), „ wanneer er eene ontſteking in de omkleedſelen der zenuwen ontſtaat, veroorzaakt dezelve door eene drukking van die geheele zenuw te verwekken, voor eenigen tijd eene verlamming, welke drukking natuurlijkerwijze door de vermeerderde ophooping

van

(*) *De morbis nervorum*, pag. 700.

van bloed en ſpanning van die deelen wordt veroorzaakt."

Daar nu dit omkleedſel der zenuwen de vaten ook aanvoert, uit welker bloed het zenuwvocht wordt afgeſcheiden, waardoor de voeding en levenskracht der zenuwen wordt onderhouden, zoo kan men hier eveneens uit afleiden, dat de verrigtingen van de vaten van hetzelve moeten geſtoord worden, en gevolglijk bijdragen tot de verſchijnſelen en toevallen, welke wij reeds opgegeven hebben, alsmede tot het verwekken van walgingen en brakingen, ongeſteldheden, welke men bijna ſtandvastig bij de ziekten van het herſengeſtel waarneemt.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Over de kenteekenen, welke eene beginnende ontſteking van de graauwe zelfſtandigheid der herſenen aankondigen.

§ 42.

Onderſcheidene lijkopeningen en ziektegeſchiedenisſen, hebben ons doen zien, dat deze zelfſtandigheid voor eene ſlepende ontſteking en ontaarding ten uiterſten vatbaar is, en dat deszelfs

ziek-

ziekten zeer lang kunnnen beſtaan, eer zij den lijder noodlottig worden. Deze zelfſtandigheid is de weekſte van alle vaste deelen des dierlijken *organismus*; dezelve kwam RUISCH (1) als geheel uit vaten zamengeſteld voor, in tegenoverſtelling van MARCELLUS MALPHIGI (2), welke van gevoelen was, dat dezelve geheel uit klieren beſtond. Volgens ALBINUS (3) beſtaat dezelve uit eene groote hoeveelheid bloedvaten, tusſchen dewelke zich eene geringe hoeveelheid van een graauwe zelfſtandigheid bevindt, welke de kern en de eigene hoedanigheid (karakter) van dit gedeelte der herſenen daarſtelt.

Ontwijfelbaar heeft dezelve, ten opzigte der mergachtige zelfſtandigheid, belangrijke verrigtingen te vervullen, en wij gelooven met BOERHAAVE (4) en vele andere Ontleedkundigen, dat de mergachtige zelfſtandigheid een voortbrengſel der graauwe is. Daar men nu weet, dat, bij eene beginnende ontſteking van eenig deel, deszelfs levensverrigtingen vermeerderd zijn, zoo vloeit hier gevolglijk wederom uit voort,

dat

(1) *Theſaurus Anatom.* VI. 10. 38, IX. 6.

(2) *De cortic. cerebr. pag.* 1. *De viscerum ſtructura*, *pag.* 78.

(3) *Annotation. academic.* I. 51.

(4) *Inſtitutiones rei medicae*, § 237.

dat deze toeſtand der graauwe zelfſtandigheid in zekere mate aan de mergachtige moet worden medegedeeld, of dat deszelfs hoedanigheden veranderingen moeten ondergaan, waaruit onderſcheidene zenuw- en krampaandoeningen, meerdere of mindere zware hoofdpijnen, ſtuipen, verſchillende wanorden in de verrigtingen van de organen der ſpijsverteering, eene kramp- en zenuwachtige pols; enz. ontſtaan moeten.

„ Wanneer de herſenen, zegt de Hoogleeraar IJPEIJ (*), eene algemeene prikkeling ondergaan, volgen er oogenblikkelijk ſtuipen. Men neme ſteeds in acht, dat wij altijd eenen verminderden ſtaat van eenen dergelijken prikkel veronderſtellen.

§ 43.

De ziektegeſchiedenisſen van dezen toeſtand der herſenen openbaren ons overigens de navolgende toevallen, als: hoofdpijn, welke weken, maanden en jaren kan duren, eene zekere afgematheid, roodheid van het aangezigt en oogen, eene groote gevoeligheid van deze laatſten aan het licht, en van de ooren aan het geluid, ruisſching en geraas in dezelven, walgingen,

(*) Handleiding tot de Phyſiologie, enz. bladz. 126.

gen, brakingen, duizeligheden, pijn in armen en beenen, vonken voor het gezigt, ſcheel en dubbelzien, vochtige of tranende oogen ſlaaploosheid, ſtuipachtige bewegingen, koortsaandoeningen als huiveringen, en eene verſnelde pols, welke door eene vermeerderde hette der huid gevolgd worden, en hoe meer deze ſtaat tot de volkomene ontſteking nadert, worden de toevallen heviger en er ontſtaan ſtuipen, ſlaapzucht hevige koortſen, ijling, verlamming, toevallen van beroerte, verwijding, en onbeweeglijkheid der oogappels enz. Somtijds wordt bij deze lijders eene bewonderingswaardige veranderlijkheid in de pols waargenomen, eenige malen is dezelve langzaam, begint dan eensklaps te rijzen, en wordt ſneller zoo dat men ſomtijds 200 ſlagen in een minuut waargenomen heeft (1) wordt kort daarop weder even zoo langzaam, als dezelve te voren was, en zoo vervolgens.

In het begin van deze ongeſteldheden zijn de toevallen zoo gering, en hebben tusſchenpozend plaats, zoodat de lijders dikwijls geene Genees- noch Heelkundigen raadplegen, en van den tijd beter-

(1) ABERCROMBIE, *on Chronic inflammation of the Brain etc.*

beterschap afwachten, waardoor zij veelal eene prooi van hunne eigene zorgloosheid worden, en dan eerst de hulp der Geneeskunde inroepen, wanneer de ziekte boven het bereik der kunst is. Deze toestand van het hersengestel is bijzonder de aandacht der praktische Geneeskundigen waardig; want hoe ligt, zal men de oorsprong der bovenaangehaalde toevallen, en verschijnselen aan eene verzwakking van het zenuwgestel toeschrijven, gevolglijk prikkelende zenuwmiddelen toedienen, te meer daar men in den tegenwoordigen tijd zoo sterk de zucht om te versterken bezit, en alles aan zwakte toeschrijft, ondanks dat men in de laatste jaren van de verkeerdheid van deze handelwijze menigvuldige malen overtuigd is geworden, wijl men zeer menigvuldig bij de lijkopening van hen, die aan zoogenaamde zenuwkoortsen overleden waren, duidelijke sporen eener plaats gehad hebbende ontsteking waarnam.

ACHT-

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Over de kenteekenen waaruit men eene beginnende ontsteking van het hersengestel in het algemeen zal kunnen voorspellen.

§. 43.

De navolgende toevallen en verschijnselen meenen wij als zoodanig op ontleed- en natuurkundige gronden te kunnen opgeven. Als zwaarte des hoofds: duizeligheid, hoofdpijn, slaperigheid, vermeerderde gevoeligheid van het panvlies en van de uitwendige bekleedselen des hoofds, of eene roosachtige uitslag van dezelven en van het aangezigt, opvulling van de vaten van het bind- en harde oogenvlies, of volkomene roodheid van de oogen, het klinken en razen der ooren, sterke gevoeligheid van de oogen aan het licht, en van de ooren aan het geluid, eene krampachtigheid, en vermeerderde aandoenelijkheid van het geheele zenuwgestel, eene krampachtige versnelde, en dikwijls onregelmatige pols, walgingen, brakingen, slaapeloosheid, zekere beangstigheid, meerdere of mindere koorts aandoeningen enz. enz.

Thans zullen wij zien dat deze verſchijnſelen en toevallen niet minder op ziektekundige gronden gevestigd zijn, en wij zullen tevens omtrent deze voorſpellende kenteekens, de getuigenis van eenige Schrijvers inroepen.

NEGENDE HOOFDSTUK

Gezegden van ſchrijvers, en ziektekundige waarneming welke het beſtaan onzer opgegevene kenteekenen bevestigen, en aantoonen.

§ 44.

JOSEPH QUARIN (*) zegt: Dewijl de herſenontſteking als zij reeds tegenwoordig is zeer moeijelijk genezen wordt, moet men die teekenen naauwkeurig beſchouwen welke dezelve voorſpellen; zoo als ſlaaploosheid, en ongeruſten ſlaap, roode oogen, hevige hoofdpijn, met een gevoel van groote hette en klopping, enz.

De ontſteking van de herſenen, en herſenvliezen,

(*) Verhandeling over de ontſteking ziekten, vertaling van Dokter Fallot pag. 10. s'Hage 1780.

vliezen, wordt gekenschetst door eene plaatselijke pijn, die haar meer en meer uitstrekt, door eenen versnelden en krampachtigen pols, eenen staat van slaapzucht, en benaauwdheid, door eene groote gevoeligheid van de oogen aan de lichtstralen, enz. Vinden wij in de dictionnaire des *Sciences Medicales* (1).

In een ander werk (2) staat het navolgende.

De voorboden van eene hersenontsteeking, zijn groote hitte, onlijdelijke hoofdpijnen, rood aangezigt, en roode oogen. PINEL (3) geeft als voorloopende kenteekenen van de ontsteking der hersenvliezen de navolgende verschijnselen op. De zieke gevoeld eenige walgingen, dorst, slaaploosheid, is in eenen staat van benaauwdheid, en algemeene ongesteldheid; vervolgens, ontstaat er eene doffe hoofdpijn, huiveringen, rillingen over het geheele ligchaam enz. De bekleedselen van het hoofd zwellen op, en worden pijnlijk bij de aanraking, er ontstaat zomtijds eene roosachtige uitslag van het aangezigt,

(1) *Tome.* IV.

(2) *Kurtze Beschreibung, und Heilungsart der Krankheiten, welche am öfsten in dem Feldlager beobachtet werden Wien* 1758.

(3) *Nosographie Philophique etc. tom.* II *pag.* 314. *et sqq.*

zigt, de vaten van het bindvlies zijn meer als gewoonlijk opgespoten. enz. enz.

MAXIMILIAAN STOLL (1) de volgende: Eene inwendige hevige ontstekingachtige hoofdpijn, de roodheid van de oogen, en van het aangezigt, onrusstige slaap. enz.

HAARTMAN (2) even eens de navolgende tekenen. Ongeruste slaap, droomen, slaaploosheid, hoofdpijn, walgingen, het klinken en ruizen der ooren, duizeligheid, prikkeling in de neus, roodheid der oogen. enz.

HÉVIN (3) zegt: dat de roodheid van de oogen en van het aangezigt, na bekomen hoofdwonden gevaar aankondigt.

HORN (4) sprekende van die gevallen waar het scharlaken gif, eene ontsteking der hersenen veroorzaakt zegt. „ De kenmerken, welke reeds vroeg verdachtig waren, waren slaapzucht, vermeerdering der oog onstekingen, het glinsteren der oogen, de onbeweeglijkheid van den oogappel, toenemende hitte der huid, snelheid, hardheid, en kleinheid der pols, troebelheid, en roodheid van het water. enz.

Ro-

(1) *Aphorismi de Cognosc. et curand febribus; pag* 13.

(2) *Dissert. de encephalitid diagnos. Abo* 1802.

(3) *Op Citat.*

(4) *Archir fur etc. zie Geneeskundige Waarnemingen van de Hoogleeraar Thomassen a Thuessink.*

Robert Thomas of Salisbury (1) en John Howship (2) namen ook als voorloopende kenteekenen eener aanſtaande herſen ontſteeking, de navolgende toevallen waar, als hoofdpijn, roodheid van de oogen, en van het aangezigt, puiſtachtige uitſlag van de bekleedſelen van het hoofd, walgingen, brakingen, enz.

Deze laatſte ſchrijver maakt ons inzonderheid indachtig op de hoofdpijn, en toont door menigvuldige leerzame gevallen, het gevaar aan, waarin zich die lijders bevinden, bij wien men dit toeval verwaarloost, voornamelijk wanneer deze pijn met eene benaauwdheid van geest (*mental anxietij*) vergezeld gaat, nadien hij bij deze lijders, na den dood onloochenbare bewijzen van eene plaats gehad hebbende ontſteking der herſenen vond, zoo als de uitſtorting van weiachtige vochten, de aaneengroeijing van alle herſenvliezen met de ſchortsachtige zelfſtanheid der herſenen; enz.

Inderdaad kan de hoofdpijn, als een ſtandvastig kenteeken der aandoeningen van het herſengeſtel aangemerkt worden. Menigvuldige ziekte

(1) *Modern Practice of Phijsic. etc. Chap.* 1 *London* 1816.

(2) *Practical observations in ſurgerij and Morbid. Anatomij. etc.*

te kundige waarnemingn bevestigen dit, en men kan na de hevigheid der hoofdpijn, ten naasten bij het minder, of meerder gevaar voor zeggen, in hetwelk zich de lijder bevindt en, de nabijheid van de uitbarsting der toevallen (1).

Ook wordt door vele schrijvers, welke afzonderlijk over hoofdpijn gehandeld hebben, dit toeval, wanneer het zelve met eenige hardnekkigheid blijft bestaan, aan de eigendommelijke ongesteldheid, of ziekte van het hersengestel in het algemeen toegeschreven; gelijker wijze hebben steeds alle Praktische Genees- en Heelkundigen dit toeval met de bovengenoemde ziekten naar mate derzelver hevigheid zien vergezellen, en sterker zijn, het is daarom, dat ook vele raden om voorzigtig te handelen, in deze gevallen, dewijl de hoofdpijn als dan eene op handen zijnde meerdere hevige ziekte van de hersenvliezen, of hersenen aanduidt, zodanigen zijn:

ROLFINK (2) die insgelijk in een werkje over

(1) Men zie hier omtrent, de waarnemingen, welke wij, bij de beschrijving van ieder deel in het bijzonder, door hetwelk de hersenen omvat zijn gegeven hebben. blad. 32 *tot* 81.

(2) WERNER ROLFINK. *ordo, et method, medic. special. Commentat cognos. cet curand dolor capit.* 4. *Jenae* 1671.

over de ziekten van het hoofd, het welk hij in 1653 uitgegeven heeft, de hoofdpijn in de bovengenoemde omſtandigheden, als een gevaar aanduidend toeval beſchrijft met betrekking tot de eigendommelijke aandoeningen van de herſenvliezen, en herſenen.

MEIBOOM (1) geeft omtrent dit toeval ook vele uitgezochte waarnemingen, en beſchrijft de toevallen die hij zelve ondervonden heeft.

Vele andere Schrijvers hebben insgelijks de hoofdpijn als een voorlopend kenteeken der herſen aandoeningen waargenomen, waarvan de voornaamſte zijn. JAN BOHN (2) PAULI (3) STAHL (4) HOFMANN (5) NICOLAI (6) PLOUQUET (7) STUKKENS (8) en vele anderen.

ROBIN (9) heeft dit toeval negen- en twintig

(1) HENRIKUS MEIBOOM. *De cephalalgia Desſ. in* 4 *Helmst.* 1612.

(2) *de Cephalalgia desſert* 4° *Lepſiae* 1696.

(3) *de dolore Capitis desſ. Lepſiae.*

(4) *de Cephalalgia etc Halae*

(5) *de dolore Cephalico Halae* 1731.

(6) *de diverſis doloris Capitis Jenae* 1763.

(7) *Cephalalg. Meth. natur. accomod. Tubingae* 1787.

(8) *de dolore capitis. disſert. Prd. M. van der Belen Lovani* 1787.

(9) *Memoires de l'Academ. R. de Chirurgie.*

tig jaren zien duren, bij eenen man; welke dertig jaren te vooren, eene gekneusde wond aan het hoofd bekomen had, en daar na van eenen zwamachtigen uitwas aan het harde herſenvlies was aangetast geworden.

De pijper van SMUKKER, waarvan wij reeds onderſcheide malen geſproken hebben, die zeventien jaren na het bekomen zijner wonde, aan de gevolgen overleed, ondervond ſedert verſcheidene jaren, aanvallen van hoofdpijn en duizeligheid, wanneer deze toevallen toenamen, werden zij ſpoedig door zwaardere opgevolgd. Zoo bekwam hij op den 8ſten Meij 1774 eenen aanval van duizeligheid, en hoofdpijn met verloren eetlust. Den 31ſten werd hij door eenen aanval van beroerte aangetast, waarvan hij in korten tijd genezen werd, en het gasthuis verliet. Op den 18de Junij daaropvolgende kwam de hoofdpijn terug, de pols was vol, de hoofdpijn bleef onveranderlijk voorduren en de lijder had gedurig trek tot ſlapen, doch beantwoorde alle vragen verſtandig. Den 7de Julij verviel hij in eenen volkomene ſlaapzucht, en ſtierf den 11de dier maand. In dit geval duide de hoofdpijn, en duizeligheid ſteeds een naderend gevaar aan.

PINEL

PINEL (1) en DUCROT (2) verhalen gevallen, waarin de lijderesſen twee en drie maanden door hoofdpijn zijn aangetast geweest, eer zich de zware toevallen volkomen openbaarden, even als door hartkloppingen, moeijelijke ſpijsverteeringen walgingen, enzv.

Een man (3) welke eerſtijds een val van het paard gedaan had, beklaagde zich gedurende drie jaren over eene hevige hoofdpijn, werd bedlegerig, en ſtierf negen maanden daarna in ſtuipen.

COELEN (4) en ANSIEAUX-FILS (5) maken ook melding van hoofdwonden, waar het gevaar eenige tijd voor de uitbarſting der toevallen door hoofdpijn was aangekondigd geworden, ook werd dit door MORAND (6) bij eenen ſoldaat waargenomen.

POTT (7) en CHARLES HASTINGS (8) halen

(1) *Noſographie philoſophique.*

(2) *Esſai ſûr la Cephalite on inſlammation du Cerveau. Desſ: Paris.*

(3) *Recueil des Ephérémides Germaniques.*

(4) *De distinct laeſion, quoad. lethalit etc. pag.* 17.

(5) *Clinique Chirurgicale pag.* 45.

(6) *Opuscules de Chirurgie.*

(7) Heelkundige werken.

(8) *London Medical repoſitorij vol VI. pag.* 37. 1818.

halen ook voorbeelden aan, waar de uitbarsting der toevallen, gedurende verscheidene dagen, en in een geval drie jaren door hoofdpijn, roos, uitslag van het aangezigt, duizeligheid enzv., waren voorafgegaan.

De Geneeskundige waar ROBERT CAMELL (1) van spreekt bevond zich in het zelfde geval, en was, voor dat hij zware toevallen ondervond, gedurende bijna twee jaren van hoofd en maagpijnen, walgingen, brakingen benaauwdheden enz. aangetast geweest.

Nog vinden wij een voorbeeld (2) van eenen lijder, welke eene hoofdwond bekomen had, en gedurende vier weeken redelijk welvarende was, en in den vijfde week van duizeligheid, en hoofdpijn werd aangetast, en eenige tijd daarna in stuipen stierf.

De boereknecht, waarvan Dokter WEIDINGER de waarneming mededeeld (3), werd toen hij zijn wond aan het hoofd bekwam door toevallen aangetast, welke spoedig verdwenen, zoo dat deze lijder oogenschijnlijk genezen scheen.

Doch verscheiden jaren daarna, op den 22ste. Octo-

(1) *ibid.*

(2) *Micell Natur. Curios. Centur* 9. *et* 10 *pag.* 262.

(3) *Medicinisch Chirurg. Zeitung* reeds aangehaald.

October 1815, werd hij door hevige koude, en afwisſelende hette, met hoofdpijn en duizeligheid aangedaan, gebruikte hiervoor gedurende vier weken huismiddelen, en verrigte zijnen gewonen arbeid. Den 20ſte November beklaagde hij zich, van alle avonden, om 6 uuren, van afgematheid, ſuizing der ooren, en zwaarte des hoofds aangetast te worden. De pols was bij deze aanvallen ſnel, gedurende het *paroxysmus* klaagde de zieken over afgematheid, zwaarte des hoofds, en gebrek aan eetlust. Nadat hij eenige *digestiva*, afleidende, en pijnſtillende middelen gebruikt had, verbeterde deze toevallen zoodanig, dat hij reeds op eene volkome beterſchap hoopte. Doch den 8ſte December werd hij door een plotſelijk braken, bewustloosheid, enz. aangetast, de vaten van het hardoogenvlies, waren als met bloed opgepropt, en de lijder ſtierf zes en dertig uren daarna in verlamming.

SMUKKER (1) ſpreekt van eenen oppaser van het gasthuis, welke met zijn hoofd tegen de hoek van het ſlot eener deur gevallen was waarbij hij zijn bewustzijn verloor, hetwelk hij echter ſpoedig terugkreeg, de 5den dag klaagde hij

(1) Heelkundige Mengelſchriften, 2de deel, 7de Waarneming.

hij over eene drukkende hoofdpijn, de 6den vertoonde zich de koorts, die tot den 9den aanhield, en den 12den klaagde de zieke over geen ongemakken meer. Doch op den 15de vertoonde zich de roos aan de linkerzijde van het aangezigt met eene koortsigen pols. Den volgenden dag nam de roos het geheele aangezigt in, de lijder klaagde tevens over een stekende hoofdpijn, waarna zich verscheidene zware toevallen opdeden. Doch deze lijder werd door eene geschikte behandeling genezen.

In deze laatste waarneming zien wij een voorbeeld hoe de roos van het aangezigt, en een koortsige polts, de aannadering van meer zware toevallen aankondigden, en wij zien tevens dat er als dan nog mogelijkheid van redding bestaat, want deze lijder werd genezen.

De toevallen welken ook bijzonder onze aandacht verdienen, zijn walgingen, en brakingen; er bestaan bijna geene hoofdwonden welke van eenigbelang zijn, of zij zijn van deze twee toevallen even als van een bitteren mond, en vervuilling der eerste wegen vergezeld, gelijk ook dikwijls door aandoeningen der lever, voornamelijk zoo als vele heelkundigen willen, wanneer er bij de verwonding van het hoofd eene val

of

of herſenſchudding enz. (1), heeft plaats gehad.

Smuker ſpreekt nog van een' lijder, welke eene hoofdwonde bekomen had, en die tot den 15den dag volkomen wel was, doch toen van hoofdpijn, walgingen, bittere ſmaak, enz. aangetast werd, en den 19den daaropvolgende door koorts, ſtuipen, en andere zware toevallen, zoo dat hij hierdoor omkwam.

In het Hippocrates magazijn (2) vindt men de waarneming van een vijftig jarigen man, welke den 10 Julij 1818 uit het bed opſtaande eenen val op het aangezigt deed, zoo dat hij buiten kennis bleef leggen, had tevens bij die gelegenheid eene verwonding aan de neus, en kneuzing aan den regter wang, en oog bekomen. s'Anderen daags bevond zich de lijder geheel wel, doch had s'morgens te vooren na het aanleggen van het verband, gebraakt, zondags morgen, 3de dag na den val, klaagde hij over eenen bitteren ſmaak, en weinig eetlust, en had ſedert zijnen val geene ontlaſting gehad, hij werd nog dien

(1) Daar het onzen taak thans niet is, om over de gevolgen welken de Hoofdwonden in het algemeen na zich kunnen ſlepen, te handelen, even min als over de denkwijzen van de ſchrijvers daaromtrent; zoo zullen wij dien aangaande in geen onderzoek treden.

(2) 4de Deel 3de ſtuk, bladz. 1.

dien zelfden avond zeer ongesteld, klaagde over hevige hoofdpijn, en sterke benaauwdheid, met eene bijzondere beangstigheid voor eenen naderenden dood. De 13de Julij was de lijder zeer neerslagtig, had geweldige hoofdpijn, en weinig, en onrustig geslapen. De roos was bij de beleediging van het aangezigt zeer toegenomen, zonder echter levendig te zijn. S'avonds was de lijder zeer verslimmert, en was razende, zijne oogen stonden zeer verwilderd, zijn spraak was verwart, de roosachtige zwelling vermeerderd, en rooder, het wit der oogen was roosachtig ontstoken. De pols klein, snel en hard.

De 14de bleef zijn spraak verward, de pols was weder opgezet, en de zwelling van het aangezigt had sterk toegenomen, en scheen zich roosachtig over het geheele hoofd te verspreiden.

Des avonds bij de verheffing der koorts was alles verslimmert, de pols was klein, zonder hard te zijn, en was tevens zeer snel. De 15de was dezelve zeer klein, sidderende, en onregelmatig en de zieke klaagde over drukking in het hoofd, de roosachtige ontsteking scheen stil te staan, werd meer paarskleurig en begon een zuchtig voorkomen te krijgen. De 16de Julij was de lijder des nachts iets rustiger geweest doch alle anderen verschijnselen bleven voortduren, zijn uit-

uitzigt was minder verwildert, de huid ontſpannen, was echter bij voortduring ijlend, en wild, de pols onregelmatig, en klein, doch minder ſnel, 's avonds had de lijder eene zachte uitwaſeming.

Den 17de was de lijder aanmerkelijk beter, beklaagde zich nog over hoofdpijn, de pols was geregelder, doch zeer klein, zenuwachtig, en zwak, tegen den avond was de hoofdpijn toegenomen.

Den 18de was de hoofdpijn geheel geweken, en de zieke had het gebruik zijner verſtandelijke vermogens terug bekomen.

Den 19, 20, 21, geene aandoening van het hoofd.

Den 22, 23, 24, toenemende beterſchap, en den 2de Augustus was de lijder geheel herſteld.

In deze waarneming zien wij ten klaarſten, dat de bittere ſmaak, de braking, hoofdpijn, roodheid van het aangezigt, en van het wit der oogen, eene krampachtige, en ſnelle pols, ſteeds het toenemen, of verergeren der toevallen vooraf gingen, en vergezelden, dat de ſtilſtand dezer verſchijnſelen den 15de dadelijk beterſchap aankondigde, en dat deze toevallen afnemende, de zware toevallen gelijker wijze in evenredigheid verminderden, dat dadelijk na het

achterblijven van de hoofdpijn en andere toevallen, het gebruik der verſtandelijke vermogens terug kwam.

Verders wijzen wij onze lezers, naar de onderſcheidene ziekte geſchiedenisſen, welke wij reeds mede gedeeld hebben, om den langzamen loop van de ongeſteldheden der herſen-vliezen, en herſenen in het algemeen aan te toonen, waarbij wij verſcheidene voorbeelden vinden, in de welken de bovengenoemde kenteekenen gedurende maanden en ſomtijds jaren, hebben plaats gehad, eer zij voor den lijder nootlottig wierden.

De kenteekenen, welke wij nu reeds gedeeltelijk opgegeven hebben, ſchijnen ons voldoende te zijn, om in veele gevallen, zoo niet in allen, indien men bijtijds geraadpleegt wordt wel te verſtaan, het aanzijn der toevallen te kunnen voorſpellen, eer dat hevigere zich openbaren.

Wij willen echter niet beweren, dat eenige van deze kenteekenen, niet even eens als toevallen van onderſcheidene andere ziekten, en ongeſteldheden optreden.

Doch wanneer men hier bij het navolgende in aanmerking neemt, zal men, volgens ons denkbeeld, zelden mistaſten met betrekking tot het voorzeggen van het beſtaan der toevallen, welke

men

men te vreezen heeft. Dat is namelijk 1° dat de lijder eene wond, of beleediging aan het hoofd heeft, of gehad heeft, of een val op hetzelve heeft gedaan, het zij kort of lang te voren, als deze verschijnselen zich vertoonen. 2° Dat de lijder oogenschijnlijk aan geene andere ziekte laboreerd, en in dit geval verdienen deze kenteekenen, met betrekking tot ons geval toch allen aandacht. 3° Dat de staat der eerste wegen voldoende is, en er geene vervuiling noch van de maag, noch darmkanaal plaats heeft. 4° Dat in dit geval, na de zuivering van de eerste wegen, eenige, of alle deze toevallen blijven aanhouden, zoo als bijzonder de hoofdpijn, ruissing der ooren, duizeligheid, meerdere gevoeligheid van de oogen en voor het licht, enz. in welke gevallen als dan met regt deze verschijnselen, als eigendommelijke toevallen van de aandoeningen van het hersengestel kunnen aangemerkt worden.

TIENDE HOOFDSTUK.

Kort overzigt van het verhandelde in de beantwoording van deze vraag, benevens de kenteekenen, welke het aanzijn der toevallen voorſpellen.

§. 45.

Wij hebben eerſtelijk gezegd, dat de toevallen, welke in deze prijsvraag bedoeld worden, uit eene ontſteking van de herſenen of van derzelver vliezen oorſpronkelijk, derhalve van eenen ontſtekingachtigen aard zijn.

2° Dat de ontſteking eene vermeerderde, en verhoogde levenskracht in het deel is, hetwelk door dezelve aangedaan wordt.

3° Dat deze toeneming der levenskracht traps wijze plaats grijpt, en verſchillende graden doorloopt; eer dat hieruit de ontſteking volkomen geboren wordt.

4° Dat gevolglijk het leven, in alle deelen, kan vermeerderd zijn, zonder dat daarom de ontſteking volmaakt plaats heeft, of ontwikkeld is.

5° Dat de pijn, de roodheid, zwelling, hitte, door eene vermeerderde prikkelbaarheid, jeuking, ſteking, onaangenaam gevoel, enz. de roodheid

heid door eene meerdere opvulling der bloedvaten, de zwelling door ſtramheid en ligte ſpanning, de hette door een gevoel van warmte enz. enz, vooraf gegaan wordt.

6° Dat alzoo door den vermeerderden prikkel, welke bij deze gelegenheid in de herſenen ontſtaan is, eenen toevloed van vochten wordt geboren, waar door eene bloed-ophoping in die deelen plaats grijpt, zoo dat hier door eene zwaarte, en drukking in het hoofd, hoofdpijn, duizeligheid, ruisſen der ooren, droomen, ongeruſte, of ſnorkende ſlaap, roodheid van het aangezigt, en opvulling van de vaten der oogvliezen veroorzaakt wordt.

7° Dat eveneens door deze opvulling van de vaten der herſenen, eene terugdrijving van het bloed, na de uitwendige vaten wordt te weeg gebragt, zoodat hierdoor de roodheid van het aangezigt, en oogen gelijkerwijze wordt bevordert.

8° Dat gelijkerwijze door de betrekking van de herſenen met al de zenuwen der dierlijke bewerktuiging hetzij, onmiddelijk of door verbindingen, even als door de verlengſels welke de zenuwen van het vaatrijk herſenvlies ontvangen, deze organen moeten geprikkeld worden, waardoor noodwendig eene verhoogde werkkracht van de-

 zelven

zelven geboren wordt, zoodat hieruit ontſtaan, eene bijzonderen aandoenlijkheid van het zenuwgeſtel, een krampachtige, en verſnelde pols, beangstheid, bevingen, rillingen, walgingen, ſomtijds brakingen, ligte zenuwaandoeningen, dergelijke aanvallen van koorts; enz; enz.

Wij hebben vervolgens de getuigenisſen van eenige ſchrijvers aangehaald, welke de, door ons opgegevene kenteekenen gelijkerwijze als voorboden eener ophanden zijnde ontſteking van de herſenen, of van derzelver vliezen hebben waargenomen. Daarna onderſcheidene waarnemingen medegedeeld, in dewelken wij deze kenteekenen, de zware toevallen hebben zien voorafgaan, verzellen en wanneer deze verſchijnſelen verminderen, de zware toevallen onmiddelijk daarna in evenredigheid afnemen.

Zoodat wij op ontleed- natuur- en ziektekundige gronden, de navolgende kentekenen opgeven, waaruit men het aanzijn dier toevallen, voor dat zij zich openbaren, met eenige waarſchijnlijkheid zal kunnen voorſpellen. Zoodanig zijn; eene zwaarte, en drukking in het hoofd duizeligheid, hoofdpijn, bitteren ſmaak, walgingen, ruisſing, en geraas in de ooren, vermeerderde gevoeligheid van de oogen voor het licht, en van de ooren voor het geluid, ſterkere opvul-

opvulling van de vaten der oogvliezen, of volkomene roodheid derzelven, namelijk het harde oog- en bindvlies, roodheid, of roosachtige aandoeningen van het aangezigt, en van de uitwendige bekleedselen des hoofds, die gelijktijdig ziekelijk gevoelig zijn, slaaploosheid, ook wel slaapzucht, ongeruste slaap, zware droomen, eene krampachtige en versnelde pols, ligte koortsaandoeningen, groote aandoenlijkheid van het zenuwgestel. Somtijds ligte zenuwaandoeningen, prikkelingen in de neus, zekere beangstheid, en benaauwdheid enz. Wanneer deze toevallen verergeren, ontstaan er scheelzien, dubbelzien, stuipaandoeningen, vermeerdering van koorts, die zeer hevig wordt, bewust- en spraakloosheid, peeshuppeling en toevallen van beroerte, verlammingen, slaapzucht, gevoelloosheid, enz.

Thans is het onze taak, daar wij de kenteekenen welke het aanzijn dier toevallen voorspellen, op eene voldoende wijze meenen aangewezen te hebben, tot de beantwoording der volgende vraag overtegaan.

„ *Zoo dit mogelijk ware, welke geneesmiddelen zouden dan, als voorbehoedenden, zoo in- als uitwendig kunnen gegeven worden?* "

DERDE AFDEELING

EERSTE HOOFDSTUK.

Algemeene beschouwing van de verschillende voorbehoedmiddelen, welke ter voorkoming van het laat uitbarsten der toevallen nabekomene hoofdwonden, in aanmerking komen.

§. 46.

Bij alle beleedigingen, of wonden van het hoofd welke slechts van eenig belang zijn, worden twee soorten van voorbehoed middelen gevorderd, namelijk Heel- en Geneeskundige. Ten opzigte der eerste zullen wij alleen aanmerken: dat de heelkundige werken hieromtrent weinig, of niets te verlangen overlaten, en het gevolglijk nutteloos zoude zijn, hier omslagtig te herhalen, dat alle hoofdwonden, altijd wanneer dezelve van belang zijn, behoorlijk moeten verwijd, en gezuivert worden; dat in die gevallen, waarin het panvlies ten gevolge dezer beleedigingen, ziekelijk aangedaan wordt, men deze ongesteldheid door eene insnijding tot op het been toe, en eene verdere gepaste heelkundige behan-

behandeling moet beſtrijden; ten einde hierdoor voor te komen, dat eensdeels de beenderen van de herſenpan niet aangedaan worden, en anderdeels om te beletten, dat de ziekte ſtaat van het panvlies niet door medelijdenheid aan het harde herſenvlies wordt medegedeeld, waarvan wij de mogelijkheid uit eenige medegedeelde waarnemingen duidelijk gezien hebben. Het is gelijkerwijze bekend dat in die gevallen, waarin men duidelijk bewijzen eens plaats hebbend beenbederf van de herſenpan ontdekt, dit gedeelte door middel van de panboor enzv, moet weggenomen worden, en het is in deze omſtandigheid alleen dat men volgens ons gevoelen, eenig nut van dit Heelkundig inſtrument ter voorkoming van de latere uitbarſting der toevallen, na bekomen hoofdwonden zal kunnen trekken.

De tweede ſoort van voorbehoedmiddelen moet dan gezocht worden, in die genen, welke ons de Geneeskunde, eigenlijk gezegt, aanbied, en wij zijn het daarin volkomen eens met de edele beſtuurderen des Genootſchaps, dat in dezen de voornaamſte hulp moet gevonden worden, dit is dan ook het gevoelen van de meest beroemde Heelkundigen, gelijk wij in de volgende §. zullen zien, en zulks word ons nog duidelijker, indien wij hierbij in aanmerking nemen,

dat men menigvuldige malen het late uitbarſten der toevallen waarneemt; nadat de uitwendige wond of ten naaſten bij, genezen is, of voor het minst geen enkel verontruſtend toeval, of verſchijnſel meer aanbied, even als ook ſomtijds na die hoofdbeledigingen, waarbij de uiterlijke wond zelve van weinig, of geen belang is geweest: waar dus uit voortvloeit, dat eene inwendige veroorzaakte beleediging van die deelen, welke de herſenen middelijk of onmiddelijk omvatten, of wel van die organen zelve, de ware oorzaak van het later uitbarſten der toevallen is. Trouwens dit meenen wij reeds op eene voldoende wijze aangetoond te hebben.

TWEEDE HOOFDSTUK

Over de voorbehoedmiddelen, derzelver aard, en wijze van toediening, welke ter voorkoming van zwaarder toevallen ten gevolge van hoofdwonden, in het algemeen dienen aangewend te worden.

§ 47.

Uit den aard van de kenteekenen, en uit het hetgeene wij reeds gezegd hebben, waaruit men het

het aanzijn der toevallen, voor dat zij zich openbaren, met eenige waarſchijnlijkheid zal kunnen voorſpellen, blijkt oogenſchijnlijk: dat wij hier met eene opkomende, of reeds werkelijk beſtaande ſlepende ontſteking te doen hebben, zoo vloeit hier natuurlijk uit voort 1° dat alle voorbehoedende behandeling in de ontſteking weerende moet gezocht worden, 2° dat, aangezien hier juist de edelſte deelen van het menschelijk ligchaam, of die ten minſten, welke met dezelven in een zeer naauw verband ſtaan, bedrijgt, of aangetast worden, men even eens van die middelen moet gebruik maken welke de afleidende geneeswijze ons als de krachtigſten aan de hand geeft. 3° dat men door eene gepaſte behandeling, en levensregel alle oorzaken moet wegnemen, of verhoeden, welke in andere deelen des ligchaams beſtaande, of plaats grijpende, eenen middelijken, of onmiddelijken invloed op het herſengeſtel uitoeffenen, en in hetzelve eenen vermeerderden prikkel, en gevolglijk eenen aandrang van bloed te weeg brengen. Het is uit dien hoofde, dat men voornamelijk te letten hebbe; op de betrekking welke er tusſchen de maag, lever en verdere organen der ſpijsverteering, en wederkerig beſtaat. Welke betrekking, door alle Genees- en Heelkundigen van alle tijden, en alle

volkeren

volkeren reeds waargenomen is. Deze ſterke invloed van den maag op het herſengeſtel; heeft bij ſommige ſchrijvers de buitenſporigſte denkbeelden doen ontſtaan.

Wie kent dien aangaande de begrippen van eenen van HELMONT (1) en andere ſchrijvers van dien tijd niet, RAHN (2) heeft dezen invloed in een klaar daglicht geſteld, en door onderscheiden voorbeelden beveſtigt, MOLL (3) geeft ons ten dien opzigte, geene mindere bewijzen.

BALEMANN (4) doet ons insgelijks de invloed der buiksingewanden op het hoofd kennen.

En wie heeft dat niet dikwijls bij zich zelven ondervonden; immers eene meer dan gewone maaltijd veroorzaakt niet zelden eene vermeerderde aandrang van bloed in het herſengeſtel, en daar uit voortvloeijende, zwaarte des hoofds, duizeligheid, en ſlaperigheid, enz. Gelijkerwijze heeft men ten alle tijden opgemerkt, en ondervonden, dat in dit geval, alle werkzaamheden

van

(1) *Ignota action. regiminis. enz.*

(2) *De miro inter viscer. abdom, etcapit commercio enz.*

(3) MOLL, *de Apoplexia biliosa. Goeting* 1780.

(4) *De cephalalgia imprimisque illa, quae consensualis ex abdomine est enz. enz.*

van de zielsvermogens moeijelijker, en dikwijls ongefchikt waren, ter beraming van doordachte ontwerpen, en dat integendeel bij eene ledige maag, de geestvermogens eene hoogere kracht verkrijgen.

Treffende voorbeelden van deze betrekking, en terugwerking van den maag, en verdere organen der spijsverteering op hoofdwonden, vinden wij in de werken van den beroemden SMUKKER, zoo als in de heelkundige waarnemingen (1) de 18de, 20ste, 24ste, en 26ste waarneming. In zijne heelkundige mengelfchriften vinden wij insgelijks voorbeelden, waar wij de toevallen na eene overlading der maag, aanmerkelijk zien verergeren (2) en in een geval fchrijft deze Geneeskundige het verergeren der toevallen, aan eene verstopping toe, aan de welke den lijder zedert vier dagen ten prooije was, terwijl deze toevallen na een gift feidlitzer zout bedaarden en de lijder daarna van dezelven niet weder aangetast werd (3).

Het is dan om de hierbijgebragte redenen, dat men bij alle hoofdwonden, welke zelfs van weinig belang fchijnen, eensdeels een streng diëet

(1) 1ste Deel.

(2) 3de Deel, 6de waarneming, bladz. 144.

(3) Idem 21ste Waarneming.

diëet moet doen in acht nemen, en anderdeels gestadig na evenredigheid van de krachten, en het gestel van den lijder, door ontlast middelen openlijf houden, en door het toedienen van ligte bittere middelen, den goeden staat van de organen der spijsverteering trachten te onderhouden, ten einde door deze middelen 1° het verzamelen van stoffen in den maag, of darmkanaal voortekomen, of indien dezelve bestonden te ontlasten. 2° Om daar door alle terug werking van deze deelen op de hersenen voor te komen, of wegtenemen, de aandrang van bloed na het hoofd te verminderen, en zelfs eene gestadige afleiding van hetzelve daar te stellen.

In de tweede plaats, moet men den staat der pols in aanmerking nemen, en verdient dezelve de grootste aandacht, wijl de aderlating niet alleen een der krachtigste middelen is, om de reeds bestaande ontsteking te bestrijden, maar ook om dezelve voor te komen, en dat, deze aderlating na den staat van den pols moet geregelt worden. Bijna alle hoofdwonden welke van eenig belang zijn, vorderen voorzichtigheid s'halve deze kunstbewerking, ten zij deze verwondingen met een groot verlies van bloed waren vergezeld geweest. In dit geval, of wanneer de lijder zeer zwak is, en er echter een drift van bloed

naar

naar het hoofd beſtaat, komen plaatſelijke latingen in aanmerking, zoo als ook bloedzuigers aan de ſlapen, achter de ooren, koppen, de lating op de *vena jugularis*, even als het doen vloeijen van de maandſtonden bij vrouwen, en van de aambeijen bij mannen, welke gewoonlijk met dezelven behebt zijn, door het plaatsen van bloedzuigers aan de ſcheede, of anus. Ter bevordering van de afleiding van het hoofd, kan men ook prikkelende voetbaden laten gebruiken. Na dat men de voorgeſchrevene bloed ontlastingen bewerkt heeft, verdienen koude omſlagen, dergelijke begieting, ſtortbaden, enz, onzen aandacht. Deze koude omſlagen moeten zoo dikwijls ververscht worden, als zij derzelver koude verloren hebben, ten einde de veerkracht van de vaten van het herſengeſtel te verſterken, en daar door alle ophoping of buitengewone aandrang van bloed, in dezelven te beletten.

In de vierde plaats verdienen kwikzilver-bereidingen na het doen van algemeene, of plaatſelijke latingen, en het daarſtellen van openlijf, alle aandacht. Een ieder weet, hoeveel nut men in deze laatſte tijden van het gebruik dezer bereidingen in onderſcheide ontſtekings ziekten heeft getrokken, en vooral bij die ontſtekingen, waarover

over wij handelen, in welken afscheidingen van eene *plastische lympha*, meest altijd doodelijke gevolgen hebben, en tot voorkoming, van welke afscheiding het zoete kwik een bijzonder vermogen bezit, gelijk de ondervinding zulks in menigvuldige gevallen heeft doen zien (*); daar en boven is het zoete kwik, wanneer men hetzelve op de wijze hier boven omschreven toedient, een krachtig ontstekingweerend middel, bevordert de werking van de opslurpende vaten, en brengt tevens eene sterke afleiding van het hoofd te weeg, door de afscheidingen, en werkzaamheden van het darmkanaal te vermeerderen.

Vervolgens komen klisteeren, welke na omstandigheid minder of meerder prikkelend, of ontlastend moeten zijn, spaanschevliegen in de nek, aan de deijen, kuiten enz: mostaard pappen aan de voeten, warme prikkelende of heete voetbaden, enz, enz. te pas.

Inwendig geve men verkoelende, en verfrisschende dranken, uit planten zuren, salpeter, middel slachtige zouten enz.

Nu zullen wij eens omtrent de voor behoedende

(*) Zie HUFELAND's Journal der Praktischen Heilkunde 2st seite 155. 1818. — SANDER Hippocrates Magazijn. 4de Deel. 1ste stuk.

de behandeling en de gedachten van eenige Genees- en Heelkundigen mede deelen.

DERDE HOOFDSTUK.

Over de behandeling. welke door eenige Genees- en Heelkundigen ter voorkoming van zwaardere toevallen na bekomene Hoofdwonden wordt aangeprezen.

§. 48.

Opmerkenswaardig is dien aangaande het geen wij in het eerste deel van SMUKKERS (1) heelkundige waarnemingen geboekt vinden. Nadat deze schrijver volgens de gewone wijze van behandeling der hoofdwonden de meeste zijner lijders verloren had, zag hij de noodzakelijkheid in, om eene andere geneeswijze uit te denken, en bevond dat koude omslagen, en ijs op het hoofd goede gevolgen voort bragten, dewijl men nu niet altijd in de gelegenheid is, om dit laatste te bekomen, dacht hij die middelen uit, welke de meeste koude aanbrengen en deze eigenschap vondt hij in

(1) Bladz. 72. tot 75.

in zijne naderhand zoo beroemd gewordene *fomentatio frigida* (1). Doch laten wij dezen zoo met regt beroemden man eens zelve ſpreken. „ Ik gebruikte „ zegt hij", dit middel op de vol„ gende wijze. Zoodra iemand in het Hospitaal „ kwam, het zij dat de wond uiterlijk van be„ lang was, of niet, liet ik hem terſtond het „ hoofdhaar afscheren, en de wond na behoren „ verwijden en verbinden, vervolgens werd hij „ zestien oncen bloedgelaten, en dit werd na „ mate der omſtandigheden, binnen den tijd van „ vier en twintig uren, twee, drie, of viermalen „ herhaald hoewel niet in zulk eene groote „ hoeveelheid, als de eerſtemaal. Dus werd de „ pols doorgaans zachter, en de drift van het „ bloed na het hoofd minder. Eindelijk liet ik „ over het geheele hoofd, boven op het ver„ band eenen dikken in de genoemde *fomentatio* „ *frigida* gedoopten, en een weinig uitge„ drukten lap leggen, die alle uren ververscht „ werd;

(1) Voorſchrift van deze *fomentatio frigida*

℞ *Aq. Commun.* ℔ XL.
Acet. vini. ℔ iv.
Sal. Nitr. ℥ xvi.
Sal. Ammon. Cr. ℥ x.
M.

Om op een koude plaats te bewaren.

„ werd; over dit alles werd nog aangelegt het „ groote hoofddekfel (legrand couvre chef), in„ wendig gaf men den lijder middelflachtige zou„ ten, en men zette hem verflappende, en prik„ kelende klisteren, ook gaf men hem om de „ eerfte wegen te zuiveren, zachte buikzuive„ rende middelen. Van deze middelen bediende „ men zich, zoo wel bij geringe hoofdwonden, „ als ook bij de zulken, in dewelken de been„ deren waren ingedrukt; waar fpleeten, breu„ ken, met fterke fchudding, en flaapzucht, „ verlamming, en andere toevallen tegenwoor„ dig waren; ja! al moest de lijder zelfs getre„ paneerd worden, bleef men echter dit middel „ gebruiken, tot aan de affchilvering, ja tot aan „ de volkomene genezing toe! Deze manier zegt „ de fchrijver" had den besten uitflag, er „ overleden nu van die genen, welke aan zij„ ne zorg waren toevertrouwd, en hoofdwon„ den hadden, veel minder dan voordezen, en „ vooral niet aan zulke geringe wonden, als in „ de vorige waarnemingen befchreven waren."

Andere fchrijvers maken ons ook indachtig, om bij alle hoofdwonden, hoedanig derzelver aard ook zij, behoedzaam te handelen, zoo vinden wij bij

HEINRICH CALLISENS (1)" wenn die harte hirnhaut durch eine wunde mit verlust von ſubstanz der dieſe haut bedeckende theile entblöst worden ist, so ist eine ſtrenge vermeidung aller reizenden dinge, eine baldige, gelinde dem abflusſ der ſäfte günſtige verbindung, und der gebrauch eines milden digeſtiv mittels nothwendig. Verder zegt hij: „ Uberhaupt erforderen alle hiebwunde, welche in die ſubſtanz des knochens dringen, eine entzundungswidrige heilmethode, kalte aufschläge, gelindere laxiermittel, und das behutſamſte diaetetische verhalten, damit gefährlichere zûfälle verhûtet werden." Het zelfde zegt deze ſchrijver op bladz. 649, 659. ten opzigte van alle andere hoofdwonden.

HEVIN leerd ook (2) dat men bij kwetſingen van het hoofd, waarbij eene vocht-uitſtorting te vreezen is, altijd van herhaalde aderlatingen met nut kan gebruik maken; er zijn talrijke voorbeelden, zegt hij, van gewonden, die door dit eenige middel genezen zijn, offchoon zich reeds de zekerſte kenteekenen van ſchudding, en vocht uitſtorting openbaarden, indien het niet

gelukt

(1) *Sijſtem der neuern Wundarzneijkunst. enz.* 1 *Th ſ.* 656.

(2) *Pathologie, et Terapeutique. pag.* 150 — 160.

gelukt „ vervolgdt hij ," dat hierdoor de toevallen ſpoedig geſtild worden, namelijk door deze aderlating, belet het ten minſten, dat dezelve niet vermeerderen; de ontſteking zal minder zijn, de vaten minder opgevuld, en het uitgeſtorte vocht zal veel ligter kunnen opgenomen worden.

J. H. FISCHER (1) raadt om de ontſteking der herſenen, en van derzelver vliezen voortekomen, na bekomene hoofdbeleedigingen, ruime aderlating op beide voeten, en ſtovingen met ijskoud water op het hoofd aan.

In de *Dictionnaire des sciences medicales* (2) vindt men het navolgende! „ Wanneer een val, of ſterke ſlag op het hoofd, eene aanſtaande herſenontſteking doet vreezen, moet men tot de lating, het zetten van koppen op het hoofd zijne toevlugt nemen, het hoofd met eene ſpaanſchevlieg bedekken, of ijs op hetzelve leggen." Wij geloven, dat het bedekken van het hoofd met eene ſpaanſchevlieg, gelijk eenige ſchrijvers willen, minder goed is, als aan den hals, nek, armen, dijen, kuiten enz. want in het eerſte geval komt het ons waarſchijnlijk voor, dat door deze

(1) *De Cerebri ejusque membr. inflam, et ſuppur. citat Goetting* 1781.

(2) *Tome IV. pag.* 431.

deze vernieuwde prikkel in de nabijheid der bedreigde deelen te verwekken, de reeds algemeene bestaande prikkeling van het hersengestel moet vermeerderd worden, en wel voornamelijk, wanneer de uitwendige bekleedselen reeds zelven overprikkeld zijn, gelijk men dikwijls bij de aandoeningen der hersenvliezen waarneemt, te meer daar wij weten dat deze deelen wederkeerig op elkander werken. Doch in het tweede geval kunnen dezelve geschikte afleidende middelen zijn.

De voornaamste, en geschikste middelen om de neiging tot ontsteking voortekomen, zijn de aanwending van de koude, verkoelende dranken, aderlatingen, en ontlast middelen, zegt de beroemde CULLEN (1)

JOSEPH QUARIN (2) zegt. Het is uit de zogenoemde teekenen zie bladz 89 bewezen, dat er somrijds eenige zijn, welke eene aanstaande hersenontsteking voorspellen, dan is het noodig, dat men terstond die middelen in het werk stelle welke de drift van de vochten verminderen, en van het hoofd afleiden, gelijk aderlatingen, het aanzetten van bloedzuigers aan de slapen van het

(1) *Elemens de Medicine practique pag.* 209 *Tom* I.
(2) Verhandeling over de ontsteking ziekten bladz 24

het hoofd, (tempora) en indien de ſpeenaderen zwellen, aan den aars. Het hoofd moet geſchoren worden, vervolgens water en azijn op het voorhoofd gelegd worden, en klisteren, voetbaden, zuurdeesſem aan de voeten in het werk geſteld worden. enz.

Wij zien dan ook uit deze voorbeelden dat deze ſchrijvers het meeste vertrouwen in die voorbehoedmidden ſtellen, welke ons de Geneeskunde aanbied, gelijk wij in het eerſte hoofdſtuk gezegd hebben.

VIERDE HOOFDSTUK.

Over de voorbehoedende behandeling, welke gevorderd wordt, wanneer de opgegevene kenteekenen zich openbaren.

§. 49.

Wanneer na het bekomen van wonden, beleedigingen, en kwetſingen aan het hoofd, van welken aard dezelve ook mogen zijn, de door ons opgegevene kenteeken zich vertoonen, zal men ter voorkoming van de verdere uitbarsting der toevallen tot de navolgende behandeling, en middelen zijne toevlugt nemen.

Men zal ten eerſten tot de aderlating over-

 gaan,

gaan, het hoofd doen ſcheeren, het ſtrengſte diëet inacht doen nemen, alle opwekkende dingen, en zielsaandoeningen vermijden, den lijder in eene zittende geſtalte houden, voor zoo verre zulks mogelijk is, open lijf houden door zagte verkoelende buikzuiverende middelen, door ontlastende en prikkelende klisteren, het toedienen van verfrisſchende, en verkoelende dranken, uit plantenzuren, met middelſlachtige zouten ſalpeter, enzv. Ten tweede moet men alle bloedophoopingen of aandrang in de herſenen voorkomen, of beletten, door het doen van aderlatingen, hetzij algemeene, of plaatſelijke, welke zoo dikwijls moeten herhaald worden als de pols zich verheft, of vol wordt, tot dat dezelve eenigzins zwak wordt, en blijft.

Wanneer bij eene algemeene zwakte eene dergelijke bloedophooping of aandrang in de herſenen blijft beſtaan, bezige men bijzonderlijk de plaatſelijke bloedontlastingen.

Doctor Esquirol zegt (1) „ wanneer er „ eene drift van bloed na het hoofd beſtaat, „ moet men prikkelende voetbaden voorſchrij„ ven. Bloedzuigers achter de ooren en aan de

(1) *Dictionnaire des Sciences Medicales. tom XXX p* 466

„ de ſlapen, koppen op het hoofd, zijn de ge-
„ ſchikte middelen tegen plaatſelijke bloedophoo-
„ pingen." Wanneer algemeene, en plaatſelijke latingen zijn bewerksſtelligd geworden, omwinde men het hoofd met koude omſlagen, of ijs, koude begietingen; ſtortbaden, na omſtandigheid en keuze: na deze algemeene, of plaatſelijke bloedontlastingen en het daarſtellen van openlijf, make men gebruik van kwikzilver bereidingen, en wel voornamelijk van het zoete kwik, ten einde door de vermeerderde werkzaamheid van het opſlurpend- en afſcheidendvatenſtelzel, hetgeen door dit middel bewerkt wordt, de vocht opneming te bevorderen, dergelijke uitzweetingen voortekomen, in een woord om de oplosſing der ontſteking te beſpoedigen, en gelijktijdig door deszelfs werking op het darmkanaal eene afleiding te bewerken, door de afſcheidingen van het laatste te verwekken.

Hierna, (om eene meerdere afleiding van het herſengeſtel daar te ſtellen, wanneer zulks nog mogt noodzakelijk zijn) komen in aanmerking bij vrouwen het verwekken der maandſtonden, bij mannen de vloeijing der aambeijen, wanneer de laatſten met dezelve behebt zijn, het leggen van ſpaanſche vliegen aan den hals,

 nek,

nek, dijen, kuiten, mostaardpappen aan de voeten, prikkelende voetbaden, het zetten van meer prikkelende lavementen. enz.

Voor mannen ſchrijvende, wier alombekende ervarenheid en ondervinding in het vak der Genees- en Heelkundige wetenſchappen over bekend is, achten wij het bijna onnoodig, om hier bijtevoegen, dat om de uitbarſting van meerdere zware toevallen te verhoeden naar omſtandigheid, het geſtel der lijders, de mindere of meerdere hevigheid, de gemelde kenteekenen zich vertoonen, deze voorgedragene middelen, en behandeling moeten toegediend of aangewend worden enz. Wij voegen hierbij dat met deze behandeling en middelen, tot dat deze kenteekenen en alle andere toevallen geheel geweken zijn, ja! tot de volkomene genezing toe, moet aangehouden worden.

In de beantwoording der volgende vraag zullen wij die middelen opgeven, welke op ondervinding gegrond, en met vrucht zijn aangewend geworden, wanneer men het uitbarſten van hevigere toevallen of niet heeft kunnen voorkomen, of dat dezelven onverwachts zijn uitgebarſten, dat is te zeggen, wanneer de ontſteking van de herſenen, of van denzelver vliezen zich met alle hare eigenſchappen, en toevallen verklaart

heeft

heeft. Dit hebben wij noodig geacht hierbij te voegen, omdat de middelen, welke wij zullen opgeven, door onderſcheidene ſchrijvers aangeprezen, en met vrucht zijn aangewend geworden, hetzij of deze ontſteking door uitwendig aangebragt geweld, of uit andere oorzaken is ontſtaan, dewijl het reſultaat van deze onderſcheidene oorzaken hetzelfde is, en eene gelijkaardige behandeling vorderen, met bijvoeging, in het eerſte geval van die behandeling, en middelen, welke de Heelkunde voor de onderſcheidene hoofdwonden, in het algemeen aan de hand geeft, wanneer dezelven in de termen eener heelkundige behandeling vallen, daaromtrent zenden wij dan onze lezers na die ſchrijvers, welke in het bijzonder over dit onderwerp gehandeld hebben en wij gaan tot de beantwoording van de volgenden vraag over.

4°. *De ztekte in hare hevigheid daarzijnde, welke is de beste op ondervinding gegronde Geneeswijze, om met eenige vrucht voor den lijder werkzaam te kunnen zijn, in deze, altoos zeer moeijelijke gevallen?*

VIERDE AFDEELING

EERSTE HOOFDSTUK

Over de behandeling welke gevorderd wordt, wanneer de ziekte in hare hevigheid daar is, dat is, wanneer de ontſteking der herſenen, of derzelver vliezen zich met alle deszelfs toevallen geopenbaard heeft.

§ 50.

Dat de ontſteking van de herſenen of van derzelver vliezen eene der meest gevaarlijke ziekten is, welke den mensch onder de menigvuldige kwalen, welke hem van zijne geboorte af, tot aan het einde zijns levens, als beſtormen, kan aan geenen Genees- of Heelkundigen, welke de verrigtingen dezer edele deelen kent, onbewust zijn.

De ſchielijke loop van deze hevige ontſteking, en hare menigvuldige doodelijke uitgangen, heeft maar

maar al te dikwijls de wanhoop der praktifche Geneeskundigen uitgemaakt.

Zoo verhaalt PROSPER ALPINUS (1) een geval het welk na drie, of vier uren doodelijk werd.

STOLL zegt: (2) De herfenontfteking, is eene zeer hevige ziekte, is den 3den 4den of 7e dag doodelijk, zelden overfchreid zij het getal van deze dagen.

HOME (3) zegt: dat deze ziekte nog gevaarlijker bij mannen dan bij vrouwen is.

Het is om deze redenen, dat men na het bekomen van hoofdwonden, waar men de ontwikkeling eener dergelijke ontfteking zou kunnen vermoeden, alle krachtige voorzorg moet nemen, en voornamelijk wanneer wij de opgegevene kenteekenen zien plaats grijpen, onmiddelijk tot de voorgefchrevene voorbehoedende behandeling onze toevlucht nemen, om de uitbarfting dezer hevige ziekte voortekomen: wij leeren tevens uit deszelfs hevigheid, dat de middelen om dezelve, eenmaal uitgebarften zijnde, te beftrijden, evenaardig moeten zijn, aan die opgenoemde hevig-

(1) *De medic. Aegijptior. pag* 50.

(2) *Aphorism. citat. pag* 11.

(3) *Princip. Medic. p.* 103.

hevigheid, dat is: dat dezelve zeer krachtig, en spoedig werkende moeten zijn.

Doch ondanks het zoo met regt geducht gevaar van deze ziekte, levert de Geschiedenis der Genees- en Heelkundigen, tot troost der menschheid, nog al verscheidene voorbeelden op, waar deze ziekte, hetzij door de geneeskracht der natuur, of door de tijdige aanwending eener gepaste behandeling een gelukkig einde heeft genomen. Hier van vinden wij een voorbeeld bij den vader der Geneeskunst. (1) HIPPOCRATES, in den zevenden zieken, welke den vierden dag van zijne ziekte door het verlies van eenige druppels bloed uit het regter, en den vijfden dag door eene neusbloeding uit het linkerneusgat, en een overvloedig zweet van eene hersenontsteking verlost werd. Deze lijder werd daarna nog door eene ligte ijlhoofdigheid aangedaan, welke door middel van koude begietingen op het hoofd genezen werd, en de zieke storte niet weder in, doch na de scheiding (*crisis*) der ziekte, hernieuwde zich de neusbloeding verscheidene malen. Uit de geschiedenis van deze ziekte, welke door den eerbiedwaardigen HIPPOCRATES wordt mede-

dege-

(1) *Liber primus Epidemiorum*

degedeeld, leeren wij eens deels hoe eene goede neiging der natuur, door hare eigene kracht, een gelukkig einde zelfs aan de gevaarlijkste ziekten geven kan: van de vroegste tijden af hebben reeds verscheide Geneeskundigen, als HIPPOCRATES (1) ARISTOTELES (2) GALENUS (3) SYDENHAM (4) STAHL (5) en andere het bestaan dezer wakende natuur erkend.

Anderdeels zien wij uit dit zelfde voorbeeld: hoe de weldadige natuur eenen wenk gaf, en aantoonde, door welke middelen zij hare wijze oogmerken kan bereiken, om daar door den waarnemer aantezetten, om deze natuurlijke bloedontlastingen desnoods door kunstmatige te doen vervangen; wij zien tevens dat de stichter der Geneeskunde in onze onderhavige ziekte zich reeds van koude begietingen op het hoofd met vrucht bediende.

In de *memoires de la Societé de medicine de Coppenhague*, vinden wij dat eene dergelijke ziekte

(1) *De arte, lib.* I. *de vict. ratione, et delegé.*

(2) *De generatione lib* II *c.* 10 § *XXII, etid de coelo. lib* II *C* 4

(3) *De placitis Hippocrat. et Platonis, et in lib* I. *facult. Natur.*

(4) *De Morb acut. Sect* II.

(5) *De Medicina sine medico etc.*

ziekte den 7^{den} dag door een overvloedig zweet genezen werd. Hoe veel zullen wij dan niet kunnen verwachten, wanneer deze goede neiging der natuur door de kunst geholpen wordt?

Zoo levert de Geschiedenis der Heelkunde voorbeelden op, dat bij hoofdwonden, waar bij deze ziekte reeds ontstaan was, de lijders door eene krachtige, en gepaste behandeling genezen zijn. In dit geval bevindt zich de lijder, van wien van LAMSWEERDE gewag maakt (1) welke door eenen slag van een paard, eene zware bebeleediging aan het hoofd bekwam, waarvan hij oogenschijnlijk kort daarna genezen scheen, doch omtrent zes weken daarna van een gezwel aangetast werd, hetwelk het geheele hoofd bedekte, er ontstonden alle kenteekenen eener hersenvliesontsteking, men vond ook het harde hersenvlies reeds aanmerkelijk door bederf aangedaan, doch ondanks deze omstandigheden, werd de lijder zoo door de natuur, als kunst gelukkig genezen.

J. G. DE MERVEILLEUX (2) JUN. VAN STAMFORD, deelt ons een geval mede van eenen sterken gezonden jongen, tien jaren oud zijnde, genaamd SAMUEL SHARPE, welke op woens-

(1) Genees- en Heelkundige waarnemingen' bladz. 954.

(2) *Medical repository* 1818. *April. pag.* 283.

en ſtortbaden ook van uitſtekenden dienst, en deze middelen zijn bijna van alle Genees- en Heelkundigen in onze onderhavige ziekte met geestdrift aangeprezen. Het zoete kwik verdiend ook onze geheele aandacht, wijl geen middel geſchikter is, om vocht, of etteruitzweetingen voortekomen, en indien zij reeds in kleine hoeveelheden beſtonden, door de werking van de opſlurpende vaten te vermeerderen, de opneming van deze ſtoffen te bevorderen. Wat de heelkundige behandeling in deze gevallen aanbetreft, dezelve moet zich ſlechts bepalen, om de wonde behoorlijk te verwijden, en eenen vrijen uitgang van den etter te verſchaffen, indien er eene zigtbare wonde beſtaat. wat echter de panboor aanbetreft, beſchouwen wij deszelfs gebruik, in ons geval, als geheel nutteloos, zoo niet ſchadelijk, dewijl door deze bewerking de plaatſelijkn overprikkeling nog vermeerderd wordt, en men zoo als wij reeds elders gezegt hebben, ten hoogſten zeldzaam de vloeibare vochten, welke in de herſenen uitgeſtort zijn, zal kunnen ontlasten. Daarenboven zijn de uitgangen van deze ziekte verſchillend, en er worden niet altijd vocht- of etteruitſtortingen voortgebragt.

Zoodat ook JOHN BELL met regt zegt (1): „ De „ onderſcheide uitgangen van deze ziekte, door „ weiachtige uitzweeting (*exſudatio*), verettering „ of koudvuur, verzwering van de oppervlakte „ der herſenen, of abcesſen in dezelve, geven een „ verſchrikkelijk onderſcheid in de toevallen enz., waar dus ook uit blijkt, dat men in deze gevallen niet dan zeer verkeerdelijk de panboor zou kunnen gebruiken. Hier moeten wij nog bijvoegen, dat de afſcheiding eener ſtoffe, welke bij deze gelegenheden dikwijls plaats vindt, even nutteloos is, namelijk van de *plastiſche lympha*, eene ſtoffe welke van eene zoodanige kleverige en taaije hoedanigheid is, dat BICHAT getuigt dat zijn leermeester DESSAULT, dezelve naauwelijks met een mes van de vliezen kon afnemen. Men zie overigens hetgeen wij daaromtrent reeds op bladz. 82, 83 en 137 gezegd hebben, zoodat ook deze beroemde heelkundige, in deze gevallen de panboor als geheel nutteloos beſchouwde, en gevolglijk deszelfs gebruik, als overtollig verwierp. Uit dien hoofde hebben wij onze behandeling ingerigt, om, indien het mogelijk is, de navolgende oogmerken te bereiken. 1°. De op-

(*) *Prieipels of Surgery.*

oplosfing der ontfteking, gevolglijk de uitzweeting van weiachtige of andere ftoffen, en wel voornamelijk der *plastifche lympha* voor te komen. 2°. Wanneer dergelijke vochtaffcheidingen hebben plaats gehad, derzelver opflurping te bevorderen, door de werking der opflurpende vaten te vermeerderen, indien deze vochten nog voor opneming vatbaar zijn.

De menigvuldige ziektegefchiedenisfen welke wij medegedeeld hebben, hebben ons doen zien dat dezelve op ondervinding gegrond en met vrucht door onderfcheide fchrijvers is aangewend geworden.

§ 46.

De zieke moet in een matig koud en eenigzins duister vertrek in eene zittende houding geplaast worden. Men moet van dezelven verwijderen alle perfonen die haat, gramfchap, droevige of hevige zielsaandoeningen zouden kunnen verwekken, een ftreng diëet onderhouden. Vervolgens bewerkftellige men ruime aderlatingen, zoo plaatfelijke, als algemeene, op de armen, voeten, ftrotader, des noods op de flaapflagader, bloedzuigers of *fcarificationes* aan de flapen, achter de ooren, op het hoofd

 aan

aan den anus, bij diegenen welke ſomtijds met loopende aanbeijen behebt zijn, aan de ſcheede bij vrouwen. Daarna moet het hoofd geſchoren en van de koude op het hoofd gebruik gemaakt worden, als van ſneeuw, ijs, koude omſlagen, dergelijke begietingen en ſtortbaden, de *fomentatio frigida* van SCHMUKKER enz.; als dan ontlastmiddelen uit verkoelende zelfſtandigheden, als middelſlagtige zouten, ſalpeter enz., dergelijke klijsteeren welke naar omſtandigheid minder of meerder prikkelend moeten zijn, gelijktijdig met het gebruik dezer laatſte middelen, diene men ruime giften van het zoete kwik toe. Men laat tevens den lijder geſtadig verkoelende en verfrisſende dranken gebruiken, enz. enz., men make ook gebruik van ſpaanſche-vliegen in den nek, op armen, dijen, kuiten; prikkelende voetbaden, enz., enz.

Het is klaar dat deze middelen, en behandeling naar omſtandigheden, het geſtel, ouderdom en ſekſe der lijders moeten gewijzigt worden. Dat wanneer men de toevallen meester wordt, en dezelve verminderen, eenige van deze middelen, zoo als ten minſten de algemeene bloedontlastingen, en ſterke purgeermiddelen in evenredigheid moeten verminderd, of

geheel achtergelaten worden. Men ſtaat alsdan eenig voedſel toe, hetgeen ligt om te verteeren is, als vleeschnat enz., even als ligte verſterkende middelen, welke naar mate de krachten van den lijder toenemen, ſterker moeten zijn Doch dit alles moet met voorzigtigheid, en niet te ſpoedig geſchieden, wijl de inſtortingen in deze ziekte menigvuldig en zeer gevaarlijk zijn. Men drage vooral zorg, dat de lijder in het begin van zijne beterſchap niet aan verſtopping ten prooi is. Het is raadzaam om van de koude op het hoofd, tot volkomen herſtel toe gebruik te maken.

Deze is dan de behandeling, welke wij door de aanprijzing der beroemdſte ſchrijvers, en door de ondervinding welke wij hier omtrent zelve gehad hebben, in onderſcheidene gevallen, als de beste keuren. Wij hebben ons voorbedachtelijk onthouden, om onze eigene waarnemingen medetedeelen, en liever verkozen die van andere ſchrijvers aantehalen, ten einde alle nagedachten dien aangaande weg te nemen, dewijl het onzes inziens, in de beantwoording eener prijsvraag, meer als in eenig ander geval op onpartijdige bewijzen aankomt.

Hiermede aan de beantwoording van deze vraag

meenende voldaan te hebben, zullen wij tot de beantwoording der volgende overgaan.

„ *Welke middelen zijn bij voorkeur nuttig „ bevonden, en zouden derhalve eene bijzonde- „ re oplettendheid verdienen?*"

VIJFDE AFDEELING

EERSTE HOOFDSTUK

§ 47.

Over de middelen welke bij voorkeur nuttig zijn bevonden.

Uit de middelen, welke wij, in de beantwoording van de twee voorgaande vragen, hebben voorgedragen, kan men gemakkelijk afleiden, welke middelen bij voorkeur nuttig bevonden zijn, en als zoodanig zijn de algemeene, en plaatselijke aderlatingen, koude zelfstandigheden op het hoofd, als sneeuw, ijs, koude omslagen, dergelijke begietingen, en stortbaden, de *fomentatio frigida* van SCHMUKKER, ontlastmiddelen, dergelijke klisteeren, het zoete kwik, enz.

§ 48.

Wij achten het overtollig, de redenen waarom de bloedontlastingen de voorkeur verdienen, hier weder te herhalen, naardien wij in de voorgaande vraag voorbeelden opgegeven hebben, welke ons ten klaarsten hebben doen zien, dat zonder dezelve alle behandeling onvolkomen is,

wie weet daarenboven niet, dat de aderlating de grondslag der ontsteekingwerende geneeswijze is. Wijzenden dan onze lezers naar hetgeen wij hier omtrent in de voorgaande vraag gezegt hebben.

§ 49.

De aanwending van de hierboven genoemde koude middelen op het hoofd komt daarna als het krachtigste, en de voorkeur verdienende middel voor.

Wij hebben reeds gezien, dat HIPPOCRATES met goed gevolg van koude begietingen heeft gebruik gemaakt. Voor meer dan honderd jaren, heeft zekere Monnik met name BERNARD MARIA DE CASTRAGIANE, te *Palermo*, met dit middel verscheide wonderkuren verrigt.

Een ieder weet met welk gelukkig gevolg SCHMUKKER zijne *fomentatio frigida*, heeft aangewend In deze laatste jaren zijn deze middelen door JAMES CURRIE, in *Amerika*, en door eenige engelsche Geneeskundigen in grooten naam gebragt, en zijn daarna met goed gevolg door de HAEN, te *Breslau*, in *typheuse* ziekten, waarbij men eene sterke aandoening van het hoofd waarnam, gebezigd geworden, even als daar-

daarna door BRANDIS, STEGEWISCH, STIEGLITZ en HORN, met veel vrucht, ja! met eenen volkomen gelukkigen uitslag; wij hebben voorbeelden van dezen laatsten schrijver aangehaald, in dewelke hij de hersenontsteking met deze middelen behandeld heeft. Deze schrijver zegt: „ (1) ik zag op de aanwending van dit middel, „ zieken volkomen herstellen, die mij kort te „ voren, eene zekere prooi des doods schenen. „ Hierdoor aangemoedigd, vervolgde ik mijne „ proefnemingen, en vond tot mijne hartelijke „ vreugde, den uitslag zoo gewenscht, dat het „ mij griefde, een zoo heerlijk en in hopelooze „ gevallen zoo beslissend middel niet eerder ge- „ kend te hebben." Elders zegt hij, (2) „ koude „ begietingen bragten de zieken bij hunne kennis, „ matigden de hevige hoofdpijn, duizeligheid „ en onderdrukten de ijling.

ABERCROMBIE zegt: (3) „ De koude be- „ gieting is een middel van een groot vermo- „ gen, ik heb onder deze bewerking, een zeer „ sterk man, in weinige minuten in eenen staat

van

(1) *Archiv. f. Med. Erfahr.* 1811. *May* 2 *Juny*, *p.* 491 *et s. qq*

(2) Het zelfde werk, 1818. Jan. n. Februarij.

(3) *On Cronic Inflammation etc. pag.* 325.

„ van ſchijndood (*Asphyxia*) zien vervallen, die
„ een oogenblik te voren in den hoogſten ſtaat
„ eener krankzinnige ijling, (*maniacal delirium*),
„ was, met eene ziekelijke toeneming der krachten,
„ zoodanig, dat vier, of vijf ſterke mannen hem
„ naauwelijks konden bedwingen. Het volgend
„ voorbeeld van deszelfs weldoende uitwerking heb
„ ik nog kortelings ondervonden: een ſterk bloed-
„ rijk kind, vijf jaren oud, viel ſpoedig na eenen
„ dag koortſig, benaauwd en onrustig geweest te
„ zijn, in eenen volmaakten ſtaat van ſlaapzucht,
„ zonder ſtuipen of eenig ander toeval. Dit kind
„ had ten naastenbij een uur in dezen ſtaat gelegen,
„ toen ik hetzelve zag, en lag uitgeſtrekt op den
„ rug, bewegingloos, en in eene volkomene ge-
„ voelloosheid, met een zeer rood en gezwollen
„ aangezigt. Ik liet hetzelve in eene zittende
„ houding plaatſen, en een bekken onder de
„ kin houden, eene ſtroom koud water werd op
„ de kruin van het hoofd gerigt, en in weinige
„ minuten, of liever ſeconden, was de herſtelling
„ volkomen, en het kind was den volgende dag
„ in den gewonen ſtaat van gezondheid. Ik maak,
„ zegt hij verder, van dit middel, met den besten
„ uitſlag in de ſtuipziekten der kinderen ge-
„ bruik.

§ 50.

§. 50.

Wat de ontlastmiddelen aanbetreft, CULLEN zegt: „ dat zij bij herſenontſtekingen veel nuttiger „ dan in eenige andere ontſtekingen zijn, omdat zij „ eene ſterke afleiding kunnen teweeg brengen, „ ten dien einde moet men dezelve ſtout voor- „ ſchrijven, zegt hij verder."

De beroemde HORN zegt: dat de ontlastende klisteeren, aanmerkelijk toebragten, tot de algemeene verbetering bij herſenontſtekingen.

SCHMUKKER haalt ook verſcheidene voorbeelden aan, in dewelke het toedienen van deze middelen eene ſpoedige verbeetering in de toevallen te weeg bragt. Alle ſchrijvers, welke wij aangehaald hebben, raden deze middelen ten ſterkſten aan. Wij hebben insgelijks op bladz. 176 en 177 twee voorbeelden opgegeven, waar wij duidelijk de heilzame uitwerking van deze middelen leeren kennen. Derzelver nut beſtaat voornamelijk daarin, dat zij, door het darmkanaal van alle overlading te bevrijden, even als van die ſtoffen, welke hetzelve zouden kunnen prikkelen, en daardoor eene medelijdende werking op het herſengeſtel zouden kunnen uitoeffenen, zulks voorkomen. Dat zij beſtendig toegediend wordende, door eene vermeerderde afſcheiding in het darmkanaal te weeg te brengen,

ee-

eene magtige afleiding, welke in onze onderhavige ziekte zoo hoogst noodzakelijk is, daarſtellen, en dat zij aanmerkelijk de werkzaamheid van het zoete kwik, als ontſtekingwerendmiddel, bevorderen.

Overigens geloven wij dat deze middelen geen verder bewijs vorderen, omtrent derzelver nut in deze ziekte in het bijzonder, en in die van het hoofd in het algemeen. Wij hebben daarenboven reeds elders doen zien, welke nadeelige gevolgen de verſtopping, en inzonderheid de daardoor veroorzaakte medelijdende werking van de organen der ſpijsvertering op het hoofd kan hebben.

§ 51.

Welk een nut het middel, waarover wij nu zullen handelen, in onderſcheidene ontſtekingziekten heeft aangebragt, is in deze laatſte jaren door menigvuldige ſchrijvers in een klaar daglicht geſteld. Ik bedoel het zoete kwik. Een ieder weet, met welk gelukkig gevolg, en tevens met welk misbruik de Amerikaanſche en Engelſche Geneeskundigen, dit middel toegediend hebben. Dokter SANDER heeft ons onderſcheidene belangrijke waarnemingen medegedeeld, aangaande dit middel tegen den croup, en voornamelijk tegen die ziekten, waar men eene uitzweeting van

plastische lympha te vreezen heeft, acht hij dit middel zeer nuttig.

Ook heeft de Hoogleeraar HORN van dit middel tegen de ziekte, die ons bezig houdt, het grootste nut getrokken, en dient hetzelve in ruime giften toe, meestal alle twee uren, twee greinen.

De ondervinding heeft daarenboven ten klaarsten bewezen, dat zoete kwik de bijzondere eigenschap bezit, om de werkzaamheden van het oplurpend vatenstelzel, en de slijmafscheidingen der klieren te bevorderen, en daarentegen de werking der *exhaleerende* vaten te verminderen, indien hetzelve op de, door ons opgegevene, manier wordt toegediend. Hoe veel nut moeten wij dan van dit middel niet trekken, in onze onderhavige ziekte door de bevordering der vochtopslurping; als wij in aanmerking nemen, de menigvuldigheid van de zuigaderen, die zich over en in de hersenen verspreiden.

LUDWIG zegt: (1) „ ik had gelegenheid, om
„ in de tegenwoordigheid van de Heeren GEYER,
„ HEBENSTREIT, TITIUS, TREUTLER en BRUNNER,
„ de zuigaderen van de hersenen zeer duidelijk te
zien,

(1) *Geschichte und beschreibung der Saugaderen des menschlichen körpers mit bemerkungen, und zusätze, Leipzig* 1788. 4°.

„ zien, bij eenen man van omtrent veertig jaren, „ welke drie weken geleden van eenen hoogen ſtei- „ ger was nedergeſtort, en eene ſterke bloedſtor- „ ting uit het linker oor gekregen had, aan welke „ toevallen hij overleed. Bij de lijkopneming, „ vond men het harde herſenvlies aan het regter „ halfrond vastgegroeid, en van die plaats, zag „ men aan beide zijden van de herſenen in de na- „ bijheid der bloedaderen (1), een aanmerkelijk „ aantal zuigaderen, enz.

Onder alle ontſtekingen, (vinden wij in het *Hippocratis Magazijn*) van een of ander ingewand, is er zeker geene al waar de, door HUFELAND voorgeſtelde twee, — ledige, zich opvolgende toeſtand en van *phlogosis* en *plasticiteit* of *exsudatio*, van zoo veel belang is als bij eene ontſteking der herſenen, hetzij deze ſpoediger of langzamer toeneemt, zij zijn hier niet te miskennen. Vervolgens bij geene ontſteking loopt men bij het afnemen der toevallen meer gevaar voor eene volgende *exsudatio* dan bij de ontſteking der herſenen. Het zoete kwik blijft dus bij elke ontſteking der herſenen, een belangrijk mid-

(1) Men weet daarenboven door de onderzoekingen van MAYER, en andere Natuurkundigen, dat die aderen insgelijks een opſlurpend vermogen bezitten.

middel, om, nadat het geſtel door toereikende zoowel algemeene, als plaatſelijke bloedontlastende middelen voorbereid is, tegen deze uitſtortingen van *lympha plastica* gebruikt te worden.

Dit is hetgeen wij omtrent de voorkeur, welke deze middelen verdienen, te zeggen hebben: wij voegen hier bij, dat alle Genees- en Heelkundigen van latere tijden deze middelen eenparig aanprijzen.

TWEEDE HOOFDSTUK

§ 52.

Over de bijzondere oplettenheid welke deze middelen verdienen.

De bloedontlastingen, die, zoo als wij gezegt hebben, den grondſlag van alle ontſteking werende behandeling uitmaken, verdienen de navolgende oplettenheid.

1°. Dat men, alvorens eenig ander van onze opgegevene middelen aan te wenden, van dezelven gebruik moet maken, en in ruime mate, voor zooverre het geſtel, de ouderdom, ſekſe enz. van de lijders toelaten. 2°. Dat zij zoo dikwijls moeten herhaald worden, als de pols zich verheft en vol wordt, tot dat dezelve zacht, en

eenig-

eenigzins zwak blijft. Dit betreft de algemeene latingen. De plaatselijke bloedontlastingen zijn bijzonder geschikt om bloedophoopingen in de hersenen wegtenemen, en verdienen die oplettenheid, dat zij eensdeels, wanneer de toestand van den lijder zulks toelaat, met de algemeene latingen worden gebezigt, om het hoofd meer onmiddelijk van het overvloedige bloed te ontlasten, en anderdeels, wanneer de lijder zwak, en de pols zacht, of klein is, make men slechts van plaatselijke bloedontlastingen gebruik, zoo lang er nog eene aandrang, of ophooping van bloed naar, en in het hersengestel blijft bestaan.

§ 53.

Het gebruik van koude middelen op het hoofd, verdiend die oplettenheid, dat men dezelve eerst na het doen van algemeene, of plaatselijke bloedontlastingen aanwende, wijl anders, door het terug drijven van het in het hersengestel opgehoopte bloed, eene ophooping in een ander, aan het leven noodzakelijk orgaan zou kunnen worden teweeg gebragt, het geen gelijkerwijze aanleiding tot het voortbrengen van gevaarlijke toevallen zou kunnen geven, en dat gevolglijk door de mindere opvulling der bloed-

vaten

vaten des ligchaams het bloed door deze koude middelen, welke de zamentrekking der vaten veroorzaaken, zonder gevaar en gemakkelijk uit de herfenen kan terug gedreven worden. — Hierdoor wordt tevens de veerkracht van deze vaten verfterkt, alzoo de ontftekings oorzaak verminderd, en de oplosfing van de ziekte bevorderd. —

§. 54.

De ontlastmiddelen, en dergelijke klijfteeren komen in de derde plaats in aanmerking. Zij verdienen die oplettenheid, dat zij gelijktijdig met de aderlatigen en koude middelen moeten in het werk gefteld worden, en op eene ftoute manier, omdat zij mede de krachtigfte middelen uitmaken, welke eene afleiding van het hoofd kunnen veroorzaken. Zij verdienen ook die oplettenheid, dat men dezelven vóór het volgende middel, en tevens gelijktijdig met hetzelve toediene, en dat zij tot de verkoelende ontlastmiddelen moeten behooren.

§. 55.

Het zoete kwik vordert in deze gevallen, die bijzondere oplettenheid, omdat hetzelve hier

niet alleen als opwekkend middel van het opflurpend vatenftelzel, maar ook als ontfteking werend, en afleidend middel moet verftrekken, dat men hetzelve niet eerder toediene, dan wanneer algemeene of plaatfelijke bloedontlastingen hebben plaats gehad, en er reeds eene vermeerderde ontlasting door het darmkanaal plaats grijpt.

De nooit genoeg te roemen Hoogleeraar Hufeland zegt: (1) Dat deze bereiding geen ontftekingweerend middel is, ten zij men dezelve toediene; wanneer er eene genoegzame hoeveelheid bloedontlast is, waar de toevallen zulks vereifchen; ten anderen dat men met het zoete kwik nog altijd zachte afleidende middelzouten moet voorfchrijven, daar hij het volgens zijne ondervinding als bewezen acht, dat het zoete kwik niet eerder eene ontftekingwerende werking voortbrengt, dan na eene daargeftelde vermeerderde ontlasting uit het darmkanaal.

Hiermede geloven wij de oplettenheid, welke deze voorkeur verdienende middelen vereifchen, genoegzaam aangetoond te hebben, wijl zij volgens onze kennis geen andere vorderen. —

Ten

(1) Journal der Praktifche heilkunde von C. W. Hufeland 4 ft. bladz 125 etfqq — zie Hippocrates Magazijn 4d. deel 1ft. ftuk, bladz 1.

Ten zij wat de hevigheid van de ziekte, het gestel van den lijder, het klimaat, saizoen, ouderdom, sekse enz. enz. aanbetreft. Wij zouden als geheel overtollig rekenen, om hier iets verders van aanteftippen, wijl wij voor geene leerlingen, maar voor meesters in de kunst schrijven.

Hiermede eindigen wij deze proeve in de hoop dat dezelve aan de bevordering der kunst eenigzins nuttig wezen moge; en wij zeggen met HEVIN: „ *En général, les plaies de tête* „ *même les plus legéres en apparence, ne doivent pas être négligées, et elles meritent toute* „ *l'attention du chirurgien, il ne faut pas attendre que les accidens paroissent, il est toujours* „ *mieux de les prevenir.* " (1)

(1) HEVIN *cours de Palhologie, et de Therapeutique chlrurgicales, tome* II pag 139